

sal 4
hejmar 14
Havîn 1998

ABONELİK SERVİSİ		
MÜDDET	BİRİYE İÇİN	HARİC İÇİN
Senebit	3400 K.	2700 K.
6 Aylık	750 K.	1450 K.
3 Aylık	400 K.	800 K.
Nüshası her yerde = 5 Kurşuktur =		

Türkiye'ye Daralıyor

Şakiler ihata ediliyor!

Alınan tedabir tam ve mükemmelidir

İran hudut amirleri eşkiya-ya her türlü yardım göstermeye devam ediyorlar

iran hühümeli notamıza
hâlâ cevap vermedi

Vaziyet

Ankara 7 (Telefona) — Bu raya gelen son malumatı göre Ağrı dağındaki tenkil harekâtı -miz devam etmektedir. Saha etrafında teksîf edilen tayyevlerimizin bombardımanları ve katartılmış yürüyüşi içinde şakiler mütəmadiyen gerilemeyece ve çok zelefat vermektedirler. Buuların bulunduğu kurt ve askerleriniz tarafından ihata edilmiş olan saha mütəmadiyen köprülmekte, enhasara çemberi gitmekçe daşlaşmaktadır.

Vaziyet tavazuza doğru gitmektedir. İki gün kadar kat'ı neciencî alımasız yolundaki tedbirler tamamile inkigâf etmiş olacaktır.

"Alınan tedabir tam ve mükemmelidir. Bütün eşkiyanın tenkilî kat'ı addedilir.

Van 6 (A.A.) — (Husni mu-

Sal 4
Hejmar 14
Havîn 1998

Xwedî

Komeleya Nivîskarêñ Kurd
li Swêdê

Redaksiyon

Laleş Qaso
A. Gernas
Zinar Soran
Cemal Batun

Şertên abonetiyyê

Salek: 200 SEK
Nîv sal: 100 SEK
Hejmarek: 50 SEK
*Ji bo welatêñ din mesrefa
posteyê lê zêde dibe.*

İlan

Rûpelek: 1 000 SEK
Nîv rûpel: 500 SEK
Çarîk rûpel: 200 SEK

Pergala rûpelan

A. Gernas

Rismê bergê pêşî

Ji rojnameya Cumhuriyet
8.7.1930

Postgiro

46 32 31-1

ISSN

1400-528X

Çap

Apec-Tryck

Navnîşan • Adres • Adress:
Box 2015, 176 02 Järfälla/SWEDEN

Naverok

Sal 4 • Hejmar 14 • Havîn 1998

Peydabûn û bingehê nasyonalîzma Kurd li Îranê II 3

Dr. Ebbas Welî

Bi Kendal Nezan ra hevpeyvîn 11

Laleş Qaso

Edebiyat û teorî 23

N. Zaxuranî

Dîsa 28

Lezgîn Salih

Sed sal têkoşîna nivîskî 29

Malmîsanij

Însanek tê dinê 36

Maksîm Gorkî

Ji bo her pirtûkekê gulek 47

Mustafa Aydogan

Kurd di berhemâ İbn Xeldûn de 55

Emîn Narozi

Mitîngên sala 1967an 65

Zinar Soran

Di medya tirkî de karîkaturîzekirina serhildana (1930î) 78

Rohat Alakom

Helbestek Cegerxwîn î veşîrtî 93

Hemît Kiliçaslan

Peydabûn û bingehê nasyonalîzma kurd li Îranê II

Muesseseyên modern ên dewletê ku ji aliyê Riza Şah ve hatin avakirin, di dereceya yekem de bi xwediyyê mulkiyeta mezin a ax piştstor bû: ev jî bi riya qîmet û mezintiya qedexetî (pavanî) ji bo berhemê ziraetê di milekî de û di milekî din de jî siyaseta piştivaniya aborî (protectionist) ya dewletê bihêz dikir. Li gel vê jî bi ser modernîzekirin, ku prosesa sen'etkarî û pêşveçûna sermayedariyê xist nav gerê, giranahiya wê li ser aboriyekê bi wî awayî bû ku, awayî ziraetê û xwediyyê karekterê berî sermayedariyê bû.

Riza Şah, li ser bingehêke wisan muessese damezirand, ku ji bo di merkezek de berhevkirina rol û gera dewletêdi warê ax û navçe ve pêwistê formasyoneke civakî bû ku ew bi awayê serekî ziraet bû. Wasite û sebebê serekî yê hewildanên wî ji bo santralizma siyasî, leşkerekî modern bû, ku di warê muessese de bi riya sistemeke tekane ya maliyatê jê distand û ji aliyê xwedî mulkiyeteke erdê ya ziraetê ya rêkxistinî ve piştivanî lê dihat kirin. Têkdana bingehê siyasî û çarçoveya nîzama eşiretan wekî navend û noqteya serekî dijayedî û berhelistî nişan dan û serî hildan, ji bo cîbicîkirina siyaseta santralizmê armanca stratejiya serekî bû. Berê vê siyaseta han gelek fireh bû û her bi Kurdistanê tenê nedisekinî: mebesta eşiretiyê bi giştî ji bo seranserê Iranê bû. Di rastiya xwe de di hêla siyasî û eskerî de eşiretên başûr û başûrê rojava, yanî Bextiyarî û Qeşayî, li gor eşiretên kurdan dexm û tehdîda wan li ser desthilata siyasî ya merkezî gelek zêdetir bû. Peydabûna dewleteke eskerî ya navendî ya bihêz li Tirkîyê, ku li dijî kurdan û daxwazên wan ên siyasî bû û ew guherînên ku bibûn sebebê damezirandin û xwe li ser piyangirtina fermanrewatiya Haşimî li Iraqê, bi awakî berbiçav tirsa hereketekî muhtemel ê etnîkî û nasyonalîstî di nav eşiretên kurdan de kêm kiribû. Vêca ji ber vê, têkdana rêexistina siyasî û nîzama eşiretên kurdan û nebûna huwiyyeta wan a etnîkî armanca stratejiya siyaseta santralizma ax ya di zemanê Riza Şah de bû(20). Nebûna rêexistineke siyasî ya ji bo karê kurd a bi îdeolojî û bernameke ronî ya di hêla nasyonalîstî di Kurdistana Iranê de, bi giştî van gotinên han îspat dikan. Di sala 1930an de, etnîsîteya kurd li ser rêvebiriya Pehlewî tirsek biçûk bû. Di Kurdistanê de eşiretî, li ser desthilata dewletê çavkaniya serekî ya alozî û (bêsebatiya) siyasî û tirsê bû. Siyaseta santralizma ax û hêzên dewletê li Kurdistanê û piştî kuştina Simko ya di sala 1930an de, gelek bi ronî

karekterê dualîtî yê rêvebiriya Pehlewî eskere kir, yanî awa û bîcîma sermayedarî û tebî'eta berê sermayedariyê ya hêza dewletê zelal kir. Santralîzm, xwedamezirandin û xweqahîmkirina (ra û rîşavêtina) hêzên dewletê ciyekî wê yê dualî li ser bingehê civakî-aborî û hecmeke wê ya siyasî di Kurdistanê de hebû. Di milekî de êrîşeke giran û aktîv birin ser rêxistina siyasî û eskerî ya eşiretên kurdan û xwedî mulkiyeta eşireti, bi awakî berbiçav bi navê kevneperestiya siyasî û eskerî bi taqeteke dijminatî û bi awayê hêzekî dijmin rêberayetiya eşiretan jar kir, di milekî din de jî, çarçoveke hiquqî-siyasî ya nû ji bo xwediyyê mulkiyeta eşireti danî û bi vî awayî bingehê aborî yê hêz û desthilata wan xurt kir. Ev nimuneke eskere ya siyaseta ar û barutê bû ku bêyî li hember rawestin eşiretên xwedî milk bi naçarî milên xwe tê re kirin. Bi vî awayî desthilata kurdên xwedî milk di bingehê aborî û siyasî ya serdema rêvebiriya Pehlewî de hat entegre kirin.

Jiçekkirina eşiretên kurdan û ji nû de diyarkirina seviya siyasî ya eşiretên xwedî mulkiyek, hewl û têkoşîna sazkirina huwiyyeta netewayetî ya Îranî li ser bingehê kultureke tekane, pişt re hat. Danîna xizmeta îcbarî ya eskeriyê destpêka gavêن yekem bû ku di vê riyê de hat avêtin. Piştivaniya li welat bi erkê tabî'î hemû hevwelatiyan bêyî liberçavgirtina bingehê etnîkî û ayînî yan seviya wan a civakî da li ber xwe. Ev hîsa erk û meşa di riya netewayetî de bingehê ideolojiya leskerê modern bû. Ew selahiyet ji dewletê re hat dan ku ji bo xizmeta eskeriyê bangê xelkê bike û itâ'etnekirina wê dozê jî (bi awakî) tawanbarî hatiye hesibandin ku digihîst xiyanetê. Li gor vê, kesên kurd anîn kirin nav leşkerê nû û di bin alaya nû ya neteweyî de dest bi xizmetê kirin. Wefadarî û itâ'etkariya destpêkî ya kevin dibû cî li ser riya dewletê vala bike ku bi remz û nîşana serwerî ya neteweyî dihat hesêb kirin. Rola xizmeta giştî ya eskeriyê ew bû ku wefadarî û itâ'etkariyeke yekane ya nû ava bike û wefadariya etnîkî û seretayî bide aliyek û nehêle.

(Ev kar) bi danîna xwendina destpêkî bi giştî jê re bû hêz, ku firseta herî bi xurt a ji bo belavkirina nêrîna helwestê resmî bû ku êdî bêyî li ha û li wir xwediyyê tebî'eta nasyonalistî bû. Xwendegehêne dewletê û bernameyên nû yên dersên netewayetî ji bo hîsa huwiyyeta netewayetî ku di nav rewşa nû de tesîr bikin bêن ava kirin û wan ji bo karmeşandina dewleta Pehlewî bikar bînin.

Lê ne leşkerê nû yê netewî, ne xwendin û ne jî rewşa nû ya netewayetî dikarîbû bêyî hebûna zîmanekî tekane yê resmî kar û bar bimeşîne. Tesîskirina hakimiyeta zimanê farisi, ku bi awakî pêşinatî wekî zimanê resmî yê Îranê hatibû ragihandin, bi vê riyê re bêdengkirina hemû ew zimanênu ku li Îranê dihatin xeberdan, hêz ji bo bi destxistina fermanek hat berhev kirin ku ew di sala 1935an de hat derxistin, nîşana dawîpêanîna zimanê kurdi wekî zimanekî pê bê nîvîsandin bû û bi vê tovê herî girîng ê huwiyyeta kurd hat hişk kirin(21). Tefandina zimanê kurdi bi zimanênu din ên navçeyî re, merceke qebulkirî ya

ji bo damezirandina huwiyyeta tekane ya Îranî bû. Rûkaşiyekê din jî li ser huwiyyeta nû ya neteweyî hat kirin ku ji bo bilindkirina ji rojêñ borî yên etnîkî û destpêka xwe nîşan bidin û di nav ziman de, wêneya huwiyyeta nû ya neteweyî Ewrupayî bû. Dewlet cil û bergên mehellî yên mîr û jinan qedexe kir û ferman da ku cil û bergên ewrupî li xwe bikin.

Mefhuma netewe û huwiyyeta netewayetî wekî tiştekî bi serê xwe û ji bo parvebûnê, ku di saya dewleta Pehlewî de ava kir, nekarîbû bi wî awayî ïnkara cihêtiya etnîkî û pluralîzmiya kultûri bike. Vêca ji bo vê, her bi vî hewayê, cihêtiya etnîkî bû nîşana sêreya stratejiya xeberdan û diyarkirinê di derheqê huwiyyeta netewayetî de. Kurd cihê bû, bi belge nîşandana diyarkirina vê cihêtiya han, huwiyyeta serbixwe ya hakim, yanî etnosa desthilatdariya fars û desthilata wê li ser bi parvenebûya ax diperçiqand û bi ser de gav dida. Vêca ji ber vê, tefandina ziman, dîrok û kultura kurdî û ïnkarkirina etnîsîteta kurdan bi belge nîşandan û ji te'rifâ stratejiya ji bo huwiyyeta netewayetî di Îrana Pehlewî de beşeke cihênekirî bû. Diyarkirina resmî, ku bingehê wê li ser mantiqeke nû ya bi darê zorê hatibû danîn, ji bo guherandina kurdan bi tiştekî neserbixwe sebebekî hakim bû. Dêmenêñ cihê yên hinek ji gotin û behsêñ di derheqê nûxwaziyê de berfireh bûn û wekî helwestê eşireti-gundî li aqarê bajarvanî-şaristaniyetî li ber yek hatin danîn. Nema êdî kurdî zimanekî cihê dihat hesêb kirin, çunkî biyanî, dijmin û xeraker dihat hesibandin. Ji ber ku huwiyyeta serbixwe û biheq ji bo helwesta nû dikir bin pirsê.

Bêdenkirina huwiyyeta kurdan di wê danenasîn û nûtiyê de beşeke cihênekirî bû, ku dewleta neteweyî ya Îranê bi xwe re anîbû, ew dewleta ku xwediyê dîrokeke kurt û bingehêke tijî ji girê û astengêñ sermayedarî û ji nav kultureke liberalî derbaz nebîbû. Bêdengkirina zimanê kurdî dihat bi me'neya bi darê zorê derxistina kurdan ji melbenda nivîsinê. Ev, nîşana mirina xwejêneparêzî ya civaka medenî (civil, socsety) li Kurdistanâ Îranê û nebûna zêde formasyoneke helbijartî ya ji nû de çavekirî bû ku dibû peywendiya siyasî û ferdî bigerîne. Hilweşin û rizîna civaka medenî bi vî awayî dihat wê me'neyê ku behskirin û diyarkirina eşkere ya cihêtiyê, behsa huwiyyeta etnîka kurd, nedibû bêyî zor û zehmetî bête meydanê.

Diyarkirina resmî, huwiyyeta etnîkî ya kurdan rût û tazî kir. Wan wekî Îranî huwiyyeteke nû bidest xistin, ku tovê damezrêneriya wan ji etnîsîtet, kultur û dîroka farisan dihat. Ev xweragirtina kurdan li hemberê wê huwiyyeta bi zorî û pêdanaerdê li ser diyar kirin û behsêñ cihêtiyan bû ku, bingehê ajardan û serhildana nasyonalîzma kurdî di Îranê de danî. Li gor vê, xwe biyanî hîs kirin ji hêza hakim, bû çavkaniya huwiyyeta hevbeş a kurdan wekî kurd, ku li hemberî diyarkirin û nêrîna hegemonyetiya li dij sekinandina Pehlewî berxwedanî kir. Ew nivîskar û gerînekêñ nêrîn û diyarkirinê nû yên nasyonalîstêñ rewşenbir ên bajaran bûn, ku di xwendingeh û leşkergehêñ

(serbazxaneyê) Riza Şah de perwerde bûbûn. Siyaseta santralîzma ax û prosesa pêkanîna muesselasyan û şert û merc ji bo çêkirina huwyetekê neteweyî ya Îranî bi neqdî saheya siyaseta kurdî li gund û derûdorêñ bajaran ve guhestin nav bajaran. Damezirandin û xweragirtina Komeleya J. K.(Komeleyî Jiyanî Kurd) di sala 1942an de, nîşana peydabûna bîr û bûyereke modern a nasyonalîstî li Kurdistanâ û Iranê bû.

Ev rêexistina han a nîveskere li Mahabadê hat damezirandin. Damezrênerên wê ji kurdêñ bajêrnişîn û burjuvaziya biçûk bûn, ci yên ji tradisyonî (orf û adetî) ci jî yên ji modernîti, piraniya wan burjuvaziyên büyük ên tradisyonî bûn. Piraniya endamên damezirêner bi kar û kesbêñ wisan ve mijûl bûn ku yan ji ber pêşveçûna rola dewleta modern li Kurdistanê di hêla siyasi-aborî û idarî ve kemîli bûn an peywendiya wan bi wê rewşê ve hebû, tu nûnerên xwedî milk û burjuvaziya bazirganî yên girîng di nav vê komeleyê de tunebû(22). Pêkhatina Komeleya J. K., piştê çûyîna Riza Şah ji ser text û têkçûna rejima îstîbdadî ya di Îlona sala 1941an de, nîşana zindibûn û vejîna civaka medenî li Kurdistanê bû.

Bi kurdî nivîsandin ku gelek bi zû ket sahneya rewşenbîriyê, ji bo vê vejîna han nîşaneke serekî bû. Zimanê kurdî bû zimanê xweîfadekirina siyasi û kulturi di nav hejmareke kêm a rewşenbîrêñ kurd de, ku derketina wan li meydana siyasi nîşana berbipêşveçûna peywendiya kelüpelî, xwendina ilmanî (layîk) û prosesa bayê nû ya birêvebiriyê di Kurdistanâ û Iranê de bû.

Komeleya J. K. ji bo wergirtina endaman li ser şertê etnîkî îsrar dikir: kurdêñ hemû besêñ Kurdistanê dikarîbûn bikevin nav komeleyê û pê re bin. Asurî dikarîbûn bibin endamên Komeleyê, lê destûr û bernameya Komeleya J. K. İslamiyetê dînê resmî yê Kurdistanê hesêb dikir, ayetek ji Qur'anê di sembola welat a li ser organa xwe ya resmî bicî kiribû(23). Lê nêrîn û diyarkirina nîştiman, bi dereceya yekem her li ser esasê layîkî bû û tikakarî û deste û danîna dînî ji bona bi zêdetir mebesta popolîstî (rakêşana gîrsêñ gel) û milêñ pratîk bûn. Gelek caran ji milê İslâmî yê rêexistinê îstîfade dihat kirin, ji bo tawanê ataîzm û komunîzmê ku bi awayekî zêde ji aliyê kevneperekirên civaka kurd ve lê dihat kirin, ku bikare li ser xwe birewêje û bi taybetî ji aliyê çîna xwedî milk, civata taciran û mirovîn dînî ve, ji ber gotinêñ radîkal û popolîst ên nasyonalîstan, komeleyê kiribûn nav çarçoveyeke teng de û pêşî lê digirtin(24).

Komeleya J. K. di diyarkirina îdeolojiya xwe de bi piranî îstîfade ji xelkê vê babeta han a civakî-aborî werdigirt ku xîmê civaka kurd bûn. Nîştiman tiji ji behsêñ gelek zêde yên newekheviya civakî ya di navbera "feqîr û dewlemendêñ" di civaka kurd de ye û feqîrî û cehaletiya civaka kurd, bi taybetî gundi, li hemberî berhevbûna serwet û mal di destê xwedî milk û taciran de cî digre. Ev cure nêrîn û işaretkirinêñ han, di yek nivîs an şî'irek,

êن car û caran ji bo pesn û medhê Lenîn û destkevtyiê Yekîtiya Sovyetê, bes bûn ku ew bikin sebeb û ew bi tawanê komunîzm û ataîzmê bêñ tawanbar kirin. Lê, behsa grubêñ cihê yên çînayetî di nêrîn û diyarkirina nîştiman de nîne(25). Ew babetêñ civakî û aborî yên ku rû didan, rayêñ wan digihîştin ser şert û mercêñ objektif û berjewendiya sebebêñ aborî di civaka kurd de. Wekî nimûne, eziyet û zehmetiya aborî di zîraetê de -behra 'ecêb û zêde ya eziyeta gundiyan- li ser wan cure peywendiyêñ parvekirina darayî û mal ku di gundan de dihat meşandin nedihatîn birin, belko bi tamahiya şexsî û awayê şert û merc û kirinêñ exlaqî yên xwedî milkan ve hatine girêdan. Her wiha nêrîneke aborî ya di derheqê qazanca bazirganî ya tesdiqkirina wêli hemberî berhevbûna serwet, mal û newekheviya zêde ya aborî di bajaran de di meydanê de tunebû. Nîştiman, diyarkirin û nêrîneke bi wî awayî ji bo pêwistiya islahiya civakî ji bo guherandina ew şert û mercê ku di meydanê de bû pêş ve nedianî û behsa telafikirina eziyet û zehmetiya feqîran û bindestiyê nedianî meydanê. Di ciyê van de daxwaza çakkirin û însaniyetê ji xwediyê milkan dihat kirin ku ew şert û mercê ba û bager îslah bikin û rewşa eziyet û bindestiyê siviktir bikin. Radikalîzma bîrlêkirî ya civakê bi perdeke serkevtina exlaqî li civaka kurd hatibû pêçandin û her wiha ma. Radikalîzmeke wisan ku di hêla orf û adet de di popolîzma gundi ya civaka derbazbûyi de tê dîtin. Konsepta "gel" ku diyarkirinêñ nîştiman de têñ dîtin eyñ netice lê derxistinêñ pêwîstî tê de ne ku di diyar kirin û nêrîna popolîstî de heye. Karekterê diyarkirina nasyonalîstî ya nîştiman wê ji girêdana giştî ya popolîzma gundi cihê nake. Di rastiyê de ketina bi ser hev a gav bi gav a du babetan: gelê kurd û neteweyê kurd, di gotar û diyarkirina nîştiman de ku bi karekterê wê ya radikalî ya bersîva nasyonalîstî tê hesêb kirin, gelek car bi şâşî bi nifuz û tesîrkirina nehêni ya Marksîzm-Lenînîzmê li ser çarçoveya îdeolojiya rêxistinê tê hesêb kirin.

Di diyarkirinêñ welat de du mefhûm: gelê kurd û neteweyê kurd hevme'na ne, gelek caran di ciyêñ hev de têñ bikar anîn. Konsepta gel/neteweyê kurd di çirokên heta tu bixwazî awa awa yên Komeleya J. K. de xalê serekî ye, ku ew bi dewra xebateke hevbes de babetê ser erdekî serbixwe yê kurd berhev dike û bi ronî di destûr û bernameya wê de derdikeve(26). Ev, li ser nêrîna bingehê neqilkirina nîştiman, ci bi nesir ci bi şî'ir, zanyarî dide dest û karekterekî taybetî dide nasyonalîstiyê. Wekî armancek zêdetir bal dikêşe ser damezirandina welatekî serbixwe yê kurd ku dibê bi riya têkoşîna yekgirtî ya neteweyê kurd, wekî babetê dîroka kurd pêk bê. Eger ci babetê dîroka kurd bi wî awayî giştî bi serê xwe û bêcîhêtî di qalibeke sinorkirî ya nasyonalîstî de nîşan dide, stratejiya siyasî ji bo gihîştîna wê armanca nasyonalîstî bo wî awayî ku di destûr û bernameya Komeleya J. K. de hatiye serûbin kirin eksê wê nîşan dide.

Komeleya J. K. piştgiriya stratejiyeke nasyonalîstî ya wisan dike ku, bi awayekî medenî-siyasî sinor kiriye û ci awa kirineke eskerî tê de nîne. Ev

diyarkirina radîkalî ya awayê klasîkî eskerî-siyasî ku heta wê demê li hemû besên Kurdistanê bi rê ve bû, heta tu bixwazî giring e(27). Ev ne tenê nêfîna komeleyê ya di derheqê bêfeydetiya kirinên eskerî li hemberî hêzên desthilatdaran di warê hejmar, imkan, cebirxane û teknolojî ya li ser erdekî ku nagihîje deryayan û abloqekirî nîşan dike, belko analîza bingehê wê rêexistinê ya di derheqê bingehê civakî, çarçoveya siyasî û rîbaza îdeolojî ya hêza eskerî li Kurdistanê jî dide nîşan. Hêzeke wiha ji kevin ve di bin pavana serokatiya eşireti de bû û ji aliyê serokatiya wê ve dihat kontrol kirin û kar dikir û grubên çekdar ên eşiretan ên perçe perçe li piştê bûn. Vêca ji bo piştivanî û layengiriya stratejiya nasyonalistî ku hêza eskerî jî tê de be, me'neya parvekirina hêz û desthilatê bi serokayetiya eşireti re bû û neticeya wê digihîş çokdana li ber hewa û hewesa siyasî ya kevneperestan û qazanca temenê wê kurt a serokayetiyê -sebebê ku di şikandina bi lez a Komara Mahabadê de xwedî erkê biryarê bû. Desthilatdarî, hakimiyeta layengirî, fermanberiya orf û adetî ya pismametî, destpêka bingehê civakî û çarçoveya siyasî di hereketê kurdan de îspat kiribû ku, ev sebebê biryarder bûn ji bo vejîn û berbipêşvebirina hişyariya netewayetî û kirinên modern ên siyasî nasyonalistî li Kurdistanê. Ruh berketin û rûdana dilavêtiniya van nîşanen bingehîn di civaka kurd û di siyasetê de bi ronî xwe di destûr, bername û çarçoveya siyasî ya komeleyê de nîşan da. Rikoyîbûn li ser xebata çekdarî wekî wasiteyek ji bo cîbicîkirin û bidestxistica armancê nasyonalistî gihişt wê yekê ku çîna xwedî milk û rîberên eşiretan di rêexistinê siyasî û serokatiya hereketê de nebin û tê de cî negrin(28). Analîza komeleyê ya bi gelempêri ya di derheqê rola xwediyêni milk ên kurd de û bi taybetî jî di derheqê serokatiya eşireti de, berê ku di sala 1944an de bibe Partiya Demokrat a Kurdistanê, di muddetê jiyana xwe ya kurt di kirinên siyasî yên wê komeleyê de rikoyî (biîsrar) bû.

Di warê îdeolojî de qebulnekirina çîna xwedî milk û serokatiya eşireti, di prosesa pêkanîna armanca nasyonalistî de ji bo danenasîn û diyarkirina mefhuma neteweyê kurd li ser bingehê siyasî nîşana têkoşînek e. Di diyarkirina komeleyê de, cihêtiyeke di navbera neteweyê kurd wekî babeteke tekane di dîroka kurd de û mefhuma neteweyê kurd wekî babeteke ji kirinên nasyonalistî yê siyasî cihê kiriye. Ya pêşî ku gotin û diyarkirina îdeolojiya komeleyê dide xuya kîrin, bi riya peywendiyêni etnîkî ve diyar dike û wisan dike ku cihêtiyêni civakî-aborî û siyasî di nav netewe de kêm bike û wekî babeteke tekane û yekdestî dîroka nasyonalistî pêşkêş dike ku ew erkê li ser milane, pêkanîna welatekî yekgirtî yê serbixwe, Kurdistan e. Ya dawiyê jî ku stratejiya komeleyê qahîmtir dike, xwe bi cihêtiyêni civakî-aborî û siyasî ve girê dide, ku ji peywendiyêni etnîkî derbas dibe. Ew cihêtiyêni derve û hindurî yên di navbera wan de müşterek bûn, nîşan û îspata huwiyyeta modern a siyasî ye. Ew, tu wextê bi huwiyyeteke qerimandî û cîgir bi sinorkirî nîne. Bi eksê wê, bi

awakî berdewamî di nav xebat de ji aliyê hêzên bi vî awayî besdarî di siyaseta nasyonalîstî de dîkin tê diyar kirin. Demdemîya di navbera nasyonalîzma etnîkî û popolîzma gunditî û ketina wan li ser hev gav û bi gav û berdewamiya mefhuma neteweyê kurd û gelê kurd di diyarkirin û nêrînê komeleyê de nişana karekterê aloz û derketina bêhesabiya huwiyetekê neteweyî ye di Kurdistana Îranê de.

JÊRNOT

(20) Li gel vê ji, ev nayê wê me'neyê em bêjin ku, dewlet di zemanê Riza Şah de ji bo tehdîda kurdan li ser hakîmiyeta "netewayetî", yekperçeyî û qahîmiya axa Îranê destgirêdayî bû û hîs pê nedikir, an çavê xwe ji guherîna hêz wek sebebek pêşdexistin di cereyana sanralîzma ax û nûkirina rêvèbiriyê digirt. Bi eksê vê, lêkolînên nû yêng akademîk didin xuyakirin ku dewleta Îranê hê ji berê salên 1920an ve di derheqê ew guherînê li ser axa kurdan a Dewleta Osmanî ya cîran de diqewimîn dudil bû û bi taybetî li hemberê nûneratiya kurd û raxistina pîrsa kurdî di Komeleya Gelan (Esbetû'l-Umem) de li ber çav, destgirêdayî dima. Firuxî, nûnerê Îranê yê di Komeleya Gelan de, bi nîxandina tehdîdekkî ku bi damezrandina dewleteke serbixwe ya kurd li ser erdê Osmanî ava bibe, pêşniyarê hukumeta Tehranê dike ku di ciyê zordarî, kuştina siyâsî û înkarkirina huwiyyeta etnîkî ya kurd de, siyaseta asîmîlasyonâ (helandina) kultûri bimeşînin. Di sala 1927an de, eyne Firuxî, dema ku sîrayeta hêz û radeya belavbûna hereketê Şêx Seîd li Tirkîyê û bayê tesîra ayakirina nerehetiya kîrinê Simko di herêmê de hejîya, tîrs ket dilê wî, ku wê çaxê sefirê Îranê yê Tirkîyê bû, ji bo bi hev re rabûna li dijî hereketê kurd, pêşniyara gavavêtin û tedbîrên muşterek ên Îran û Tirkîyê kir. Nameyên helbijartî yêng nehêni yêng Firuxî di kovara Yexma ya hejmara 7an a sala sîyem, 1950/1329 û hejmara 8an a sala duyem, 1958/1327an de belav bûne. Hesenpûr di kitêba xwe de van herdu nameyân bi tehlîlên wan ve çap kiriye. (Ew kitêba ku li jorê behsa wê hat kîrin, 1992) Lê pişti xurtkirina bingehê hêz û destihilat di nîvê salên 1930an de, êdî Dewleta Îranê pêşî li hereketê kurd bigre hewcîyê hêzke kêm bû. Jiçekkirina eşîretên kurdan û nebûne rîxistîneke siyâsî ya ji bo karê kurd ku terefdarî û piştivaniyek wê ya girîng di merkezê bajaren serekî yêng kurdan de hebe, ger çendin ji nav ji neçûbû, lê dehdîda kurdan li ser hêmîniya siyâsî ya dewleta istîbdad, heta dereceyek zêde kêm bûbû û jê re astengek mezîn nebû. Di sala 1937an de besdarîya Îranê di Peymana Se'debadê de, ku mesela kurd di çarçoveya li dijî komunîzmê de kîrin meseleke herêmî, nişan û xuyakirina dirêjkêşana hîskirina bi nerehetî û têkelheviyêng di derheqê tehdîdîn muhtemel ên etnîsîteta kurd de, ku dikaribû ji dewletê re peyda bike, eger hatiba şert û mercen herêmî ji bo karekî bi vî awayî li bar bûya.

(21) Ji bo agahdariya di derheqê metnê wê fermanê û cîbicikirina wê di Kurdistanê de, binêre: Hesenpûr, ew kitêba berê niha behsa wê hat kîrin, 1992.

(22) Ji bo agahdariya bîr û baweriyêng cihê yêng di derheqê pêkhatin, berbipêşveçûn û têkoşîna Komeleya J. K. û bingehê civakî, helwesten ideoloji û stratejiya wê ya siyâsî de, binêre van kitêbên xwarê:

H. ARFA, THE KURDS, AN HISTORICAL AND POLITICAL STUDY, LONDON 1966 (H. Arfa, Lêkolînek Dîrokî û Siyâsî, London 1966).

W. EAGLTON, THÔ KURDISH REPUBLIC OF 1946, LONDON 1963 (W. Eaglton, Komara Kurd ya 1946an, London 1963).

A. ROOSEVELT, "THE KURDISH REPUBLIC OF MAHABAD", MIDDLE EAST JOURNAL 1947 (A. Roosevelt, "Komara Kurdi Li Mabahadê", Kovara Middle East 1947).

N. M. EMIN, HUKUMETA KURDISTANÊ, UTRECHT 1993

C. NEBEZ, Kovara Niştiman, Zimanî Halî Komeleyî J. K. Stockholm 1985.

S. M. SAMED, NIGAHÎ DİGER BÊ KOMELE J. K. MAHABAD 1984.

(23) Di kanûna duyem a sala 1943an heta meha meha gulana sala 1944an, deh nejmarên Niştimanê belav bûne. Ji van 6 hejmar di sala 1985an de careke din ji aliyê C. Nebez ve hatine çapkirin. Dibê ji bo vê xebata han pesnê Nebez bê dan ku wê çavkaniya hêja xist ber destê lêkolinerên dîrok û siyaseta Kurdistanê. Ez sipasê Hesenê Qazî dikim ku hejmarên Niştiman ên 7, 8 û 9an bi hev re çapkirin û xist ber destê min.

(24) Ji bo agahdariya di derheqê bersîva komeleyê li hemberê van cure tawan û ithaman, binêre: hejmarên Niştiman ên 5 û 6an. Wisan dixuyê ev cure tawan lê barkirinê han ji ber çapkirina gotinêni di derheqê pesnê Şoreşa Oktobrê û Lenin ku di Niştiman de hatine kirin, çebûne. Destû û bernameya komeleyê, İslamiyetê weki dinekî resmî ji bo dewleteke serbixwe ya dahatu ya kurd pêşniyar kirîye (Maddeya 7an, di Niştimana ji nû ve çapkiri hejmara 6an). Her wiha vê jî raxistiye ber çav ku bîryar û qanunên nedînî (layîk) dibê bi bingehê İslamiyetê re biguncin.

(25) C. Nebez di pêşgotinê de, ji bo berhevkirina Niştiman bi durustî işaretê vê xalê kiriye û nişan daye ku komele rêxistîneke Marksîst-Lenînist nebûye. Ji bo pékanîna dewleteke serbixwe û nû ya kurd programek wê ya nehêni û komünîst di piş programma gelidemokratik de tunebûye. Lî, Nebez nekariye programa civakî ya popolîstî ya komeleyê binase û serederiyek jê derbixe û peywendiya wê di nezdî ideolojiya nasyonalîstî ya rêxistîni de keşif bike. Rûbirûbûna gav bi gav û berdewama p nasyonalîzma kurd di Îranê de bûyerek e û neticeya têkçûna rewşa civakî, aborî û kulturi ye, ku bi rîya nûkirieke bi zerar û li rîdercûyi ku pişti serhildan û peydabûna desthilata bêmîlheze ya Pehlewî ya pişti şerî cîhanî yê yekem meşîya, peyda bû. Bersîva kurdan ya li hemberî wan siyasetên girêdana bi ax û cereyanâ kulturî yên ji bo sazkirina nasnaveke "neteweyî" ya Îranî yên tekane yên bi merkezekî ve ye, ku ji aliyî dewleta Pehlewî ve dihat meşandîn, ku wê şert û şirûtên xuyakirî yên pêkhatina tevgîra nasyonalîstî diyar kir û di noqteya xwe ya herî bilind de gîhiş Komara Mahabadê. Di vê lêkolîna han de, ji vê jî zêdetir, ev gotina han tê meydânê; peydabûna komarê di Kurdistanê de hebûna nasyonalîzma modern dide ısbat kirin: ci bingehê civakî û mueseseyan û ci jî çarçöveya siyasi û ideolojiyan bi sebebê hejmareke peywendî û sebebêna awa û awa ve têna nasîn ku, ew jî nabe tenê bi serê xwe bi bingehêke dîrokî ve bêne girêdan.

Îran, bi integrationa aborî ya berî sermayedîriyê, xwe di bazara cîhana kapitalistî dopolizmê, nasyonalîzm û diyarkirina wan di gotar, gotin û nêrinêni siyasi û ideolojiya komeleyê de, ji bo li ser axa kurdan di Îranê de avakirina huwyeteke modern a neteweyî ya kurd pêwîst bûn.

(26) Binêre: Niştiman, hejmar: 1. Di berhevkirinê Nebez de ku li jorê behsa wê hat kirin, 1985. Ew welatê ku komele difikirî, Kurdistanek mezin bû. Komeleyê, di hejmarên kovara Niştiman ên 3-4an û rûpelên 30-33an de, di bin sernivîsa "Taran (Tehran)-Ankara" de wiha dibêje: "Mesela kurd heta sala 1919an meseleyek mehellî dihat zanîn, lê ji roja ku Şerif Paşa yê Bedirxanî (Xandan rast e, "têbîniya wergerê vê nivîse" -mebest Hesenê Qazî ye. Z. Avci) layîheya xwe ya bi navûdeng pêşkêşê Konferansa Aşîtiyê kir û doza millî ya kurd xist nav bendên 62, 63 û 64an û Peymana Sewrê, êdi meseleya kurd bû meseleyek navnetewî û dev jê nayê berdan".

(27) Niştiman hejmar: 1, ji kitêba Nebez 1985.

(28) Nebez, ew guherînê bingehîn di stratejiya pêşniyarkirî ya komeleyê de daye nişan, lê girîngiya wê ya civakî û siyasi nedîtiye. Di çavê Nebez de dawîlêanîna xebata çekdarî û di şûna wê de danîna xeteke medenî-demokratik a ber bi serbixwetiyê ve, qutbûneke ji aliyê adetî ya serokayetiya klasikî ya kurdî ye û nîşana ketina navê ya nifuza ideolojiya biyaniyan e ku çavkaniyên wê diçin digihjin Yekîtiya Sovyetê û Britanya Mezin, ku komeleyê dixwest piştgiriya wan ber bi xwe ve bikêse. (Eynî ew çavkaniya ku li jorê behsa wê hat kirin. Rûpel: 34 û 35).

Bi Kendal Nezan re hevpeyvîn

Bi vê hevpeyvînê, wek redaksiyon, me xwest ku em karûbar, tevger û rewşa Enstituya Kurdi a li Parîsê, ji devê serekê wê, bi hawayekî berfirch bi xwendavanên kovara xwe bidin zanîn. Bawer dikim, hevpeyvîn wê bala we bikişine ser bin tiştan.

Laleş Qaso: Birêz Kendal, berî ku em gotinê ji Enstituyê vekin, hema wilo bi kurtî, dixwazim tu xwe bi xwendavanên Çirayê naskirin bidî.

Kendal Nezan: Ez kurdekî ji bakurê Kurdistanê me. Di vê biharê de dibe sih sal ku li derveyî welêt li Fransayê dijîm. Karê min ê esasî fizik bû; ez ji bo xwendina fizikê hatibûm Ewrupayê. Min xwendina xwe qedand û ez di warê fizika atomî de dixebeitîm. Bi kurtî, di sala 1983an de me Enstituya Kurdi ava kir. Bi dù avakirina Enstituyê de min giraniya xebata xwe berda ser meselên kurdan û ji bo doza Kurdan, çanda kurdî xebitîm.

- Berî avakirina Enstituyê jî te ew karê kurdayetiyê ne dikir qey?
- Min dikir. Belê di çarçova Enstituyê de tesîr û hunera karê ji bo kurdan, tiştekî din e...
 - Baş e, ji ber çi sebeban bû ku tu bi karê avakirina enstîtuyeke kurdî rabû?
 - Pir sebeb hebûn.
 - Mesele?
 - Mesele yek jê dema ku em nû hatibûn Ewrupayê, yekî gava bixwesta li ser kurdan tiştek bixwenda, binivîsanda, belav bikira û hwd. cîgehek ne ji bo kurdan û ne jî ji bo ewrupiyan hebû. Di wan çaxan de rehmetî Kamûran Bedirxan sax bû. Fransî bana, kurd bana her kes diçû mala wî nivîs tanîn, kitêb deyn dikirin û herwiha li ser pirsa kurdî diaxivîn. Bi rastî li Fransayê dezgehek kurdî ji me kurdan re lazim bû. Çimkî pirsa kurdî bere bere pirseke mezin bû. Dida xuyakirin ku ew karê ha tenê bi xebata kesekî an jiyana kesekî ne dibû bihata girêdan. Divabû em derbasî merheleya mueseseyan bûbana; muesese bihatana avakirin û ew muesese derbasî destê nesîlan bûbana. Bi gumana min ew fikirek baş bû. Ji ber ku berî me jî gelek kesenê hêja heta dawiya jiyana xwe xizmeta kurdan kiribûn; û gava ew çûne, bermayêwan wan bi awayekî pevgirtî ne gihane nesîlên nû. Belge bin, kitêb bin, nivîs bin belav

bûne. Li Kurdistanê, mixabin, tu dizanî avakirina mueseseyek wisa kurdî ne dibû. Li derveyî welêt ancax me dikarîbû ava bikira.

- *Erê çîma ne hin din, belê tu di vir de dibî pêşker û hûn vê Enstituyê ne li Elemanya, Belçika, Spanya û hwd. belê li Fransayê vedikin?*

- Çi bibêjim, çîma ez çîma ne hin din? Di tarîxê de her tişt bi determinîzmê, li gora qanûn û filan û bêvanan nameşe. Carna hin tesaduf û hin şertên objektîv digihêن hev tiştek peyda dibe. Belkî a min û Enstituyê jî hinekî wiha be.

- *Na, tenê bi wan nabe ew tiştekî din e; gerek te bi xwe tiştin civakî kiribin. Ji kerema xwe re vê meselê hinekî veke.*

- Li Fransayê bi salan em digel rewşenbîrên fransî xebitibûn. Gelek dost û nasên me çêbûbûn. Di sala 1975an de me komelek bi navê "Fransa - Kurdistan" damezirandibû. Di vê komelê de rewşenbîrên bi nav û deng hebûn.

- *Kîjanêن bi nav û deng?*

- Jean Paul Sartre, Sîmone de Beauver, Maksîm Rodenson û hwd. Me li ser navê wê komelê hin kitêbên ku li ser tarîxa kurdan bûn û herwiha hin tiştin din jî belav kiribû. Bi kurtî, dikarim bibêjim ku me digel rewşenbîrên fransî gelek xebatêن hêja kiribû. Îcar di sala 1981ê de gava partiyê çep hatin ser hikim, ew şertên ku em ê bikaribin li Fransayê pêş de herin çêbûn û şertan em ber bi damezirandina mueseseyeke kurdî de ajotin. Di nav hikûmetê de dost û nasên me gelek bûn. Hin ji wan li unîversitan profesor û mamoste bûn; û bi rêya unîversitan me hev nas kiribû. Bi hinekan re em li dijî Pinoşe û diktatorya Arjantînê sekinîbûn. Bi hinekan re ji bo azadiya Polonyayê me tekoşîn dabû. Îcar helbet ne dibû ku wan kesan jî ji bo miletê kurd tiştek ne kiriba...

- *Yanî tu dibêjî ew xebata min a digel rewşenbîrên fransî, di damezirandina Enstituya Kurdî de rolek mezin listiye.*

- Erê wisa ye.

- *Ji bo ku li welatin din jî enstituyêن kurdî ava bibin, tu hewldanêن we bûne yan jî dixin gelo?*

- Ew hinekî li ser piştevaniya diplomasî û malî dimîne.

Di dema şerê sar de li Ewrupayê me ew piştevanî nikarîbû peyde bikira. Me hewl da...

- *Mesele?*

- Mesele li Elmania û gelek welatêن din ên ewrupî em bi tevgerek wisa rabûn, belê bi ser neket...

- *Li Swêdê jî?*

- Li Swêdê ne ku me ne dixwest an em ji karekî wisa ku menfeheta kurd tê de heye reviyane. Di wan deman de li Swêdê gelek rewşenbîrên kurd bi cih bûbûn. Îcar ne dibû ku me bi xwe ew yeka ha bikira. Ji Fransayê were û di nav koma rewşenbîrên kurd de li Swêdê enstîtuyeke kurdî ava bike. Bêmane dibû. Di wan deman de li Swêdê şertan dest dida. Olof Palmê mirovekî demokrat û hikûmeta wî li ser hikim bû. Eger rewşenbîrên me a xwe kiribana yek û ji dil û can xwe dabanayê, ez di wê baweriyê de bûm ku li Swêdê jî wê enstîtuyek ava bûba.

- *Baş e, te bi xwe ji wan rewşenbîrên me re tiştek ne got?*
- Ez bi çend kesan re axivîm. Belê mixabin dîsa jî ne bû.
- *Ji bo avakirina enstîtuyeke hem gelêrî û hem milî, ew şert hîn jî li Swêdê hene gelo?*

- Belê hene.

- *Wekî din?*

- Wekî din, me di sala 1994an de li Emerîkayê enstîtuyek kurdî damezirand. Lî ew zêdetir bi fonksiyona ku zilm û zora li ser gelê kurd ji kongrê, sanato û medyayê re rave bike, radibe. Yanî ji bo gelê me dostan peyda dike; propaganda dewletên ku Kurdistan par ve kirine bi zimaneki maqûl û metodênen nûjen pûç dike.

- *Wek nimûne?*

- Wek nimûne wêrankirina gundêñ kurdan. Me, ev pirs bi giranî bi raya giştî ya cihanê da nasîn.

Di sala 1994an de gava parlamenteñ DEPê hatibûn girtin, me ji bo serbestkirina wan kampanyek vekir. Li gelek dewletên ewrupî wek Enstîtu em bi gelek wezîr û berpirsiyarêñ hikûmetan re rûniştin. Heta ez bi xwe bi Helmut Kohl re rûniştim û min zilma dewleta Tirkîyê anî zimêñ. Belê dewleta tirk jî wisa propaganda kiribû, mîna ku şewitandina gundan, malwêrankirin û kuştina rewşenbîrên kurdan ne bi destê dewletê, bi destê partiyek kurd dihate kirin ketibû mejîyê wan. Wisa bawerî pê anîbûn ku bi rastî dewletê, gundiyyêñ kurd li himber vê partiyê diparast. Gundî ne ji ber terora leşkerêñ tirk, ji ber terora vê partiyê direviyan bajaran. Me digel 21 rêxistinêñ ewrupî ji rojnama Herald Tribune û Le Monde rûpelek kirî û di van rojnaman de lista gundêñ ku ji alî dewletê ve hatibûn valakirin weşand û me got: "Eger bi rastî gava dewletê ev zilm ne kiribe, bila bihêle em herin van gundan bibînin" û hwd. Belê dewletê jî ji van rojnaman rûpelek kirî û xwast li himber ragihandina me sekinî. Sekinî belê nikaribû bersîva pirsên me bide û di dawiyê de mecbûr ma bêje ku ev gund ji bo selametiya xelkê û dewletê hatine vala kirin.

- *Yanî di vî warî de tişte ñ ku ji dest we hatiye we kiriye, erê?*

- Erê me kiriye. Di vî warî de belgên xebata me hene. Me çi kiriye, çawa kiriye hemû di arşivan de ne. Ên ku bixwazin bila bêñ em ê pêş wan bikin. Ez bêmibalexe û derew dibêjim. Tiştekî me ï ku em ê ji miletê xwe veşerin tuneye.

- *Li himber zilma dewleta mehmetçikên misilman bi xurtî hîn jî hûn wê dîplomasiyê dimeşînin?*

- Belê em dimeşînin. Di warê xwe de, li gora karîn û nasîna xwe tişte ji destê me tê dikan.

- *Mesele di van demêñ dawî de we çi kir?*

- Di demêñ dawî de ji bo ku Tirkîye di lîsta namzetên Yekitiya Ewrupa de cih negire, me û hin mueseseyêñ ewrupî bi hev re kampanyek vekir.

- *Kîjan muesese bûn ew?*

- Amnesty, Weqfa Danielle Mitterrand, Rojnamevanên Bêhidûd, Federasyona Navneteweyî ya Mafen Mirov û hwd. bûn. Me bi sê zimanî dosyek nivîsandibû. Di vê dosyê de lîsta gundêñ me ên wêrankirî, ew kesêñ ku bi navê "faili mechul" hatibûn kuştin, şebekêñ dewletê û gelek tişteñ din hebûn. Me ew dosya ha ji wezîrên derveyî ên 15 dewletan re şand. Û heta em bi hinekan re ji rûniştin. Ez bawer im ku ev xebata me, li ser dewletêñ ewrupî tesîrek baş kir. Û Tirkîye di lîsta namzetañ de cih ne girt.

Dîsa di meha adarê de ji bo bîranîna Helepê li ser pêşneyara me, Parlamenta Ewrupayê civînek taybetî ku jê re "hearing" tê gotin, yanî guhdarkirin, pêkanî. Parlamentojê gazî min û ji Swêdê ji Enstîtuya Aşitî SIPRI gazî pîsporek kirin. Ë Swêdî li ser pirsêñ teknîkê, ez ji bi awayekî giştî axivîm.

- *Di wê komcivînê de ji bilî te tu kurd hebûn gelo?*

- Ji bo axaftinê ez bi tenê bûm.

- *Bi qasî ku ez di gotinêñ te de digihêm, Enstîtu û serekê wê tam kar dikan. Belê ezbenî hûn ji dûr ve, di durvekî mîna ku hûn hîç tiştekî nakin de ne.*

- Rast e, gerek me ji li defê xista. Lê em ê tucarî li defê nexînin. Ew ne karê me ye. Tarîx şahidê xebata me ye. Ew ji bo me bes e...

- *Gelo mirov dikare bibêje ku serek û rêvebirêñ Enstîtuyê, ji çar, pênc prensîbêñ ku hatibûn danîn heta roja iro danege riyanê û li gor wan prensîban herwilo karûbarêñ xwe meşandine?*

- Belê mirov dikare bibêje. Bi rastî em gelek caran ketine tengasiyan. Belê digel ewqas tengasiyan dîsa ji em ji prensîbêñ ku Enstîtuyê danibûn qet dûr ne ketine.

- *Wek çi tengasiyan?*

- Mesele dema ku li Fransayê hikûmeta çep ji hikim ket û partiyêñ rast hatin ser hikim, dewleta tirkî pir bi dijwarî êrîşî ser me kir! Ji hikûmetê û faransî re

gotin:

”Ê ku di nav dinyayê de îmaj û prestîja me xerab û dezenformasyon dîkin Enstîtuya Kurdî, Amnesty, Rojnamevanên Bêhidûd û Weqfa Madam Mitterrand e. Rojnamevanên Bêhidûd û Weqfa Madam Mitterrand di bin tesîra Enstîtuyê de ne. Alîkariya xwe ji ser van hersê mueseseyan bibirin, em ê jî ji we helikopteran bikirin...” gotin û kirîn jî. Lî dîsa jî ji bo ku Enstîtu li ser pêyan bimîne, me ji prensîbêñ xwe hîç tawîz neda.

- *Enstîtu di nav kurdan de teref digire gelo?*

- Bêtærefi prensîbekî Enstîtuyê ye. Ew cîgehekî serbixwe û ne di bin kontrola tu partiyêni siyasi de ye. Heta em bibêjin partiyek pir pir baş be jî, Enstîtu wê dîsa jî nekeve bin kontrola wê. Em ne propaganda tu partiyen û ne jî li dij wan disekinin. Ew ne karê me ye. Em karekî kurdistanî dîkin...

- *Birêz Kendal, dixwazim gotinê serguherî aboriya Enstîtuyê bikim...*

- Ser çavan, kerem bike.

- *Butça we a salan e li dor çiqas pere digire?*

- Niha berî wê divê ez bibêjim ku Enstîtu bi biryara meclisa wezîran a Fransa wek waqfek ji bo bi kêrhatina civakî hatiye qebûlkirin. Wekî hemî weqf û mueseseyen resmî muhasebeya wê ji alî dewletê ve tê konrol kirin. Îcar ku em bêñ ser mesela butçê û sermaya me a salan e:

Butça Enstîtuyê teqrîben ji % 35-40 ji wezareta kulturi, wezareta lêgerînê a Fransayê tê. Butçe her sal divê ku li dor sê milyon frankî be. Yanî butça me a salan e li dor sê milyon frankên fransî ne. Dema ku ev butçe dadikeve, wî çaxî jî em ji programan hin tiştan kêm dîkin.

- *Ji dewletin din jî carna alîkarî tê?*

- Ew li ser projan dimîne. Carna li gor projên xwe em ji Yekitiya Ewrupayê jî alîkariyê distînin.

- *Ji kîjan dewletan?*

- Mesele me ji bo yek, du projên xwe ji Norweçê alîkarî girt. Herwisa me alîkariyên piçûk ji Swêdê jî girtine. Û em hîn jî digirin. Demekê ji bo xwendegahêñ pêşîn û navîn ên Kurdistana jêrîn, me li dor du sed hezar kitêbên kurdî li Fransayê çap kirin û bi kamyonan ji wan re şand. Em niha jî bi projeya internetê dadikevin...

- *Weşanên Enstîtuyê bi me didin zanîn ku di warê ziman, kultur û edebiyatê de gihandîna pisporan armancek ji ê Enstîtuyê ye. 15 sal çêbû ku Enstîtu heye. Di hikmê 15 salan de gelo Enstîtuyê çend pispor gihandin? Eger gihandibin kî ne ev?*

- Enstîtu her sal ji keç û xortêñ kurdêñ jêhatî bi misabeqe 15 kesan

hildibijêre û wan li welatên Ewrupayê dide xwendin. Enstituyê ji dema damezirandina xwe heta niha 310 - 15 kes bi xwendinkirin dane. Ji vê serhejmarê, wan kesên ku xwestine doktorayê bikin, tenê li Fransayê xwendine. Ên din li Yûnanistanê, Çekoslovakya, Ítaliyayê û hwd. xwendine.

- *Ci beş xwendin bû?*

- Piralî ye. Tib, tarîx, sosyoloji, antropoloji, teknik û hwd.

- *Ew xwendekar tenê ji bakurê welêt an...?*

- Na na, ji her çar aliyên Kurdistanê bûn. Enstitu ji bo tevahiya gelê kurd e. Ew kurd ji kîjan perçî, ji ku dibe bila bibe Enstitu wê alîkarê wî be.

Îcar ji wan kesên ku Enstituyê ew dane xwendin, hin ji wan iro li Fransa, li Kurdistan, li Swêdê xizmeta kultura kurdî dikan...

- *Kî ne ew ên ku li Swêdê xizmeta me a kulturî dikan?*

- Ez naxwazim navêwan bibêjim.

- *Ji bilî Swêdê...?*

- Ji bilî Swêdê, hin ji wan iro lizanîngehêna başûrê welêt li Hewlêrê mamoste ne. Li Fransayê Hemît Bozarslan yek ji xwendekarêne me bû. Ev mirov di warê xwe de, di sewiya rewşenbîrên ewrupî de tê qebûlkirin. Kitêbên wî hene. Bêtirîn sed meqalên wî ên zanistî derketine...

- *Belê di roja iro de, bi qasî ku ez tê digihêm, ji doktor, mihendiz, teknokratan û hwd. bêtir ew kesên filolog ango zimanzan û zimanas ji me re lazim in. Enstituyê çend zimanas gihadin? Di vî warî de çend akademîkerên me hene?*

- Dikarim bibêjim di warê edeb, dîrok û zimên de heta niha bêtirîn 50 xwendekarêne me master an diktora çêkirirne. Hin kes li ser pirsên gramerê, zimannasiyê xebitîne. Heta hebûna Enstituyê hin kesên ewrupî û emerîkî teşwîqî li ser kurdan, diktora çêkirin û kitêbên zanistî, kiriye. Di demên berê de ji sê, çar salan kitêbek, belê iro ji mehê carekê li ser kurdan kitêb çap dibin.

- *Li ser bursê ji kerema xwe re tu dikarî çend gotinan bibêjî?*

- Dewlet bursê dide xwendekarêne me. Di vir de Enstitu wek referens e, yanî wasiteyek e. Enstitu bi vê yeka ha karekî ku wê dewleta kurdî bikira, dike. Çimkî sitendina bursan karê dewletan e. Îcar dewleta Fransayê ev heqê ha tenê daye me û Filistiniyan. Dewlet, me wek du miletên bindest qebûl dike.

- *Enstituyê bi gelek zimanan bultenek peywendi û agahdariyan derdixist û li 85 welatan belav dikir. Ew bulten hîn dertê gelo?*

- Belê dertê û li 85 welatan belav dibe.

- *Hîc sekin ne ketê?*

- Naxer.

- *Ji kê re diçe?*
- Ji lêgeran, ji redaksiyonên hin rojnaman, ji parlamenteeran û hwd. re diçe.
- *Bulten di destpêkê de li dor 20 rûpelî bû. Gelo iro..?*
- Li dor 120 - 30 rûpelî ye.
- *Çi bi kovara "Studia kurdica" hat?*
- Me ev kovar di salên berê de bi frensi, erebî, farisi û tirkî derdixist. Îcar potansiyela zanistîya kurdî li gora ku me dixwest ya ewqas tunebû û ya jî me peyde ne dikir. Yanî meqalên zanistî kêm dihatin destê me. Di şuna wê de, em tevî zanîngeha Chicago rojnama "Journal of Kurdish Studies" derdixin.
- *Her ji çiqas wextî?*
- Bi giştî ji salê carekê, û bi ingilîzî û fransî dertê.
- *Kovara Hêvî çima bi wext dernakeve?*
- Di dema ku me Hêvî derdixist, bi qasî ku ez dizanim, li seranserê Ewrupayê tu kovarên xwerû bi kurdî dernessiketin. Me dixwest ku em di nav kurdan de bi kurdî kovar derxistin bixin adet, iro li Ewrupayê û bi taybetî li Swêdê gelek kovarên kurdî dertên. Di derxistina Hêvî de dezgehê fransî alîkarî bi me re ne dikirin. Herwekî kovar baÔ ne dihat frotan ji alî aborî ve domandina wê dijwar bû.
- *Yanî hûn kovarê nema derdixînin?*
- Erê. Doh pêwîstî pê hebû, iro kesên din bersîva vê prisê didin...
- *Di rojnama Kurmancî de jî mîna ku problem heye. Mesele hejmarin jê carna pênc, carna çar, carna sisê, caran du rûpel in. Çima?*
- Rojnama Kurmancî her yek li gora encamên civînên me rû digire. Di hin civînên me de carna hin termên zimên bi hindik û carna jî bi gelek gotinan diqedin. Hejmara rûpelan bi gotinên heyî, peyde û çekirina wan ve girêdayî ye.
- *Enstitû li ser ferhengek kurdî - fransî ku wê ji 55 000 gotinan pêk bihata dixebeitî. Ew xebat di çi rewşê de ye gelo?*
- Rehmetî Kamûran li dora 25 salan li ser xebitîbû. Û em jî 15 sal çêbû ku em li ser dixebeitin. Em gihane tîpa "T." Em ferhengê derbasî kompîterê dikin.
- *Hûn ê xwe dûra jî dikarin derxînin. Tiştê ku wî nivîsibû hûn çima dernaxînin?*
- Em dixwazin ku ferheng akademîk be. Di vê ferhengê de gelek tişt hene navê wan zelal ne bûne. Mesele nivîsandiye: "cinsek nebat, cinsek çûk" û hwd. Navê van divê bênen nivîsandin. Ji bo vê yeka ha par Biharê, me heyetek şand Kurdistanê Iraqê. Heyetê li wir navê gil û gihayê Kurdistanê nîvîsand û hem jî sûretê wan kişand. Em ê vê payizê dîsa karekî wiha bikin...

- *Hûn ê kengî ferhengê çap bikin?*

- Ez bawer dikim heta sal û nîvekê ew ê ji çapê re amade be.

- *Belkî baştir be ku ez bibêjîm: "Celadet Bedîrخanın gunluk notları" di sala 1995an de dikeve destê Malmışanîj û ji teref wî di eynî salê de çap dibe. Mesele niha jî ferhenga ku Celadet Bedirxan ji 630 rûpelî pêk anîbû, nîvê wê ketiye destê wî û ew jî li halê wê di kovara Wate de diweşîne...*

- Belê a me tiştekî din e. Ferhenga ku di dest me de gelek gotinên wê tenê bi kurdî ne. Divê ku fransizîya wê bê nivîsandin. Nabe ku em li halê wê çap bikin...

- *Baş e, we ji bo zarokan ci kitêb çap kirin?*

- Berî niha jî min gotibû ku me ji bo xwendegehêن pêşîn û navîn ji zarokêن Kurdistanâ Iraqê re li dor dused hezar kitêbî çap kirine û şandiye.

- *Anîha?*

- Anîha li Swêdê gelek kitêb çab bûn û hîn jî dibin. Em naxwazin vî karî dubare bikin. Tiştên ku tên çapkîrin em wek Enstîtu belav dikan.

- *Enstîtuyê heta niha çend kasetên kurdî derxistîne?*

- Ez bawer dikim li dor 20 kasetan.

- *Çend kasetên video?*

- Xweş nayê bîra min, belê gerek li dor 15, 16 kasetan be.

- *Çend sêlik?*

- Di katalogan de nivîsiye. Mesele yekem sêlika CD ya kurdî ji bo Şivan Perwer me alîkarî kiriye. Me li Fransayê şirketek dît, me pêşgotina wê nivîsand, wergera wê kir û belav kir.

- *Berhemên we digihêñ welêt gelo?*

- Li dinyayê hemî belav dibin. Enstîtu ji bo nasandina kurdan, karê belavkirinê bêtir li derive dike.

Me di sala 1991ê de çend kamyon berhemên xwe ji Kurdistanâ Iraqê re şandin. Berhem di nav xelkê de belav bûn.

- *Birêz Kendal hûn wek Enstîtu çiqası li tiştên Celadet Bedirxan xwedî derketîne?*

- Li Enstîtuyê gelek kitêbên kevn û kitêbên kurdnasên wek Roger Lecot hene. Di vî warî de Enstîtu dewlemend e. Wekî din kitêb û destnivîsên Kamûran Bedirxan û Hejar li Enstîtuyê civiyane. Heta me destnivîs û bîranînên Hejar bi tîpêñ erebî li Tirkî çap kir û şand Kurdistanê. Îcar herçi tiştên Celadet Bedirxan in, malbata wî diyarî dabû Korî Zanyarî Kurdî. Piştî vebûna Enstîtuyê Rewşen Xanim bû mîvanê me û demekê li Enstîtuyê ma. Keça wi Sînemxan jî cara dawîn du sal berê hatibû Enstîtuyê...

- *Piştî mirina Rewşen Xanim ci bi malê hat?*
 - Di wê demê de kurdên Binxetê li dor wê civiya bûn. Tiştên di malê de bi giştî gihaye wan.
 - *Yanî we wek Enstitû ji mala wê tiştek bi destnexist?*
 - Naxêr.
 - *Ji bo ku ew tiş li Enstituyê bicivin, we hewl da ku hûn wan tişt û miştan bi peran bikirin?*
 - Erê. Me heval şandin Binxetê û em hîn jî hewl didin.
 - *Yanî yekî gava ku tiştekî wî bifroşe we, hûnê bikirin ne wisa?*
 - Belê em ê bikirin. Ne tenê ên Celadet, ên Hejar, ên Tewfik Wehbî û hwd. jî em ê bikirin. Gelek tiştên Hejar û Tewfik Wehbî gihane me. Ji Sovyeta kevn, kitêbên ku bi kurdi di salên 1920 - 30î de hatibûn nivîsandin û qet peyda ne dibûn, me bi destxist. Rêya Taze ji hejmara pêşî heta dawî li ba me heye. Di dest me de kitêbin wisa hene ku yeka wan, bi perên Swêdê bi 15 hezaran me kiriye. Gelek kitêb û nivîsên hêja li Enstituyê berhev bûne.
 - *Bi giştî ji sala 1989an vir ve civînen we ên li ser zimên li Stockholmê dibin. Di salên berê de ev civîn geh li Barselonayê, geh li Brukselê, geh li Bonê û hwd. dibûn. Çima li Stockholmê...?*
 - ... Îcar piştî demekê me di civînan de dît ku ji % 80 besdarêr me li Swêdê dimînin. Hevalan ji aliyê pratîk û mesrefê ve pêkanîna civînan li Swêdê maqûltir dîtin. Her hevalekî me bi qasî 50, 60 kîloyî bi ferheng û kitêb besdarî civînê dibin...
 - *Ji salê çend caran hûn dicivin?*
 - Du caran. Ew jî di bihar û payizê de.
 - *We daye pêşîya xwe ku hûnê ferhengek bi kurmancî û akademîk derxînin. Di vê komika we a zimên de çend akademîker hene?*
 - Xebata me a li ser kurmancî du armancê xwe hene. Yek, ew gotinênu ku winda bûne an li ber windakirinê ne wan derxîne holê. Dudu, nûkirina zimên e. Zimanê me ê niha zêdetir ê gundîtiyê ye. Ev ziman divê bersiva wextê bide. Helbet bi qasî xwe wextê dibersivîne, belê ne bes e. Zimanê me divê hem nûjen û hem jî bibe zimanê nivîskî.
- Îcar em bêr ser pirsa ku em çiqasî akademîker in. Eger em li bendî akademîkeran bimînin, yanî em pêşxistina zimanê xwe li hêviya heta ku akademîker ji me derkevin û em dûra dest bavêjin xebata zimanî, wî çaxî jî dibe ku ziman nemîne.
- Di nav komika me a zimên de besdar tevîhev bi neh, deh ziman an dizanin. Û hin ji wan jî ilmê zimên baş dizanin.

- *Gelo we nikarîbû di her beşê zimên de komikên xebatê pêk bianiya? Yanî mesele termên hiqûqî bi hiqûqzanan, termên rojnamegeriyê bi rojnamegeran û hwd. bima û dûra jî ew gotinêwan di mista grûbek zimanasên kurd de durvê xwe ê dawî bistenda, xelkê jî wilo kiriye, wê ne bastir ba gelo?*

- Tu baş dibêjî belê ka ew imkanêne! Di sala ku me Enstitû damezirand rehmetî Yilmaz Guney digot:

"Ji bo ku hûn bernama xwe bi hawayekî berfireh bi karbînin, divê ku salê bi hindikî pênc milyon frank butça we hebe. Ji hin kesan re bibêjin ji karê zimên pêve tu karê din nekin..." Belê ewqas imkanêne tunebûn, tunene. Helbet me pir dixwest ku li cihekî wek Diyarbekirê, her hefte em biciviyana û me ji temamê kurdan re bigota, iro civîna li ser zimên e; çî we heye werin bibêjin. Akademiya fransî ji heftê carekê kom dibe. Û dewlet jî mesrefê dike û meaşen wan dide. Imkanekî me î wisa tuneye mixabin. Em ji temamê literaturan beşen zimên bi çavkanî istifade dikan. Çi bi naman, ci bi telefonan be em bi wan kesen ku di vî warî de xebitîne dişêwirin...

- *Hejmara beşdaran her tim wek hev nabe. Carna 16, carna 13, 14 û hwd. ye. Çima?*

- Ew jî bi imkanan ve girêdayî ye. Her hevalekî me karekî xwe heye. Mecbûr e bi karekî xwe û zarokên xwe bidebirîne.

- *Birêz Kendal, ez dixwazim çend pirsan jî di derbarê sereketiya te û rayedarên Enstituyê de bikim. Pirsek wiha, dibe ku vir ne cihê wê be, bibexişîne, belê ez dixwazim.*

- Rica dikim, ew ci gotine! Di warê sereketiya min û Enstituyê de tiştekî ku ez ê veşêrim an em ê nikaribin li ser bipeyivin tuneye. Ser çavan tu çawa dixwazî wisa bipirse.

- *Ji salên 1970î heta ku Sovyet têk diçe, li bakurê welêt dînamîzma kurdî di himbêza stalinizmê de mezin dibe û karekter distîne. Û dûra jî heba dibe. Stalinizma rûsî li Kurdistanê piştî ku sereketiya kurdî a kilasîk têk dibe, îcar ew bi xwe wek zir feodalekî modern têkiliyên feodalî modernîze dike û dibe îperetorekî eurupî. Bi kurtî, yanî siyasetkirin û sereketî heta heta tenê heqê wî ye; her tişt ê wî ye, ew e û bi wî heye.*

Birêz Kendal a te jî nebe tiştekî wilo be gelo?

- Na. Enstitû ji sala 1983an heta sala 1993an ji aliyê hiqûqî ve wek komelekê bû. Civîna wê a giştî ji du salan carekê dibû. Endaman idara heyeti û idara heyeti jî wek federasyona we a li Swêdê di nav xwe de serek, cîgirê serek, sekreter û gencînedarek (xeznedar) hildibijart. Îcar di sala 1993an de piştî ku Enstitû dibe weqf, destûra me tê guhertin. Niha li dor şest endamên me hene. Bi van endaman ji sê salan carekê civîna me a giştî dicive. Di nav Enstituyê de pênc şax hene: Şaxê ziman û edebiyatê, şaxê zanistên civakî, şaxê

muzîk û hunerê, şaxê karên civakî û şaxê mafêن mirovî û agahdariyê. Îcar endamên van şaxan di nav xwe de dicivin, serekê xwe hildibijêrin û serekên wan jî yekser dabin endamên heyeta îdarî.

- *Yanî ji van pênc şaxan pênc serek têن hilbijartin?*

- Belê. Îcar di civîna giştî de a ku bi temamê endaman diciviya, çar kesên din jî wek endamên taybeti ên heyeta îdarî têن hilbijartin. Ji van çar kesan dudu jê ji bo şes salan. Ev neh kes sê şexsiyetên kurd ên srpixwe heldibjêrin ji bo Heyeta îdarî û di nav xwe de serek, du cîgirêن serek, sekreter û gencînedarekî hildibijêre.

- *Îdara heyetî her ji çiqas wextî dicive?*

- Heyet bi kêmanî salê du caran dicive, li ser maliya Enstituyê û bernama wê û hwd. biryaran dide.

- *Cîgirêن serek kî ne?*

- Yek jê profesor Ebas Welî, kurdê Iranê ye û ê din jî ji başûrê welêt Prof. Fuat Huseyn e.

- *Gencînedarê we?*

- Profesor Joyce Blau ye.

- *Baş e, endamên Enstituyê hemû beşdarî civînên we ên gişî dibin gelo?*

- Erê dibin. Dema ên ku bi şexsê xwe, ji ber hin sebebêن wek nexwesiyyê û tiştên wiha nayêن, ew jî bi wekaletnamê raya xwe bi kartîne.

- *Birêz Kendal, ji sala ku Enstitu dadimezire heta niha, tu sereketiyê lê dikî. Çima her û her tu serek ï?*

- Eynî vê gotina te di her civînê de ez bi xwe ji hevalan re; "eger hin ji we xwe bidin pêş û bixawazin karê sereketiyê bimeşînin, ez ê pir kêfxwes bibim..." dibêjim. Belê nabin.

- *Çima?*

- Serekbûn ew e ku gerek ji Enstituyê re butçê peyde bike. Butçê peydekirin jî karekî giran e. Divê ku projan çêkî, diplomasîyeke xurt bikî, têkiliyan bi vir û wir ve deynî, heval û dostêن biyanî peyda bikî ji bo doza kurdî, zimanêن ewrupî gelek bin, tu zimên baş bizanibî, beşdarî konferansan bibî, di radyo û televizyonan de biaxivî, di rojnaman de biniwîsinî û hwd. Sereketiya Enstituyê ne wek ku ji dûr ve xuya dike tiştekî wisa hêsan e. Enstitu li ser pirsa kurdan ji bo ewrupiyan bûye referans. Ew kesê ku wê sereketiyê lê bike, divê wî cihî dagire. Îcar ev dîtina hevalan e ku ez kirime serek. Digel ku hêdî hêdî karê min di nav Enstituyê de kêm dibe û hevalên wan karan bi rê ve dibin, dîsa jî qebûl nakin ku ez dev ji sereketiyê berdim. Dibêjin: "Qet nabe! Ji bo rêzdariya Enstituyê, ihtibara wê û peydekirina imkanan ku binav be jî tu bimînî wek serek, baş e". Îcar ev tiştekî ne tenê di nav me de ye.

- *Mesele?*

- Mesele sekreterê giştî ê Akademiya fransî 24, 25 sal e ku li Akademiyê sekreteriyê dike. Enstitû ne wek komele, rêxistin û partiyên siyasi ye; ew rêxistineke akademik û cihê zanistiyê ye. Di rêxistinê zanistî û akademik de mirov ji wek sekreterê akademiya Swêdê ê ïnternasyonal Olof Tandberg ku 30 salî herwiha sekreterî kir, dikare serek bimîne. Îcar ev nayê wê manê ku di vir de tiştekî antî demokratik dibe...

- *Yanî sereketiya te, ne ji rengê sereketiya hin partiyên kurdan e?*

- Eger ez xwedî zihniyetek wisa bama, belkî min ê jî bikarîba çend sed kes peyda bikira û partiyek dameziranda. Di hikmê pazdeh salan de bi cihkirin û tekûzkirina mueseseyek wek Enstituya Kurdî ku ji dema hatiye damezirandin heta niha bêwestan dewleta tirkî û hevalbendêne wê bi xurtî êrîşî ser kirine û dikan, ne karekî ewqasî rehet bû. Enstitû iro ji aliyê hiqûqî ve gihaye wê sewiye ku dewletê statuya girîng a "weqfa ji bo berjewendiya gişî" daye pê. Yanî ew ê her tim imkanên wê hebin û neyê girtin. Armanca min û hevalên me ew e ku em Enstituyê bi her hawayî dewlemend bispêrin nesilên bi dû xwe de. Ne ez û ne jî endamên Enstituyê kesek ji me bi dû mezinahiyê de ne geriyaye. Ji bo sereketiya min, ji hevalan hîç problem derneketiye. Her tişt li ser daxwaziya me hemiyan dibe û dimeşe. Me antî demokratik tiştek ne kiriye...

- *Birêz Kendal, berî ku em bi çend gotinên te ên daxwaz, dawî li hevpeyvîna xwe bînin, wek pêşneyar dixwazim bibêjim, di vê dewra ku berê her kurdeki li derekê ye, gerek ne sereketiya Enstituyê bê guhertin û ne jî endamên wê zêde bibin. Enstitû bi hemû kêmaniyên xwe, dîsa jî dezgehekî kurd i milî ye. Di nav vê mij û borana iro de, leqandin û cîguherandina keviran dikare dîwêr bipherifine. Ez wilo difikirim.*

Di dawiya hevpeyvîna me de tu dixwazî ci bibêjî?

- Daxwaziya min ji wan kesen ku bi kultur û çanda kurdî mijûl dibin ew e ku di xebata xwe de, tucarî nekvin nav bêhêvîtiyê û dîrokî bifikirin. Dema dîrokê demeke dirêj û a mirov kin e. Karê dîrokî ji bo gel û milet e. Ew ên ku kovar û kitêbên kurdî derdixînin, karekî dîrokî dikan. Em milettek in û milet jî bêkultur û çand nabe. Kultur û çand jî bi derxistina kovaran, rojnaman, kitêban û hwd. dibe. Asîmilasyona tirk, pir bi dijwarî me ji zimên dike; bi hemû qewet û hêza xwe em mecbûr in li himber vê asîmilasyonê bisekinin!

- *Ji bo vê hevpeyvînê careke din spas dikim.*

- Ez jî spasî te dikim û ji komela we re serketinê dixwazim.

Edebiyat û teorî

N. Zaxuranî

Mirovê ku haya wî di serpêhatina dîrokê de ji geş û balbûna zanistîya edebî hebe, rind dizane ku zanistîya edebî birek ji birê zanistîya filolojîkî ye û mirov bi hêsanî dikare zanistîya edebî mîna xalekî ji xalê bîrewerîya hunerî ya bedew dest nîşan bike. Zanistîya edebî mîna bîrewerîyeke bi reng dîrokî xwedîyê peywendiyê geleki organîkî ye bi bîrewerîyê ku dîroka mirovantîyê ya hevbes di serpêhatina dem û dewranan de ji xwe re dîkin mijar. Bêguman, zanistîya edebî bi alîkarîya zanistîyê bi reng dîrokî li ser mijara xwe ya ku timamê zanistîya edebî ya gelê cîhanê ji xwe re dîke amanc, lêkolînên cur bi cur li dar dixe, qanûnên wê bi gelek alî şirove dîke û pêşkêşî girseyên gel dîke. Lê divê baş bê zanîn ku, mirovê edebîyatzan bi tenê li ser hîmê zanistîya filolojîkî û yê zanistîya edebî nikare mîna ku jê tê xwestin kar û barê xwe yê di derbarê zanistîya edebî de bi rê ve bibe. Li ser bingehê prensibên zanistîya filolojîkî û yê zanistîya hunerî mirovê edebîyatzan mîna mirovên ku li ser muzîk û şanogerîyê û hwd. mijul dibin, pîvanên teorîyeke zanistî ya ku afirandina hunerî ji xwe re dîke mijar di serpêhatina kar û xebata xweyî edebî de peyde dîke. Bêguman, amanc ji vê teorîyê ew e ku, mirovê edebîyatzan bi alîkarîya wê bikarîbin berhemên hunerî - çi ji alîyê naveroka wan ve bê û çi ji alîyê forma wan bê - bi gelek alî şirove bikin.

Na xwe, bêyî teorîyeke bi reng hunerî ya ku berhemên edebî ji xwe re dîke mijar, mirov weha bi hêsanî nikare pîvanên edebî yê ku ji zanistîya edebî re dibin bingeh, hîn bibe. Ji bona vê yekê ji, divê mirovê edebîyatzan ji bo her birê hunerê teorîyeke ku li ser wî birî mijul dibe, biafirîne. Vêca mîna ku bi hêsanî tê xuyakirin, bêyî bi destxistina teorîyeke ku edebîyatâ bedew ji xwe re dîke mijar, dê mirov nikaribe kar û barê xwe yê hunerî mîna ku ji mirovî tê xwestin, bi rê ve bibe. Bela vê yekê ji, gava ku mirov li ser kar û barê edebî mijûl dibe, divê ku ji alîkî ve haya mirov ji dîroka zanistîya edebî di serpêhatina dem û dewranan de hebe, ji alîyê din ve ji divê ku, mirov di warê teoriya edebî de ji xwedî agahdarîyê bi rêk û pêk bê, da ku mirov bi alîkarîya vê yekê bikaribe pirsgirêkên zanistîya edebî di hemû warê jîyanê de şirove bike.

Weke ku tê zanîn, teoriya edebî mîna şaxek ji şaxê zanistîya edebî xwedî

dirokeke gelekî kevnar e. Mirov dikare bi hêsanî bibêje ku teorîya edebî bi peydebûna jiyana civakî ya bi reng dûrokî re hatîye pê. Herşiqas edebîyatzanên ewrûpî geşbûna dîroka edebî bi dîroka Yewnanîyê Kevnar re dest pê dîkin jî, di rastîya xwe de ew gelekî kevnartir e. Lewra berî dîroka Yewnanîyê Kevnar mirov li Mezra Botan û Misra Kevnar leqayî belgeyên bi reng edebî tê. Lê bêguman, bi berhemkirina berhema bi navê "Poetika" ya ku ji alîyê Arîstîteles ve hatibû berhem kirin vir ve, mirovantîyê bêtir bi awayekî tekûz li ser pirsgirêkên zanistîya edebî serê xwe êsand. Mirov dikare bi hêsanî bibêje ku, bi alîkarîya vê serêşandinê, pirsgirêkên zanistîya edebî di gelek waran de hatne çareser kirin. Lê ci heyfa ku li welatê me herçend hewldanên bi vî rengî ji alîyê rewşenbirêñ me kurdan ve hatibin li dar xistin jî, ji ber pîkolîya hêzên dagirker yên ku welatê me di nava xwe de parve kirine, nehiştin ku ronakbîrêñ me vî kar û barê xwe bi rêk û pêk bi rê ve bibin. Ji ber vê yekê jî, edebîyata me ya netewî di hemû warê jiyanê de qals û sitûxwar ma.

Ji alîyê din ve jî gava ku mirov li dîroka zanistîya edebî dinere, mirov dibîne ku li ser teorîya zanistîya edebî herdem du baskan / meylan li himberî hev têkoşîneke bêhampa li dar xistine. Baskekî ji wan baskan herdem hewldaye ku bi awayekî paşverû ango, li gor berjewendîyên çîna burjuwa kar û xebateke xwe bi rê ve bibe. Bi qasî ku tê zanîn, nûnerên vî baskî xwestina ku bi kirinên xwe ramanên bi reng idîalistî belav bikin. Heta mirov dikare bi hêsanî bibêje ku nûnerên vî baskî tew li nerînên Hegel yên di derbarê huner de jî xwedî derneketin. Ji ber ku Hegel, herdem hewl dide ku nerînên xwe yên hunerî li ser bingehê jiyana civakî ya netewî ava bike. Lê ji berevajî, nûnerên vî baskî roj bi roj kar û xebata xwe ya hunerî ji nerîneke ku bingehê xwe ji jiyana civakî ya netewî digre, dûrxistin. Heta ku ji wan hat, nerînên xwe yên edebî li ser nerînên formalîzmê û struktualîzmê bi cih û war kirin. Bêguman, iro roj jî, nerînên vî baskî bûne bingeh ji bo edebîyatzanên ku kar û xebata xwe li gor pîvanên formalîzmê û struktualîzmê bi rê ve dibin.

Li himberî vê yekê, di serpêhatina geşbûna teorîya zanistîya edebî de hinek baskên din yên ku bi bîrewerî serê xwe li ser pirsgirêkên edebîyatê êşandin, bi nerîneke materyalistî kar û barê xwe yên edebî li dar dixistin. Di vî warî de, gavêن pêşî hê ji serdema ronakbîrîyê ve li Germenîstan û Fransayê bi pêşîvantîya mirovên mîna Deniz Diderot û G. Lessing hatin avêtin. Van kesên bi nav û deng, bi alîkarîya berhemên xwe yên edebî hewldan ku pirsgirêkên teorîya zanistîya edebî bi nerîneke materyalistî zelal bikin.

Herweha li Rûsyayê jî, bi saya mirovên mîna Çernîşevskî, Belinskî û N. Dobrolyubov nerînên materyalistî bi awayekî sistematîkî di nava girseyên gel de bi bîr û bawerî hatin belav kirin. Heta bi roja me jî, gelek nerînên van mirovên gernas yên ku bi zanistî di derbarê teorîya zanistîya edebî hatine dest nîşan kirin, bi kêrî kar û barê edebî têñ. Lewra kar û barê van mirovên gernas yên ku ji bo geşbûna dîroka edebî hatine pêk anîn, bi kêrî mirovên ku serê xwe

li ser edebîyatê têşînin, tê. Bela vê yekê jî, mirov dikare bi hêsanî bibêje ku kar û barê wan yên edebî bingehêkî gelekî resîden(asasî) ji bo pêşxistina teorîya edebî danî.

Ji bo kar û barê pirsgirêka teorîya edebîyatê mîna ku tê xwestin ber bi geşbûna xwe ve biçe, divê ku di derbarê wê de lêkolîn bêñ li dar xistin. Lewra teorîya edebî ji bo şirove kirina dîroka edebîyata gelan di serpêhatina dem û dewranan de gelekî girîng e. Ji ber ku, heger di destê mirovê ku li ser dîroka edebîyatê lêkolînan li dar dixe, teorîyeke edebî ya ku taybetmendiyên berhemên edebî bi alîkarîya mefhûmên bi reng edebî analîz dike, nebe, dê weha bi hêsanî nikaribe vî kar û barê xweyî bi gelek alî û sext bi rê ve bibe. Bela vê yekê jî, divê ku berîya hertiştî naveroka van mefhûmên edebî gelekî zelal û vekirî be. Heger weha nebe, dê pêkanîna lêkolînen bi reng edebî yên ku ji bo pêşxistina teorîya edebî têñ li dar xistin, ne bi rêk û pêk be.

Vêca, mîna ku bi hêsanî tê xuya kirin, ji bo ku mefhûmên zanistîya edebî di serpêhatina geşbûna dîroka edebîyatê de bi cih û war bêne kirin, pêwistîyeke herî mezin bi teorîya edebîyatê heye. Ji ber ku, bêyî teorîyeke bi reng zanistî ya edebîyatê, dê weha bi hêsanî mirov nikaribe aletêñ edebî yên ku ji bo kar û barêñ edebî pewist in, bi dest bixe. Ji xwe, mîna ku têzanîn, mirovên dîrokzan bi alîkarîya mefhûmên edebî kar û barê xwe yê piroz bi rê ve dibin. Lê çi heyf e ku edebîyata me ya netewî hê ji ber sedemên ku têne zanîn û bêkêriya rewşenbîren me kurdan nebûye xwedîyê mefhûmên ku dibin alet ji bo bi rêvebirina kar û barêñ edebî di serdema taze ya geşbûna dîroka edebîyata me de.

Bâş e, mirov dikare bi çi awayî têkiliyen organîkî yên di navbera serpêhatina dîrokê û teoriya edebîyatê de dest nîşan bike? Mîna baş tê zanîn, serpêhatina - çi serpehatina dîroka huner be û çi geş û balbûna serpêhatina dîroka netewî be - dîrokê bingehêkî bi rêk û pêk ji bo vejandina teorîya edebîyatê dideyne. Li ser vî bingehê resîden teorîya edebîyatê dibe alîkar ji bo dîroka huner di serpêhatina dem û dewranan de. Bêguman, bi alîkarîya naskirina dîrokê jî, teorîya edebî bêtir geş û bal dibe. Ango ji alîkî ve, mirovê edebîyatzan bi alîkarîya teorîya edebî rind hînî serpêhatina dîroka edebîyatê dibe, ji alîyê din ve jî teorîya edebî bi alîkarîya vê yekê her ku diçe, bêtir bi wate û tekûz dibe. Heger ku mirovê edebîyatzan bi alîkarîya van peywendîyên bi du alî yên di navbera dîroka huner û teorîya edebîyatê de bikaribin encamên hêja û delal bi dest bixin, bêguman, hingê jî tu kes dê nikaribe pêşî li ber geşbûna edebîyatê ya netewî bigire. Ji bilî vê yeke jî, mirov baş dizane ku rengê objeyan / fenomenan çi dibe bila bibe, bêyî dîrokeke xwe î serbixwe obje / fenomen nabin xwedîyê teorîyeke bi reng dîrokî. Herweha, her obje / fenomen bi saya teorîya xwe ya bi taybet dibe xwedî pîvan û bi alîkarîya vê yekê jî, tixûbêñ wê têne dîyar kirin. Ji ber vê yekê jî, tu obje / fenomen nikarin hebûna xwe ya bi reng jiyanî- ya ku di navbera dîrokeke bi sînor de tê pê - bidomînin ku

nexwedîyê teorîyeke xweyî bi taybet bin. Vêca, mîna ku bi hêsanî tê xuya kirin, têkilîyên di navbera teorî û dîroka huner de organîk in.

Bi rastî jî, gava mefhûmên ku mirov bi alîkarîya wan bikaribe li ser objeya edebiyatê û pîvanên wê mijûl bibe, nebin, mirov nikare bi awayekî bi rêk û pêk li ser dîroka edebiyatê jî kar û barên zanistî li dar bixe. Ji ber ku, mirov hingê baş nizane edebiyata hunerî nas bike, bê kîjan berhem dikarin dîroka wê bi me bidina naskirin û bê mirov kîjan berheman mîna berhemên edebî dest nişan dike, dê mirov weha bi hêsanî ji haq dernekeve.

Vêca heger ku di destê mirovê dîroknas de sîstemeke ku mefhûmen edebî li dorbera wê hatine rapêçan nebe, dê mirovê dîroknas weha bi hêsanî nikaribe kar û bare xwe ê bi reng edebî / hunerî li ser objeya edebiyatê bi awayekî tekûzî zelal bi rê ve bibe. Ji ber vê yekê jî, divê ku mirovê edebiyatzan bi tenê serê xwe li ser berhemên edebî bi awayekî vêl neêşine. Ji berevajî, divê ku ew li ser pirsgirêkên edebi bi gelek alî bi hêviya ku bikaribe karmendîyên(wezifeyên) xwe yên bi reng dîrokî ku ji bo gesbûna edebiyate girîng in, bi cih bîne. Ji xwe, mîna ku tê zanîn, sîstema mefhûman ya ku ji alîyê teoriya edebî ve ji bo mirovê ku li ser dîroka edebiyatê lekolînan li dar dixe, tê pêşkêş kirin, gelekî rengîn e. Ji ber sîstema mefhûman, ji gelek warêni jiyanê yên ji hev cuda tê berhev kirin. Bela vê yeke jî, mirov dikare wê mîna fenomenike heterojen dest nîşan bike.

Berîya hertiştî divê rind bê zanîn ku teorîya edebiyatê pêşiyapêşî li ser mefhûmên ku ji bo objeya edebiyatê girîng in, piralî radiweste. Ji xwe ev kar û bar jî bi gelek alî û tevlîhev e. Jê re kar û xebateke dijwar tê xwestin. Ji bo ku bê edebiyata bedew çi ye û li ser çi bigehî tê afirandin, pêwist e ku mirov van pirsên jêrîn ji xwe bike: Çi cudabûn di navbera naveroka edebiyata bedew û di navbera naverokên bîrewerîyên din yên bi reng hunerî de hene? Ma gelo alîyê îdeolojîkî yê edebiyata bedew heye û mirov bi alîkarîya vê yekê dikare çi jê hîn bibe? Ma gelo edebiyata bedew li gel taybetmendîyên xwe yên xweser xwedî peywendiyyê bi reng organîkî ye bi dîroka netewî re, an na? Bêguman ji bo ku mirov bi hêsanî bersiva van pirsan bide, divê ku mirov di derbarê edebiyata bedew de xwedî xezîneyeke mefhûman ya bi reng edebî be.

Di vê pevgirêdanê de, aliyekî din yê teorîya edebi heye: Bêguman ev alî jî ji bo nirxandin û şirovekirina gesbûna edebiyatê di serpêhatina dem û dewranan de gelekî girîngî bi reng jiyanî ye. Mîna ku tê zanîn, di serpêhatinê bi reng dîrokî yên ji hev cuda de, edebiyata bedew ya netewî mîna şaxê huner yê din, çi di warê naverok û çi di warê forma xwe de li gor qanûnên xwe yên bi taybetî tê guhertin. Ji bo ku mirov bikaribe vê guhertina bi reng dîrokî li gor pîvanên teorîya edebî binirxîne, divê ku di destê mirov de sîstemeke mefhûman ya bi taybet hebe. Ji ber ku gava mirov li dîroka huner dinere, mirov leqayî şaxê huner yên cur bi cur tê. Nimûne; epîk, lîrik û dramatîk. Bêyî teorîyeke edebî

ya ku xwedîyê sîstemeke mefhûman e, mirov weha bi hêsanî nikare cudabûnên di navbera van şaxêن huner yên ji hev cuda de, bibîne. Ji xwe bi ges û balbûna huner re cureyên huner ji hêdî bi hêdî tên guhertin. Mirov dikare pirs bike: Ma gelo bi vê guhertinê re ci taybetmendîyên xweser tên meydanê? Nimûne, di navbera poem û romanê de ci cudabûn hene? Ma gelo komedyâ û tragedya di kîjan waran de ji hev cuda dixin? Ma gelo di serpêhatina dîrokê ya neqşin de ci cudabûn di navbera tevgîrênen edebî yên mîna sentîmantalîzmê, realîzmê û klasîsmê û hwd. de hene? Bêguman, mirov dikare di vî warî de listeya pirsan dûdirêjtir bike. Lî di vê pevgirêdanê de ya girîng ew e ku, mirov li ser mijara xwe hur û kûr bibe.

Vêca mîna ku bi hêsanî tê xuya kirin, bêyî têoriyeke edebiyatê mirov weha bi hêsanî nikare mefhûmên ku van tevgîrênen edebî yên ji hev cuda û rengîn bi perspektiveke edebî binixîne û mîna ku ji mirovî tê xwestin wan şirove bike.

Jî bilî vê yekê jî, alîyekî din yê pirsgirêkê heye ku ji bo nîrxandin û şirovekirina naveroka berhemên edebî gelekî girîng e: Ji ber ku bi alîkarîya vî alîyê teoriya edebî mirov hînî aletên ku naveroka berhemên edebî bi alîkarîya wan tê hunandin, dibe. Ma gelo zimanê berhemên edebî bi ci awayi tê hunandin? Ma gelo xweseriya vegotina zimên ji yên din çawa tê cuda kirin? Dema ku mirov behsa komposizyona berhemekê edebî dike, divê ku ci jê bê têgîhiştin? Alîyên naveroka berhemên edebî bi ci awayî bi hev re tên girêdan? Bêguman, pirsên weha bi vî rengî bi xwe re hinek mefhûmên bi taybet yên ku ji bo naveroka berhemên edebî zehv girîng in, tînin. Ji ber ku, bêyî alîkarîya van mefhûman - ku bi awayekî kurt di pirsên jorîn de bahsa wan hate kirin - mirov weha bi hêsanî nikare pirsgirêkên naveroka edebî çarcser bike.

Di prosesa ku mirovê edebiyatzan li ser edebiyata netewî kar û xebatên zehvalî li dar dixe, divê ku haya wî ji van pirsgirêkên teoriyê yên ku di rèzên jorîn de bahsa wan hate kirin, hebe. Ji ber ku, ev pirsgirêkên teoriyê dixin bingeh ji bo teoriya edebiyatê ya ku mirovê edebiyatzan bi alîkarîya wê hewl dide ku pirsgirêken edebî yên ku ji bo naverok û forma berhemên edebî girîng in, çareser bike. Vêca mîna ku bi hêsanî tê xuya kirin, peywendiyêñ dîrok û teoriya edebiyatê bi hevdu re organîkî ne û bi alîkarîya van peywendiyêñ bi reng dîyalektîkî mirovê edebiyatzan hewl dide ku pirsgirêkên zanistîya edebî di hemû warê jiyanê de çareser bike.

Lî ci heyf e ku gava mirov di vî warî de li rewşa edebiyata me ya gelê Kurdistanê dinere, mirov bi çavên serê xwe dibîne ku edebiyata me ya netewî ne di rewşike baş de ye. Ji ber ku gava mirov li berhem û nivîsên ku ji alîyê ronakbîrêñ me ve têne berhem kirin û dî kovar û rojnameyêñ me yên bi reng edebî de têne weşandin, dimeyzêne, hingê ji mirovî ve tê xuya kirin ku haya gelek nivîskarêñ me ji pîvan, teorî û fonksiyonên edebî nîne. Dê ji ber vê yekê be, gava ku mirov berhemê wan ji alîyê naverok û formê ve bi awireke edebî

analîz dike, berhemên wan ji alîyê naverok û forma xwe ve gelekî qals in. Bela vê yekê jî, divê nivîskar û ronakbîrên me yên ku bi kar û barê edebî dilebikin - bi çi awayî dibe bile bibe - xwe di warê teorî û dîroka edebiyata me ya netewî û cihanê de bigihînin, da ku mîna mirovê têgihiştî bikaribin dest bavêjin pirsgirêkên edebî. Ji ber ku, hè edebiyata me ya netewî di gelek waran de, di destpêka xwe de ye. 14 , 5, 1998 Stockholm

Dîsa

Lezgîn Salih

Dîsa bû şev, hawîrdor tarî û zilûmet.
Çirîskên rojê, çavên şevê radikenin;
çavên şevê di ruyê rojê de dibiriqin;
Xwedê li ser eynikên xwe yên şikestî digirî.
Bayê bakur daristanan dipêçin,
ewrên di nav pêlên bahrê de
li ezmên dibin baran.
Dar şîn dibin di rojê de,
û tîrêjên rojê çîçekên
behîvan dixemîlinin.
Mirov li ser serê xwe bi rê ve diçin.
Ez li ser miriyên xwe dikenim!
kes miriyên xwe êdî venaşêrin.
Find dihelin, lê xurt dibin;
reşayî ronahiyê vedîşêre,
û ronahî reşayê.
Mirov dikenin, dema ku diqeherin.
Û digirîn.
Dema ku kêfxweş in, rastî derewan dike,
û nerastî bûye rastî.
Derya xwe di zikê masî de vedîşêre.
Û ro di heyvê de.
Zaroka ku di zikê dê de, ji dê xurtir e.
Û bişkovên gulê ji gulê.
Hêlin di zikê çûkan de,
û çûk di hêlinan de.
Û ez li ser heft tebeqên ezmanî li wan dinerim!...

Sed sal têkoşîna nivîskî

Malmîsanij

Wergera ji swêdî: Serdar Roşan

Guhdarên hêja,

Îsal salvegera sedsalî ya rojnameya kurdî ye. Navê rojnameyê Kurdistan bû. Yanî sed sal berê rojnameya kurdî ya pêşîn derket. Ez dê di vê civînê de li ser çapemeniya kurdî bipeyîvîm. Lê ez dê behsa rewşa îro nekim; ez dê behsa çapemeniya kurdî û paşxana wê ya tarîxî bikim. Eşref Okumuş dê li ser rewşa îro ya çapemeniya kurdî qise bike.

Ji bo ku ez nizanim ka agahdariya we derheqê kurdan û gelşa kurdî de çiqas e, gava min xwest çarçoweya axaftina xwe deynim ez pêrgî dijwariyê hatim; lê bi hizira ku hûn ne xerîbê gelşê ne, ez sererast derbasî behsa çapemeniya kurdî dibim.

Rojnameya pêşîn a kurdî, Kurdistan, di sala 1898an de li Qahîreyê hat weşandin. Wê gavê Împeratoriya Osmanî bi şewe耶ke otokratîk û despot dihat idarekirin. Lêbelê li dijî Sultan mixalefeteke xurt hebû. Di destpêka sedsala 19an de Turkiye, Yewnanistan, Arnawudistan, Bulgaristan, Yugoslavia, Bosna-Hersek, Libya, Misir, Erebistana Siûdî, İsrail, Libnan, Urdun, İraq û Sûriyeya iro di nav sînorêن Împeratoriya Osmanî de bûn. Yanî yewnanî, arnawud, bulgar, sirb, ereb, cuhî, kurd, ermenî, asûrî, laz, çerkez di bin hukumdariya vê împeratoriyê de bûn. Hin ji van xelkan di sedsala 19an de ji bo serxwebûnê şer kir û bi alîkariya dewletên ewrûpi yên mezin ji serxwebûna xwe bi dest xistin; bo nimûne yewnaniyan. Hinên mayî ji bi taybetî xelkên isewî (xirîstîyan) têkoşîna xwe li dijî Împeratoriya Osmanî, ji bo serxwebûn an ji otonomî domandin; bo nimûne sirb, bulgar û ermenî. Piştre ji tevgera xelkên misilman, tevgera millî ya ereban li dijî osmaniyan dest pê kir. Gelek roşnbîr û neteweperwerên van xelkan piştgiriya mixalefeta li dijî Sultan dikir. Lê kesên mixalif bi cezayêن giran dihatin mehkûmkirin û sirgûnê welatên dûr dibûn; wek Libya û Erebistana Siûdî. Kurdê ku li Qahîreyê rojnameya Kurdistan derxist yek ji wan mixalifan bû. Wê gavê gelek kes ji

* Ev nivîs, tekstê wê axaftinê ye ku di hefteya kurdî de, di 2. 3. 1998an de, li Stokholmê hatiye kirin.

wan mixalifan li Misirê dijiya; yên ku ji cihêن sirgûnê reviyabûn li bajarêن mîna Qahîre, Parîs, London, Zurîh û Romayê bi cih bûbûn.

Ji ber ku Miqdad Bedirxan ê ku rojnameya Kurdistan derdixist nexwêş ket, birayê wî Ebdurehmanî berpirsiyariya rojnameyê ji hejmara pêncan pêve girt ser xwe. Ebdurrehmanî pêşî li Zurîhê, paşê li Qahîreyê, piştre li London û Folkstonê heta bi hejmara 31ê ev rojname derxist.

Civaka kurdî, civakeke feodal bû û kurd bi sultanê osmaniyan re sadiq bûn; herweha li gorê wê demê paş de mabûn. Tevgera millî li cem kurdan, li gor xelkên ku min destnîşan kirin, derengtir dest pê kir. Herweha rojnamegeriya kurdî jî bi giştî bi tevgera millî re mil bi mil pêş ketiye. Yanî kurdan piştî yewnan, ermenî û arnawudan rojname derxistine. Kurd ji van xelkên diyarkirî bi şûn de û osmanî jî ji milletên rojavayê bi şûn de bûn. Bo nimûne, sala 1454an Gutenberg kitêba pêşîn çap kir. Li çapxaneya Îbrahîm Muteferrîka -ku çapxaneya pêşîn a osmaniyan bû- sala 1729an kitêba pêşîn hate çapkiran (yanî piştî 275 salan).

Kitêba kurdî ya pêşîn a ku bi herfêن erebî li İstanbulê, di sala 1844an de hat çapkiran dîwana sofiyê navdar ê kurd Mewlana Xalidê Neqîşbendî bû. Kitêba kurdî ya ewil a bi herfêن ermenî, încilek bû ku di sala 1857an de hat çapkiran.

Di sala 1861ê de bi herfêن alfabeşa ermeniyan alfebeyeke kurdî li İstanbulê hat çapkiran. Alfabeşa kurdî ya bi herfêن erebî di 1909an de lê a bi herfêن latînî (a Celadet Bedirxan) di 1932an de hat çapkiran (berî wê, di 1929an de li Rewanê bi navê "Ronayî : Kitêba Ewl Zmanê Kirmançî" kitêba Î. Marogulov û Dramyanî derketibû).

Heçî rojnamegerî ye, rojnameya pêşîn a bi tirkî Takvim-i Vakayı sala 1831ê (yanî 222 salan piştî derketina rojnameya pêşîn a almanî) derket. Û wek min berê gotibû rojnameya kurdî ya pêşîn di sala 1898an de, yanî ji ya tirkî jî bi derengtir hatibû weşandin.

Bedirxaniyan piştî rojnameya Kurdistanê di sala 1900î de li Qahîreyê rojnameyeke din jî derxist. Di sala 1908an de li Turkiyeyê şoreşek burjuva-demokrat çêbû û idareyek meşrûti saz bû. Di eynî salê de kurdan cara yekemîn li İstanbulê komeleyek millî ava kir û sê rojname derxistin. Di sala 1909an de li Kurdistanê, li Diyarbekirê, cara yekemîn di rojnameyekê de tekstên kurdî hatin weşandin.

Lêbelê di sala 1909an de rojnameyên kurdan hatin qedexekirin û berpirsiyarên wan hatin girtin û teqîbkirin. Pîremêrd (M. Tewfiq) û Sureyya Bedirxan bi daxwaza idamê hatin mehkemekirin. Sureyya bi idamê mehkûm kırın lê paşê cezaya wî hate guhertin û ew sirgûn kırın.

Di sala 1913an de li İstanbulê sê kovarê din hatin weşandin. Di sala 1914an de li beşê Asyayê, li rojhelatê Împeratoriya Osmaniyan, li Bexdadê

cara yekemîn kovarek kurdî hate weşandin.

Piştî Şerê Cihanê yê Yekem rewş hinek hatibû guhertin. Hêza osmaniyan kêm bûbû. Îngilîzan Kurdistana Iraqê ya îro û frensiyan Kurdistana Sûriyeyê ya îro dagir kiribû. Paşê, gava tirk mexlûb bûn îngilîzan İstanbul jî dagir kir. Kurdan nîsbeten ji bêhêzketina osmaniyan îstîfade kir û di navbera salên 1917-1920î de sê kovar li İstanbullê, yek li Qahîreyê û yek jî li Diyarbekirê derxistin.

Siyaseta îngilîzên ku Iraq û Kurdistana Başûr xistibû bin destê xwe jî ya tîrkan cihê bû. Şûna ku kurdî qedexe bikin, wan di bin kontrola xwe de, li Silêmanî û Bexdadê ji bo propagandaya xwe û kêrî xwe dest bi weşana kovarên kurdî kir. Wan propagandaya xwe bi kurdî dikir. Di navbera salên 1918-1925an de bi kêmâsî sê kovar derxistin. Li başûrê Kurdistanê kurdan li dijî îngilîzan, di bin rêberiya Şêx Mehmûdê Berzencî de şer dikir. Şêx demekê xwe melîkê Kurdistanê ïlan kir. Di navbera salên 1922-1927an de kurdan li Silêmanî û Bexdadê heft kovar derxistin. Li başûrê Kurdistanê weşana rojname û kovarên kurdî dom kir. Ez dê li vir bêtir li ser Kurdistana Bakur rawestim. Min dixwest ez behsa çapemeniya kurdî ya li beşên Iraq, İran, Sûriye û Ermenistanê jî bikim lê mixabin ji ber nebûna wext ez nikarim.

Em vegerin bakurê Kurdistanê: Di sala 1923yan de îngilîzan û tîrkan li gorî lihevhatinekê, di navbera xwe de Kurdistan parve kirin. Bakurê Kurdistanê dan tîrkan, Başûr ji îngilîzan û Başûrê Rojava ji frensiyan re hiştin.

Rejîma tîrkan ji sala 1924an û pêve nîvîsandin û axaftina kurdî (ji bilî li malê) qedexe kirin. Rejîma nuh herweha gotinên "kurd" û "Kurdistan"ê jî qedexe kirin û ji kitêb û xerîteyan derxistin. Rejîmê îddîa dikir ku kurd tirk in. Ecêb e ku rêvebirên Komara Tîrkyeyê di pirsa zimanî de ji osmaniyan paşverûtir û şoventir bûn. Bo nimûne, Dewleta Osmaniyan rojnameya xwe ya pêşin a resmî, Takvim-i Vakayı piştî 1939an him bi tirkî him jî bi erebî, yewnanî û ermenî weşandin.

Li dijî zordestiya dewleta tirk gava kurdan daxwaza mafêن xwe kirin, gelek serhildan çêbûn, di salên 1925, 1927-30 û 1937-38an de şerîn dijwar pêk hatin, bi deh hezaran kes hatin kuştin û bi sed hezaran kurd hatin sirgûnkirin bo derveyî Kurdistanê.

Li Turkiyeyê, Mustafa Kemalê ku rejîmek despot û bi takepartî saz kribû, "takeşef" hat îlankirin û heta mirina xwe -sala 1938an- li ser hukum ma. Piştî mirina wî İsmet Înönü "şefî millî" hat îlankirin. Heta sala 1946an Turkiye ji alî şefek û partiyek hate idarekirin. Di sala 1946an de hin partiyêن din hatin damezrandin. Di wan salên bi zilm, tirs û xof de çu rojnameyek an jî kovarek kurdî li Turkiyeyê nehate çapkirin, heta sala 1948an. Piştî sala 1948an kurdan bi zimanê tirkî çend kovar derxistin lê ne mimkin bû ku tekstên kurdî

bêne weşandin; bi tenê bi awayekî endirekt behsa kurdan dihat kirin. Di sala 1960î de qanûna esasî ya Turkiyeyê hat guhertin û hin mafêñ demokratik pê re hatin qebûl kirin. Bi wê qanûna esasî re, piştî 40 salan cara yekemîn kurdan di navbera salên 1962-1970î de bi zimanê tirkî û kurdî hin kovar li İstanbulû derxistin. Lêbelê hemî hatin qedexekirin û berpirsiyarêñ wan hatin girtin.

Di sala 1965an de rewş hate guhertin; piştî 45 salan kurdan ji nû ve dest bi avakirina rôexistinêñ demokratik û siyasi kirin. Van rôexistinan bi awayekî periyodîk kovar derxistin. Hin ji wan legal hin jî illegal bûn. Lê yên legal jî piştî middetekê dihatin qedexekirin. Di salên navbera 1975-1980î de bîst kovar û rojnameyên weha li Turkiyeyê hatin derxistin. Gava ku di sala 1980î de ordiyê dest danî ser iqtîdarê ew kovar û rojname hemî hatin qedexekirin û nema derketin.

Ez dixwazim behsa hin xusûsiyetêñ wan kovar û rojnameyêñ ku di wê periyoda behskirî de hatine derxistin bikim. Gelo bi ci awayî ew kovar û rojname hatin weşandin, belavkirin û xwendin?

Ya yekê gelo ew weşan çawan bûn? Ya duyem miameleyeke çawan didîtin? Yanî polîs û dadgehêñ dewletê li hember wan kovar û rojnameyan ci dikir? Xwendevanan reaksiyoneke çawan nîsan dida?

Heke em bi cihê çapê dest pê bikin: Weşanêñ legal carina li Kurdistanê lê bi giştî li İstanbulû an jî li Ankarayê dihatin çapkirin. Weşanêñ illegal ne li çapxaneyan lê bi daktîlo dihatin nivîsin û paşê dihatin zêdekirin.

Zimanê weşanan bi giştî bi tirkî bû. Di dema osmaniyan de di rojname û kovarêñ kurdî de ciyê kurdî zêdetir bû. Di weşanêñ piştî sala 1970î de jî kurdî roj bi roj zêde dibû. Piraniya rojname û kovarêñ ku di wê demê de hatin derxistin bi kurdî-tirkî (kurdî û tirkî) bûn. Heta sala 1980î bi tenê kovarek ku bi temamî bi kurdî bû hate derxistin: Tîrêj. Û herweha heta nuha li Turkiye û Kurdistanê bi tenha ev kovar wek kovareke edebî derketiye. Ez pê kêfxwes im ku ez yek ji wan kesan im ku di derxistina vê kovarê de besdar bûne.

Ji ber ku kurdî qedexe ye di warê zimanê nivîskî de hin gelş hene. Ji hêlek piraniya kesen ku bi kurdî dinivîsin ji ber ku çu car di dibistanan de bi zimanê daykê nexwendine, gava dixwazin li ser gelşen rojane binivîsin pêrgî dijwariyan dibin; ji hêla din xwendevan di xwendin û fêmkirinê de pêrgî zehmetiyan dibin. Herweha gelşen termînoloji hene. Bo nimûne, di maneya gotinê frensizî wek journal, gazette, hebdomadaire, magazine, revue, feuille bi tenê du gotinê kurdî rojname û kovar (bi kurdîya Başûr govar) têne bikaranîn. Herweha divê ez bibêjim ku gotina "govar" cara pêşin piştî sala 1926an hatiye bikaranîn.

Kesen ku rojname û kovarêñ kurdî derxistine ne kesen rojnamevan bûn ku li xwendegehan rojnamegerî xwendibin, piraniya wan ew kes bûn ku bi

siyasetê ve mijûl dibûn. Hema bêje hemî amator bûn. Di nav rojnameyên kurdî de rojnameyên rojane tune ne. Piraniya wan mehane, hin jî ji panzdeh rojan carekê an jî heftane derdikevin.

Ji ber ku ew rojname û kovar nikarin muxabirên profesyonel bidin xebitandin tê de nûçeyên bûyerên aktuel pir kêm tên nivîsin. Gelek caran bi meqaleyên dirêj tije ne.

Bi taybetî ji ber tadeya dewletê û qedexekirinê, jiyana weşanên perîyodîk ên kurdî pir kurt e. Bo nimûne, çar heb ji wan bi tenê hejmarek derketin. Yêñ ku ji deh hejmaran zêdetir derketine şes heb in; yêñ ku ji bîst hejmarê zêdetir derketine sê ne û ji wan dido di dema osmanîyan de derketine. Kovara ku - heta 1980yi- herî jiyandirêj bû, bi 44 hejmaran Özgürlik Yolu bû.

Ji ber gumana ku dê neyên derxistin û ji ber tirsê, abonetî ne gelekî zêde bû.

Hema bêje li paş hemîyan rêxistînek siyasi hebûye. Ji ber ku kurdî qedexe ye û mirov nikare ji weşanên kurdî pere kar (qezenc) bike. Kes û dezgehêne ne siyasi bi vî karî mijûl nabin. Yanî ji ber vî sebebî hêla tîcarî ya karê rojnamegeriyê pêş de naçe.

Ji ber qedexebûnê hemî çapxane jî weşanên kurdî çap nakin. Ji ber ku mimkin e bêne cezakirin. Hin kurdan ji bo helkirina vê gelşê, xwestine çapxane bikirrin. Bo nimûne, konsolosê osmanîyan li Genevê (Cenevreyê), di 14ê Gulana 1904an de di nivîseke resmî de dînivîse ku wî xeber stendiye ku Evdirehman Bedirxan û Ebdullah Cevdetî ji Almanyayê makîneyeke çapê ya mobil siparîş kirine, dixwazin çapxaneyek li Genevê vekin û dest bi tîcaretê bikin.

Di sala 1919an de piştî ku çapxaneyek kirri, Ekrem Cemîl Paşa li Diyarbekirê dest bi derxistina rojnameya Gazî kir. Dibe ku ev li Kurdistanê çapxaneya kurdî ya herî pêşîn be. Di sala 1959an de Musa Anterî çapxaneyek kirri û kovara Mezopotamya di wê çapxaneyê de, li Diyarbekirê çap kir. Li başûrê Kurdistanê rojnamevan Huseyîn Huznî Mukriyanî û Pîremêrd xwediyê çapxaneyekê bûn. Li Kurdistana Rojhelatê, di dema Komara Kurdistanê de çapxaneya hikûmeta kurdan hebû. Li çiyê, li şikeftan jî rojname û kovar hatine çapkiran. Nimûneyeke balkêş rojnameya Bangî Kurdistan e ku di sala 1922an de derket. Gava ku di navbera kurdan û îngilîzên kolonyalist de nakokî derketin, îngilîzan bajarê Silêmanî da ber bombeyan. Ji ber vê yekê serokê kurdan Şêx Mehmûd û alîgirên wî berê xwe dan çiya. Di Şikefta Ceseneyê (Eşkewtî Cesene) de bi cih bûn û ev şikeft wek merkeza ordiya kurdan bi kar anîn. Gava çûn çiyê çapxaneya xwe ji bîr nekirin, bi xwe re birin. Di vê şikeftê de Bangî Kurdistan çap kirin. Di dema şerê pêşmergâyeti de jî -ku di salên 1960î de dest pê kiribû- hin kovar li başûr, rojhelat û bakurê Kurdistanê hatin derxistin. Çi bigre hemî kovarên siyasi bûn.

Qedexekirin û zordarî bi xwe re hin fenomenên balkêş peyda dike. Yek ji wan gelşa nasnavê (pseudonym) ye. Gelek nivîskar û rojnamevanên kurdan di şûna navê xwe yê rastî de nasnavan bi kar tînin. Helbet hin semedên din jî hene ku ev insan nasnavan bi kar tînin lê yek ji wan, tirsa ku dê bêñ naskirin e. Hin nivîskar û rojnamevanan gelek nasnav bi kar anîne. Bo nimûne, bi qasî ku min tesbît kirîye, şâîr û rojnamevanê kurd Pîremêrd herî kêm 24 nasnav bi kar anîne. Ji ber ku hin rojnamevan û nivîskaran di dema xwe de nasnav bi kar anîne hîn jî em nizanin ka ew kî ne. Yanî ew demekê dirêtir ji daxwaza xwe nenas mane!

Guhdarêñ hêja,

Ji tiştên ku heta nuha min behs kir tê fêmkirin ku qedexe û sansur bo çapemeniya kurdî gelşen sereke ne.

Dewleta tirk ji çapemeniyê gelekî ditirse. Dewlet gelekî bêedaletî dike loma ditirse. Ji rojnamevanên kurd vediciniqe. Dewleta tirk bi hemî awayî hewl dide, tedbiran digire da ku rojname û kovarêñ kurdî negihîjin destê xwendevanan.

Heke em sansura xwebixweyî (otosansur) deynin aliyekî, mirov dikare tedbirêñ jêrîn diyar bike:

Di qanûnan de bendêñ cezayan dihêne danîn da kesêñ ku di weşanên kurdî de dinivîsin, wan çap dikin, belav dikin û dixwînin bêne cezakirin. Kovar û rojname carina têñ sansurkirin. Bo nimûne, hin beş ji nivîsê têñ derxistin û tê nivîsîn ku çend rêz jê derxistine, an jî cihê ku ketiye ber sansurê vala dimîne.

Azadiya fikirî û çapemenî, ji bo medeniyetê wek pêşketinên herî mezin têñ qebûlkirin, lê çi heyf ku ne berê ne jî nuha ev azadî li Turkiyeyê tune ne.

Heke digel hemî dijwariyan rojnameyêñ kurdî bêne çapkirin, vêca polîs wan dide ber hev. Gef li rojnamevanên kurdî têñ xwarin, ew têñ girtin, têñ mehkemekirin, têñ revandin, têñ teqîbkirin, eşkence li wan tê kirin, têñ birîndarkirin û carina têñ kuştin jî. Nimûneyêñ weha hene: Rojnamevan Kemal Fevzî di sala 1925an de hat idamkirin. Berpirsiyarê kovara Kawa, Huseyîn Şen, bi eşkenceyê hat kuştin. Musa Anter ku di gelek kovarêñ kurdî de xebitiye, di heftê û çar saliya xwe de ji alî hêzên nihêniyêñ dewleta Turkiyeyê hat kuştin. Û em dizanin ku gelek rojnamevanên din di van salêñ dawîn de hatine kuştin.

Belavkirina weşanan jî bi serê xwe problem e. Şirketên belavkirinê û postexane weşanên kurdî belav nakin. Pirî caran xorîn militan, hetta carina zarok jî bi vî karî radibin. Heke rojnameyek ji alî rôxistinekê ve bête derxistin, endam û alîgirêñ wê wê belav dikin. Ev xebat gelek caran bi awayekî nihêni dibe. Rojname yan jî kovarêñ kurdî gava ku li mala xwendevanekî bêne dîtin

ji alî polîs ve ew wek delîlên sûcdariyê têñ bikaranîn.

Kovar û rojnameyêñ kurdî çiqas têñ xwendin? Çu îstatistik û lêkolîn di vî warî de tune ye lê em dizanin ku kurdî ji tirkî kêmter tê xwendin, ji ber ku kurdêñ ku dikarin bi kurdî bixwînin ne gelek in.

Derheqê tîraja kovar û rojnameyêñ kurdî de tu agahdarî nîne. Lê derheqê çend heban de hin agahdarî hene. Di rojnameya Kurdistan (rojnameya pêşin) de hatiye nivîsîn ku ji her hejmarê 2000 heb belaş têñ şiyandin bo Kurdistanê. Tîraja kovar û rojnameyêñ ku di salêñ 1970î de derketin, di navbera 5000 û 40 000î de bû.

Mijara nivîsêñ wan kovar û rojnameyan ne warek tenê bûye lê warêñ cihê-cihê bûne. Pirî caran naveroka wan bi nivîsêñ siyasî û ravekirinan dagirtî bûye.

Tîştekî din ê ku divê bête gotin ev e: Çapemeniya kurdî di bin hakimiyeta mîran de ye. Dengê jinan hema bêje qet nayê bihîstin. Lê pir kêm bin ji nimûneyêñ maqaleyêñ ku balê dikşînin ser gelşa jinan hene. Bo nimûne, ez di rojnameya Rojî Kurd a ku hîn di sala 1913an de derketiye de rastî nivîsekê bi navê "Kürtlerde Kadın Meselesi" (Meseleya Jin Li Cem Kurdan) hatim. Lê kovarêñ jinan pir kêm in. Yek ji wan kovara Afret (Jin) bû ku di sala 1959an de li Bexdadê bi kurdî û erebî derdiket. Li Kurdistanâ Bakur, di nava berpirsiyârêñ kovar û rojnameyêñ kurdan de çu jin tune bûn. Bi tenê kovara Ala Rizgarî îstîsna ye ku berpirsiyara wê Hatice Yaşar bû.

Dibe ku ev kurtebehsa ji dîroka çapemeniya kurdî ya ku min li vir behs kir bi zilm û zordarî û bi peyvîn moralxirabkirinê dagirtî be, lê li dawiyê ez dixwazim du tiştan bînim bîra we:

A yekemîn, digel hemî kêmasî û bêimkaniyan çapemeniya kurdî ji bo pêşketina kurdîya nivîskî û ji bo zîndîhiştina şîura kollektîf a kurdan roleke pir girîng leyîstiye. Çapemeniya kurdî, heta dereceyekê, zordestiya ku rejîmêñ osmanî, tirk, îngilîz, iraq, îran û sûriyeyê li kurdan kiriye, qeyd kiriye.

A duwemîn, digel hemî zordestî û barbariya li Kurdistanê, peyva azad bêdeng nemaye, rojnamevanêñ kurdan teslim nebûne, şerefa peyva azad parastine û diparêzin. Ji ber vê yekê em deyndarê wan in.

Ez axaftina xwe bi hêviya ku ev sal li hemî dunyayê ji bo azadiya xweîfadekirin û çapemeniyê bibe sala têkoşîneke zêdetir, diqedînim.

Ji ber ku we guhdariya min kir, ez ji we hemiyan re spas dikim.

Însanek tê dinê

Maksîm Gorkî

Wergera ji tirkî : A. Gernas

Di dema xelaya 1892'an da bû. Di ber û berê çemê Kodorê da ji Sûhkûmê diçûm Ochemehîryê. Çem li vê derê , gelek nêzî deryayê diherike, bi qasî qonaxa keviravêtinek... Gure gura pêlên qerexê, di nav xuşe xuşa çemê çîrisandî da yê ji kaşan dinizilî, ji hev xweş tê derxistin.

Payîz bû. Pelê darê hevrîs di nav ava bi kef a Kodorê da li vî alî û wî alî kaş dibe, dizvire, dirûvê masîyê cisna bi wan dikeve. Li ser zinarêñ qerex rûniştî me û ketime bîr û ramanan. Wisa xuya bû ku teyrêñ masîgir û kerseleyan van pelên ser avê bi masîyan dişibandin. Belkî jî qare qara wan ji ber vê yekê bû.

Li bin dara gûzê ya ku gulîyêñ wê yên jorîn bi rengê zêr xemîlî bûn, rûniştibûm. Di bin pîyêñ min da, pelên wek ku ji zendêñ xwe hatibin hilqetandin raweşîya bûn. Şaxê hesindarêñ wî alî çem, ji niha va rût bûn... Wek torek dirandî li hewa daleqandî mabûn. Darniqroka çiyayî ya sor û zerîn darê diniqirand, wisa xuya bû ku gava xwe hilavêtibû, ketibû nava torê. Her cara ku bi nikulê xwe yê reş darê diniqirand û kurman bi ser qalikê darê dixist, çûkên koçerî yên bakûr, serreşen biçük ên xweştevger û çûkên siwaxker ên rengxwelî êrîşî wan dikirin, digijgijandin û dadiqurtandin.

Li milê alî çepê, ewrên hawirdora girêñ çiya mizgîna baranê didan. Siya wan, bi ser dehlêñ şimşîr ên ku li gazan belav bûbûn û mirî dixuyan, dişemîti û diçû. Li van dera meriv di kewarê hesindarêñ sipî û êxlamûran da rastî hungiv tê. Ev hungivê xweştam ê bîyanî, ku wextekî di dema Romîyan da lejyonek eskerê xanedan Ponpeûs pê nêzî helakê bûbûn... Mêşen hungiv, vî hungivê han ji kulîlkên azelya û taflanan çê dikan. Merivêñ ku di vîrda diçin û têñ ji kewarê daran vî hungivî derdixin, li ser çorekêñ genimê lawaş ron dikan û dixwin.

Jixwe min jî vî karî dikir. Di nav zinarêñ binya darê gûzan da rûniştî, ji alîkî va ji ronahîya tava payîzê ya xapînok xweş im, ji alîkî va ji dicehdînim ku derziya moza har ji cîyê vedayî derxim.

Payîzê, dirûvê hundirê dêrekî yekta, yekî ku ji alî merivêñ jîr û hunermend va hatibe lêkirin, bi Kavkazya dikeve. Di eynî wextê da wisa xuya bû ku wan

zanyaran xwedî tawanêن mezin bûn, lewra dema borî ji çavêن hayedarıyê yên tûj diveşerîn. Vê derê, dêreke bê serî û bê binî ye û ji rengê zerîya zér, kesk û şînahîya zumrut e. Tu dibê qey dibêjin: "Vana yên te ne, me ji stend û didin te!"

Hûtên rûdirêj, porsipî dibînim. Wek zarokên bi kêf, bi çavêن xwe yên bi ken ji çiyayan dişiqitin, xezineyêن xwe yên rengîn bi comerdi li her alî belav dikin, axê dinexşînin, serê çiyayêن bi dûman bi zîv dixemilînin. Di bin destê wan da erdên pîroz bi xweşikbûnek bê emsal dixemile.

Çi cîhekî jîndarîyê ye! Bedewîyên cûrbecûr tevî hev in. Kêfa bêdengîyê ku dilê meriv bi evîn dadigire, çawa ji tamek tal dide.

Bawer bîkîn ev hemû tiştê han carna li zora meriv diçe, dilê însan bi alavêne nefretê tijî dibe, dil ji xema parce dibe lê meriv zane ku wê tim weha neçe. Dilê rojê ji şikestî ye, pir caran bi dilşewatî li însanan dinihêre... Ji bo wan ewqas cehd dike, lê dîsa ji ew di belengazîyê da ne. Bêguman hejmara wan kêm be ji, ên baş ji hene... Lê divê meriv van însanan bi şêweyekî nû bike, ya rastî divê ji nû va wana biafirîne.

Li alî milê min ê çepê bi ser çiloyan da, li pêş, serên esmer diliyiyan. Ji dûr va, di nav xuşe xuşa çem û pêlên deryayê yên li qerex dixistin, dengê însanan tê bihîstin. Vana ji ew kesên "xelaydîtî" ne. Rîya Sûhkûmê çê kiribûn, niha ji bo bidestxistina kar berê xwe dane Ochemehrîyê.

Ez wana nas dikim. Hemû ji, ji Orelê ne. Em bi hevra xebitîbûn. Rojek berê ji me heqdestê xwe stendibû. Ji bo ku karibim derketina rojê ji qerexê deryayê temaşe bikim, berî wan, bi sev derketibûm rê.

Pênc kes bûn. Çar kes jê gundî bûn, jineke ciwan a sêvok li rû û herwîsa gundi. Jinik ducanî bû, zik li ber dev bû. Bi çavêن xwe yên qurşûnî û şîn û mitalbûyî, bi tirs li der û dora xwe dinihêrt. Serê xwe bi yemenîya zer girê dabû, bi ser çiloyan va wek gula berberô li ber bayê dihejîya. Mûrê wê di avahîya Sûhkûmê da miribû. Tam di wextê xwe yê fêkîdayînê da, xwe qedandibû. Ez bi van merivan ra, di eynî embarê da jiya bûm. Bi her awayî girêdayî urf û adetên Rûsî bûn. Serborîyêن xwe wisa bi dubarekirin û bi qareqar digotin ku, meriv digot qey hawara wan ji sîh kilometrî tê bihîstin.

Bê hereket bûn. Sîla felekê wana ji erdên bê xêrûber ên bav û kalan dûr xistibû. Li van cih û warêن bi xêr û ber wek pelên payîzê li vî alî û wî alî kaş û berekaş bûbûn. Bi çavêن kêmronî, bi xem û ecêbmayî li der û dora xwe dinihêrtin, bi dilekî kul û birîn ji hev ra dibişirîn û bi dengekî nizim diketin axaftinê.

- Aax ax, çi welat?
- Ji pesindana dewlemendîya wî ra gotin têr nake!
- Lê hinek bi kevir e...

- Çi derew bikim, erdekî sext e.

Piştre Koblî Kazhok, Sukhoî Gon, Mokrenkî bi bîr tînim.

Welatêن wan bi xwe. Ku bi tenê li ser bihustek axa tirbêن pêşiyêن xwe dikarin hisreta çandinîyê bikşînin. Hemû tiştêن ku bi xwêdana xwe av dabûn çiqas nas in, bi evînîyek germ têن bi bîr anîn.

Li cîhê karê me, jinek din jî li ba wan hebû. Bejindirêj, li ser xwe, çenekî tûjikîn, pêşîrêن wê wek texte rast. Bi çavêن xwe yên reşkomir û şâş, ponijandî dînihêrt.

Berê êvaran tevî jinika bi zeryemenî, derdiketin pişt embara ku em lê diman, li ser koma keviran rûdiniştin. Destê jinikê li ber rûyê wê, serê xwe xwar dikir, bi dengê xwe yê hêrsbûyî û bi awazek bilind dest bi stranan dikir.

Xwe bigihînim pişt dêrê
Ji hev vekim şînahîya darûber
Raxim ser sîlika zer
Şara xwe ya paqij û gewr.

Rûdinêm û li bendê dimînim
Li benda yara xwe ya rûken
Hema ew çawa bê neyê
Xwe davêjim nav milên wî...

Jinika xwedî zeryemenî pirî caran bêdeng dima, stuyê xwe xwar dikir û li zikê xwe yê werimandî dînihêrt. Lê carna ji kûr va, giran, bi dengekî mîranî besdarî dawîya stranê dibû.

Ax evîna min
Ax pêtîya dilê min
Qey wê weha bûya qedera min
Êdî nikarim te bibînim.

Di tarîya reşekorî ya şevêن başûrê da ev dengêن ku bi hev da digrîn, moraza cîh û warêن bêhis û deng ên di bin berfê da, zûrîna guran ji dûr va bi bîr dianî.

Piştre jinika şâş kete tora talerzê, wê avêtin ser barkêşekî darîn û birin bajêr. Li cîhê racketinê, tim diricî. Di nale nala wê da, meriv digot qey strana sîlikêن zer ên pişa dêrê dilorîne.

Ya serî bi yemenî xwe berda nava daran û winda bû.

Min taştêya xwe qedand, devê qutîya hungivê xwe girt, rakir çenta xwe ya piştê û li dû yên din hêdî hêdî bi rê ketim. Darê min ê ji dara guvijê, bî tinge ting li ser erda hişk deng vedida.

Vaye niha li ser rîya teng ê rengqurşûnî me. Li alî milê rastê deryaya şîn dirêj dibû. Te digot qey li ser deryayê, bi hezaran necarên sirî tevî rendeyên xwe dixebeitin û telaşên ber rendeyan bi xîşinî berbi qerexê deryayê ketine lecê. Bayê nerm wek nefesa jinek, germ û xweş û bi bîhn bû. Keşfiyeke Tirkan li ber bayê li alî îskeleyê, bi ser kêlek xwar bûbû, berbi Sûhkûmê dişemîtî û dicû. Babirkên wê yên ku bi zerpa bayê werimî bû, dişibîya rûyê muhendîsê Sûhkûmê. Ew rûyê ku wek "şexsiyetek girîng" û "bi hêbet" dihat xuyan. Ew meriv, nizanibû ku ji ber ci sedemî di şûna "ka bisekine" da, "hişşt haa..!" û di şûna "mumkun" da jî, "mumkîne ku" digot.

"Hişşt haa..! Mumkîne ku hûn xwe bi aqil dihesibînin, lê ez ê di nava du sanîyeyan da we bavêjim qereqolê ku hişê we were serê we!"

Dema ku însanan dida girtin û dixist qereqolê, pir kêfxweş dibû, lê divê niha goştê wî di gorê da zûva ji maran ra, rawiran ra bûbe xurek. Pêzanîna viya jî, meriva rehet dike.

Rêwîtiya min xweş derbas dibû, wek ku li hewa bifirim. Ramanên xweş, bîranînê aloz di serê min da dîlanê digirtin. Pêl çawa di deryayê da xweştevger bin, bi wî awayî... Li jor bi kefa sipî pêçayî, kûrahîyên wê zelal û bê tevger. Hêvîyen xortanîyê yên çirisandî û firoke, wek masîyen binê deryayê yên rengzîvîn bêdeng dişemîtin.

Rê, gav bi gav nêzî qerexê deryayê dibe. Wek gerînek berbi aqara xîz, a ku ji alî pêlên deryayê va dihate şûştin, dizvirin û dimeşin. Dar û ber jî, ji alîkî va dixwazin deryayê bibînin. Xwe bi ser rêya dûr û dirêj va xwar kirine, şaxên xwe li ser bêdengîya ava har, li ser şînahîya bêdawî dirêj dikin.

Bayek ji alî çiyayan divîzand. Xuyaye ku wê baran bibare. Ji nava dar û beran naşînek hat. Ev nalîn, dengê însan e. Dengeke wisa, ku xwe tim di dilê însan da dide hisandin.

Bi vekirina şax û pelên daran ra, min jinika bi zeryêmenî dît.

Pala xwe dabû darekî gûzê. Serê wê bi ser girmilkê wê da qelibibû, devê wê ji hev çûbû, çavêن wê wek tas vebûbû. Dixwest ku bi destêن xwe, zikê xwe yê werimandî bigre, lê wisa bi ecêb û xof nefes digirt ku, bi her nefesi ra zikê wê bi şid dihejiya. Dema ku dinalîya, diranên wê yên zer û li ser hev rûniştî wek diranên guran dixuya. Min jê pirsî :

"Çi bû? Qey yekî li te xist?" Bi ser wê da xwar bûbûm. Piyêن wê, wek merivekî ku bi atya ketibe, vedileyîst. Bi zorê serê xwe yê gêjbûyî vegerand û bi bîhneçikê xeber da:

"Lêxe here... Tu şerm nakî, hadê here..."

Wê hingê min têderxist mesele çi ye, min berê ji carek dîtibû. Bêguman tırsiyam. Min hewl da ku vejerim, lê çavêن jinkokê ji hêlinêن xwe ferqizi bûn, qêrîna wê di qirikê da bûbû wek girêk. Firmeskên wê wek baran bi ser rûyê sor û gizrî da diherikî.

Min nikaribû wê di wî halî dabihêsta. Min çenta xwe ya piştê danî, misîn û qutîya çayê jê derxist û avêt. Wê li ser piştê dirêj kir. Dema ku min xwest ji bo rehetkirina wê çokên wê bi keys bikim, min daf da. Ser û çavêن min, sîngê min da ber pihînan. Bi çaplûka li ser her çar pîyêن xwe, xwe berbi nava daran kaş kir, wek hirçen mê diranêن xwe nişan da û qîriya.

"Şeytanê şeytan! Heywan!"

Lê milên wê, nikaribûn laşê wê ragirin, bi ser dev qelibî.

Qarîna wê cardin bilind bû, cîmêن wê bi ricif ji hev diçû.

Ji heyecanê têrî xwe lerz bi min ketibû. Min hewl da ku, derbarî vê pirsê da hemû zanîna xwe komî ser hev bikim. Wek berê min, cardin jinikê li ser piştê dirêj kir, cîmêن wê tewand û ji çokê kişand ber wê. Perdeya ducanîyê derketibû meydanê. Min "Nelive, waye diwelide!" got û bazdam qerexê avê, milên xwe hilda û têr şüşt.

Min ê pîrikî bikira.

Jinik, wek qalikêن dara reş ên ku di agirê cejnê da dişewitîn, dipirpitî. Destêن wê axê dikola, gîhayêن zer destik bi destik radikir û direpisand devê xwe.

Rengê wê bûbû wek şima, rûyê wê yê sor û gizrî di xweliyê da mabû. Xwîn werivîbû çavêن wê yên ku bi tirs û xof dinihêrt.

Perdeya rehîmê vebûbû, serê zarok xuya dikir. Divê min hişk bi cîmêن jinikê yên direhilîn, bigirta.

Min li gor imkan û hêza xwe ji bo hêsinkirina welidandina zarok hewl dida, ji alîkî va jî berge lê digirt ku tiştan neke devê xwe yê ji hev çûyî û ricifi.

Me hinek çêrê hev kir. Wê di nav diranêن xwe yên jidandî da, êh!.. min ji bi eynî dengê nizim... Wê ji ber êşa can, belkî ji ji şerma; Tevî dilpakî û rehma bêdawî ya ku bi min ra bû jî, ez ketibûm heyecanê û hestêن min serûbin dibûn.

Wê lêvên xwe yên cilmissandî û kefdayî gez dikir û bi bîhneçik digot "Xwedêwo!.." û diqîriya. Dema ku rojê lê xist, ji nişkava çavêن wê yên jixweçûyî û cilmissandî bi hestêن dêyîti bi firmeskan tije bû, wek ku laşê wê serapê bibe du telaş, pirpitî.

"Biteqize he...re... şeytanê kurê şeytana!"

Bi zendêن pîyêن xwe yên ku min hişk pê girtibû, min tam dida. Min bi tatêl û xemkêşî got.

”Ehmeqîya meke! Zû ke, da ku zarok biwelide.”

Kes nizane ku ez çawa li ber halê jinikê diketim... Te digot qey firmeskên çavê wê, ji çavên min diherikîn. Ji kerba sîngê min diquncifi ser hev û mîn dixwest ji nava serê xwe biqîrim. Ez qîriyam ji.

”Zû! Destê xwe zû bigre, bileyzîne!”

Wey, ev ci ye! Li ser milê min zarokek kurîn. Bi bejna xwe ya yekbihustî, zarokek sorik li ser milê min e. Çavên min bi hêşiran dimijmijî, lê dîsa ji min didît.

Serapê sor dikir, ji nihava kêfa wî ji dînyayê ra nedihat. Em dibihîzin, bi welweleyek seyrê qiyametê li serê me rakîr. Ji nava serê xwe diqîriya, lê mixabin ku hêj bi diya xwe va girêdayî bû. Çavên wî şîn, şîrîn, pozê wî yê biçûkîn ê ku bi navenda rûyê wî va hatibû zeliqandin.

Lêvîn wî libitî.... û hêwirzeyek rakir.

”İngaaaa.... aaaa!”

Tîrsa min ew e ku, ez wî ji destê xwe bixînim. Laşê wî wisa şemetok e ku. Li ser çokan rûniştîme, bi ken ketime temaşa wî. Bi weldandina wî ra wisa kêfxweş bûbûm ku. Û bêguman hemû tiştênu min ê piştre bikira, ji bîr kiribû.

Dîya wî bi dengeke piste pist...

”Navoka wî bibire...”

Çavên jinikê girtî bû. Rûyê wê yê ku xwîn jê kişiyabû, ketibû rengê mirîyan. Dema ku gotina xwe dubare kir, lêvîn wê yên morbûyî bi zorê dilivîya.

”Tu ci sekinî... bi kêra xwe bibire!

Kêra min li embara ku cara dawî em lê mabûn, hatibû dizîn. Min ji, navoka wî bi diranênu xwe qetand. Pêçek, wek Orellîyan bi dengekî tûj qîriya. Dîya wî bisirî. Min di kûrahîya çavên wê yên tevizandî da ronahîyeke şîn û jîndar dît. Desten wê yên reşbûyî di nav qatên pêşa wê da li cêba xwe gerîya. Di nav lêvîn xwe yên gezkirî û bi xwîn da nefes da û stend.

”Ez ji qewet ketime!... Di cêba min da şirîtek heye... Navokê bi wî girêde.”

Min şirîtê dît û pê navoka sebîyê girêda. Kêfa wê zêtir bû. Rûyê wê wisa jîndar û ronî bû ku, ez ji wê dîmenê ra heyran mam û min got: ”Tu xwe bi keys ke, ez ê wî bibim û bişom.”

Bi tirs û hêwîrze...

”Haya te jê hebe. Bi nermî û baldayîn wî bişo, baş e! Heyrana te me bala te lê be!” gote jinikê.

Ev endamê nû yê mirovatîyê ku bi qasî bihustek bû û wek soregoşt dixuya, wisa xuya bû ku baldayîneke taybetî nedixwest. Kulmên xwe jidandibû û

dîqîrîya. Te digot qey ji min ra meydan dixweyne û bangî şer dike. "Evya her weha ye dostê min ê rûkal! Eger tu dixwazî serê xwe bi hevalên xwe yên dinyayî nedî şikandin, tê li heqê xwe bigerî"

Çaxa dilopê pêlên ku li qerexê dida li ser laşê xwe hîs kir, dest bi qarîn û hewara xwe ya herî bi hêwirze kir. Piştire, çaxa min sîngê wî, pişta wî bi avê mizda çavêن xwe xirpişand. Di nav pêlên li dû hev dihatin da me ji nû va dest bi têkoşînê kir. Qare qara wî bû.

"De biqîre û xwe biqelêşe ev ê rûkal! Xwe bi qelêşe!"

Dema vegeรiyam ba dîya wî, çavêن wê girtî û li erdê dirêjkirî bû. Bi êş û janêن dû welidandinê, lêvên xwe gez dikir. Dîsa jî min, di nav nale nal û axînêن wê da pistîna wê ya tefandî bihîst.

"Wî bide min..."

"Bira hinek bisekine heyran."

"Wî bide min!..."

Bi destêن xwe yên ricifandî û bê derman li vekirina sîngê fistanê xwe dixebitî. Min alîkarîya wê kir. Sebîyê Orbîllî yê ku di nava dest û lepan da bi cîh nedibû, xwe avêt pêşîra dîya xwe ya bi ber ya ku karibû bîst zarokan bi şîr bike. Di ber sînga germ a dîya xwe da girînê birî.

Jinik serê xwe yên ku dabû ser çenta pişta xwe li vî alî wî alî dihejand, diricifi û ji alîkî va jî nefes dida û distend.

"Keça dur a pîroz, dîya Îsa."

Nişkava bi qêrînek nerm çavêن xwe vekir. Awirêن delal ên dêyîtî yên bi rûmet, ku nayêن salixdan, li esman tîr kir. Bi awirêن şîn dinihêrt. Awirek şahîyê û minetkar, di bîbîkêن çavêن wê da vêket û vemirî. Milê xwe yên westîyayî hêdî rakir û xaç derxist.

"Bira dîya Meryem takdîs bike... Zor spas ji dura pîroz ra..."

Çavêن wê tarî bûn, demek dûr û dirêj bê deng ma. Bi zorê nefes dida û distend. Dûra nişkava bi dengekî biryardayî, bi şêweyekî xwezayî deng kir.

"Xortê delal, çenta min a pişte veke."

Min çentê vekir. Bi bişirandineke çilmisî dûr û dirêj li rûyê min nihêrt. Hinek reng kete sêvokên rûyê wê yên di hev ra çûyî, anîya wê ya xwêdayî geştit bû.

"Ji kerema xwe ra karî hinek ji vê derê dûr kevî."

"Tu li rehetîya xwe binihêre."

"Baş e, de tu li rîya xwe here."

Min xwe berda nav dar û beran û ji wê derê dûr ketim.

Dilê min westîyabû, lê ji kêfa dil di qefesê da bi cîh nedibû. Bi mire mira

deryayê ya bêsekan, di sîngê min da şahîyek bi per û bask çê bûbû û min karibû awaza wê şahîyê bi salan guhdarî bikira.

Ji cîhekî nêz xuşîna rûbarekê dihatebihîstîn. Wek keçikeke ku ji hevala xwe ra qala dilketiya xwe bike...

Carekî serê jinikê, bi ser û sînçekî tekûz û zeryêmenîya girêdayî, bi ser dar û beran da dirêj bû.

”De ka binihêre! Tu ci dikî? Tu pir zû ranebûyî pîya?” Bi darekî girt û di ciyê xwe da çok da. Rûçikê wê bûbû wek rengê axê, te digot qey ruh jê kişiyyabû, te digot qey di kortê çavêن wê da şînahîyek bûbû gol.

Dibişirî, bi hezkirin û dilpakî di nav lêvan da got.

”Ka binihêre çawa jî radizê.”

Bi rastî baş radiza, bi qasî ku min dît, tu ferqîyekî wî ji zarokên din tunebû. Eger cudahîyek hebe, ew jî cîh û war bû, li ser kêşa pelên zer ên payîzê radiza.

Doşek di bin darekî wisa da hatibû bi cîh kirin ku, li Orellîyê jî tiştek weha tunebû.

”Dîya min, divê tu xwe dirêj bikî û rakevî.”

”Nabe.”

Serê xwe yê westîyayî di mana nanakirinê da hejand.

”Divê ez xwe amade bikim û berbi wê derê bikevim rê. Navê wê derê ci bû?

”Ochemchrî bû?”

”Temam wê derê, hevwelatîyên me niha rê nîvî kirine jî.”

”Tu dibê qey haya te ji dura pîroz tune... Ew bi destê min digre.”

Piştî ku hevrêya wê dura pîroz be, gotin bi min nekeve!

Xwe bi ser rûyê biçûk ê qermiçandî da xwar kir û kete seyra wî, ji çavêن wê ronahîyên germ û hezkirî difûriya. Li lêven xwe mijîya, bi nermikahî li sîngê xwe xist.

Bo agirkirinê xwar bûm, ji bo misînê min çend kevir da ser hev.

”Ez ê hanhanka ji te ra çayek bidim serê.”

”Baş e, bide serê! Nava min ziwa bûye.”

”Çima hevwelatîyên te, te bi tena serê te hîştin û çûn?”

”Na na. Ew nerevîyan. Ez li paş mam. Hinek vexwaribûn, tu zanî... baş e ku çûne. Ka bifikire carek, eger ew li van dera bûna, min ê ci bikira?”

Gava çavêن wê li min eliqî, bi yemenîyê rûyê xwe girt, piştre pirtîyên xwînê yên ser lêva xwe tif kir û bi şermokî bisirî.

”Ev cara yekem e?”

”Herê. Tu kî yî?”

”Meriv kare bêje cûreyek zilam...”

”Baş e min fam kir. Zewicandî yî?”

”Ez hêj negihîştîme wê şerefê.”

”Tu heneka dikî!”

”Na, henek nakim.”

Çavêن xwe berjêr kir û pirsî.

”Baş e, tu vî karê jinan ji kuda zanî?”

”Karim bêjim ku hîn bûm. Ez xwendevan im. Tu mana xwendavanîyê zanî ne wisa?”

”Bawer bike zanim. Kurê mezin ê keşeyê me xwendevan e. Hînî keşetiyê dibe.”

”Baş e, ez jî yekî wisa me hema. Ka ez herim hinek av bînim.”

Jinik bi ser pêçeka xwe da xwar bû, dan û stendina nefesa wî guhdarî kir. Piştre jî berê xwe da deryayê û dîna xwe da wê.

”Ax eger min karibûya xwe bışûsta, ava vê derê jî hinek xerîb e. Ev av, aveke çawa ye? Tehl e, yan bi xwê ye?”

”Here xwe bişo, tê bi can bibî.”

”Rastî dibêjî?”

”Herê. Derya germtir e, ava çem wek qeşa ye.”

”Eger tu wisa dibêjî.”

Abazayekî ku li ser hespê xwe radiza, giran giran di ber me da derbas bû. Serê wî car bi car diket ser sîngê wî. Guhên hespê hûr leq bûbû. Bi çavên xwe yên reş û gir awira da me û bi xirînî nefes da û stend. Siwarê wî şiyar bû. Kumelkî kurk ê qirêj û kermegirtî di serê wî da bû. Li alî me nihêrt û cardin serê wî kete ber.

”Bineciyên vê derê xweşmeriv in ha, awirê wan jî tirs û xof dixe dilê meriv...” digot jinika Orellî bi nermikahî.

Ez ji bo anîna avê çûm. Çavkanî zelal bû û bi ser kevirên biriqandî da diherikî. Pelên payizê li ser avê li vî alî wî alî diçû û dihat. Wisa xweşik û bedew bû ku! Min dest û rûyê xwe şûst. Dema ku min misîn dagirt û vegeşîyam, jinik rabûbû ser xwe û bi çaplûka dimeşîya. Di nav daran da bi tirs li dû xwe dinihêrt.

”Tu ci dikî?” gote min.

Şaş û mital ma. Rûyê wê sipîçolkî bû. Di bin gewdê xwe da ji bo veşartina tiştekî cehd dikir. Min fam kir ku ci ye.

”Wî tiştê bide min, ez ê veşîrim.”

"Hewara Xwedê! Baş e, lê wê di binê hemamê û di binê erdê da bête veşartin... Tu dibê wê li vê derê di nava demekî kurt da hemamek bête çêkirin? Tu dikenî, lê ez ditirsim! Lê eger canawir an rawirek wî bixwe! Bi wî şertî ku di erdê da bê veşartin."

Serê xwe vegerand, boxçeyek giran û şil da destê min. Şermî bûbû.

Di ber xwe da.

"Tê li gor şert û usûlê bikî. Tê di kûr da veşêri ne wisa? Tu bi xatirê Isa kî... bi serê xwe kî, li gor usûlê veşere..."

Di vegevê da min dît ku, pîyên xwe bi dijwarî bi xwe ra dikşîne û ji qerexê avê tê. Milên xwe berbi pêş dirêj kiribû, pêşa wê heta navê şil bû. Te digot qey rûyê wê, wek ku ji hundir va hatibe ronîkirin ketibû rengê pembevî. Dema ku min alîkarîya wê kir û wê anî ber agir, bi ramanek balkêş ketibûm mitalan.

"Ev ci iş e, ev ci qewetek heywanî ye!"

Piştî ku çaya xwe ya bi hungiv vexwar, bi nermikahî pirs kir.

"Yanî niha te dev ji xwendegehê berda?"

"Belê."

"Wisa xuyaye ji ber araqê?"

"Herê dîya min herê. Araqê mala me xirab kir!"

"Şermeke mezin e! Li min bibuhure lê ev rewşa te hêj li Sûkhûmê bala min kişandibû. Tê bîra te, te û rêvebir ji ber xwarinê şer kir, wê çaxê min xwe bi xwe got, xuyaye evya serxweşekî dera han e. Li gor ku ew ji kesî natirse..."

Ji alîkî va bi lêvên xwe yên werimandî hungiv dialast, ji alîkî va jî car ba car çavên xwe yên şîn dida ser Orelliyê herî ciwan ê nav dar û beran razayî.

Axînek kişand, "Gelo wê jiyana wî çawa be?" got di ber xwe da.

Bi çavekî lêgerînê li min dinihêrt. "Alîkarîya te li hayê neçû, spas. Lê pir meraq dikim, gelo tê jê ra bi xêr bî yan na!..."

Piştî xwarina hin tiştan xaç derxist û ji alîkî va jî firaqan berev dikir. Pêra jî, ronahîya çavên wê hêdî hêdî ditefiya, berê wan diket erdê û di xewra dicün. Paşê ji nişkava rabû ser xwe.

"Bi rastî tê karibî bi rêkevî?"

"Herê."

"Wê taqeta te têr bike? Tu ji xwe emîn î?"

"Tu Meryema dur ji bîr dikî? Sebiyê bide min."

"EZ ê hilgirim."

Piştî gengeşiyê razî dibe. Li rex hev, mil di mil da em dikevin rê.

"Hêvîdar im ku karibim xwe ragirim û gêrî erdê nebim." Destê xwe datîne

ser girmilkê min, wek ku lêborînê bixwaze dibişire.

Hevwelatîyê nû yê Sovyetî, merivê ku qedera wî nayê zanîn li ser milê min ketiye xew. Ji pozê xwe wek merivê mezin deng dide. Derya bi stumircana xwe ya ji telaşen sipî, şepe şepê dikir, mire mirê dikir. Dar û ber bi pistînî bi hevra diaxifin. Roj di nîveka rêuwîtiya xwe ya rojane da ye.

Em hêdî hêdî dimeşin. Dayîk carcarna disekine, serê xwe davêje paş û axînek kûr dikşîne. Awirên wê dikevin mitala dûrîyan, daristanan, çiyayan û piştre çavnêriya kurê xwe dike. Çavên wê yên ku bi êş û xeman hatibûn şûştin ji nû va bi awayekî ecêb mat dibin, bi ronahîya şîn ya evîneke bêdawî diçirise. Carekî din jî disekine û diaxife, "Xwedêyo, dêyîtî ci tiştekî xweş e! Ci bedew e! Bi vî awayî, bi wî û biçûkê xwe ra karim herim heta wî alîyê dinyayê... Wê kurê min ê biçûkîn ê delalî, li milê dîya xwe û li ser rê di azadîyê da mezin bibe û mezin bibe..."

Derya dixuşxuşe, dimirmire...

Ji bo her pirtûkekê gulek

“Maleke bêpirtûk wek laşekî bêruh e.”

Marcus Tullius Cicero

Mustefa Aydogan

I

Pirtûk di bexçeyê mirovistanê de gula herî xweşik e. Gava ev gul bişkivî, rengê dinyayê bi carekê hat guhertin. Dinya xweşiktir û rohnîtir bû. Ya ku ev îmkan pêşkêşî mirovatiyê kir, nivîs bi xwe bû. Heta ku nivîs nehat peydakirin bexçeyê mirovatiyê ji bêhn û xweşikbûna vê gulê bê par jiya. Peydabûna nivîsê, peydabûna şertên zimanê nivískî di warê teknolojiya enformasyonê de şoreşa yekem e. Gava nivîs peyda bû, şertên pirtûkê jî derket ortê. Û ji gava ku pirtûk peyda bûye û vir de, di jiyanâ mirovatiyê de rola herî xurt leyiztiye. Bi saya wê, bi vê navgîna herî ewle çand û zanîn hatine paraztin û tevî tecrubeyan dewrî nifşan bûne. Wê heta nuha nîşan daye ku di warê paraztin û navberiya çand û zanînê de, ji gava ku peyda bûye û vir de, ew di her deman de bê hempa ye. Wê her weha ji bo pêşdebirin û zîndebûna zimên jî roleke bingehîn leyiztiye.

Şertên ku ew cara yekem derxistin ortê, di pêşveçûna mirovatiyê de qonaxeke pir girîng e. Bi saya wê em dikarin demên berê baştir bizanibin û di derheqa pêvajoya medeniyeta dinyayê de baştir agahdariyê werbigirin.

Berê mirovan ne dikarîbû bixwenda û ne jî binivîsanda. Mirovatî bi hezaran salan ji bûyereke ku navê wê nivîs e, bê par jiya. Ne kaxiz, ne pêñûs û ne pirtûk di jiyanâ mirovan de peyda bûbûn. Ji bo paraztin û dewirkirina çandê, bi tenê bîra mirovan hebû. Ji derveyî vê tu tişt di destên wan de tune bû. Lê hemû tiştên ku dihatin gotin, di bîrê de nediman û di hundurê demê de beşek dihat jibîrkirin. Jiyan pêş ve diçû, mirovan ji koçeriyê dest bicîhbûnê dikir û pêywendi bi komplekstir dibûn. Pêwîstiyêن wan ên jiyanê pirtir û mezintir dibûn û bîra mirovî nema têrê dikir. Di vî warî de ji bo peydakirina çareyan hewildan her berdewam bûn. Di encama wan hewildanan de şertên nivîsê amade bûn. Pêvajoya amadekirina şertên wê ji deh hezar salan berê dest pê dike. Wêneyêن ku mirovîn şikeftan çêdikirin, wek gavêن pêşdemên wê tê qebûlkirin. Pêvajoya pêşdemên nivîsê heta ku herfan şûna wan wêneyan girt,

dewam kir.

Gava behsa nivîsê, behsa vê şoreşa teknolojiya enformasyonê ya yekem dibe, çavên mirovan berê li rojhilata navîn diçûrisin, dilên wan li wê derê lê dixin û dû re ji dadigerin ser gerdena Efrîqayê. Sê çem hene li dinyayê ku gava behsa medeniyetê tê kirin divê berê behsa wan bê kirin, ji wan bê destpêkirin. Ji vana du çem hene ku kana bereketa Mezopotamyayê ne. Mezopotamya, wê axa ku tovên medeniyetê cara yekem lê zîl da...

Li gora dîroknîvisan, medeniyetê cara yekem serê xwe li Mezopotamyayê rakiriye. Şoreşa teknolojiya enformasyonê li wira dest pê kiriye. Nivîs cara yekem bi texmînî beriya nuha bi pênc hezar salan li wira hat peyda kirin û bikaranîn. Elfabeya dinyayê ya yekem bû para wê. Li wê derê medeniyeteke pêşketî hat avakirin û ev medeniyet bi saya nivîsa ku wan peyda kiribû, bi saya nivîsa ku li ser lewheyên kîlî hatibû nivîsin gîhaşt mirovatîyê. Ew awayê nivîsê bi berfirehî hatiye bikaranîn û wek navgîna komunîkasyona navneteweyî rola xwe leyizt.

Çemê din Nil e, Nilâ ku ruhê Efrîqayê ye, xwîna ku di damarêن wê de digere... Efrîqa û Nil du navênu ku sedemên hebûna hevdu pêk tînin. Nil hem li Efrîqayê û hem ji li dinyayê çemê herî dirêj e. Di her demê dîrokê de, gelên Efrîqayê xwe li qiraxên vî çemî, li vê dîrêjahiya ku 6670 kilometre ye, girtiye; cihêñ jiyanê yê herî baş li van qiraxan peyda kirine û medeniyetênu ku hîn ji mirovan li xwe ecêbmayî dihêlin, ava kirine. Nivîsên hîyeroglîf ji berhema wê medeniyetê ye. Lê nivîsa ku li wê derê derket ortê, tevî ku wan papîrus ji peyda kiribû, li gora ya ku li Mezopotamyayê peyda bûbû, bi sînor ma û bi qasî wê wek navgîneke komunîkasyona navneteweyî nehat bikaranîn.

Divê li vira bête behskirin ku li Rojhilata Dûr, li Çinê li wê devera ku kaxiz lê peyda bû ji awayekî taybetî ya nivîsê dihat bikaranîn.

Demek hat, ne kîlên sumeran û ne ji hîyeroglîfên misiriyan man. Lê awayê nivîsa ku li Çinê hat bikaranîn, heta nuha ji wek bingehê nivîsa vî zimanî dijî. Grêkî, Romayî, ereb û hwd ji di pêvajoya dîrokê de ji bo pêşdebirina vê bûyera nivîs û pirtûkê di demên cuda de bi dû hevdu re rolên cuda leyiztin û medeniyetênu xwe ji yên li pêy xwe re wek mîras hiştin.

Ji elfabeya sumeran û vir de, mirovatî di vî warî de bi gelek pêşveçûnan ve rû bi rû bû. Lê di nav van pêşveçûnan de peydabûna mekîneya çapê, ji bo şoreşeke teknolojiya enformasyonê ya din, qonaxeke pir girîng e. İro êdî em pê dizanin ku hîn di salêñ heftsedî de, hem li Çinê û hem ji li Japonyayê nivîsên dînî dihatin çapkîrin. Ü Ewrûpa ancax bi saya ereban ji kaxiza ku li Rohilata Dûr hatibû dîtin, agahdar bû. Lê tevî ku em iro dizanin ku çîniyan di salêñ heftsedî de bi işaretênu ku mirov dikare dîsa bi kar bîne, pirtûk çap kirine ji, ji aliyê dîroknîvisan ve Johann Gutenberg di dîrokê de wek bavê hunera çapê tê dîtin.

Beriya wî, li Ewrûpayê pirtûk bi destan dihatin nivîsandin û pirkirin. Weha

tê qebûlkirin ku Johann Gutenberg di sala 1450î de, di wê pêvajoya ku hîn ewrên reşî tarî xwe ji ser Ewrûpayê hilneanîbû de, bi îcada xwe ya mekîneya çapê di dîroka mirovatiyê de yek ji wan midaxeleyên mezin î qederguhêr pêk anî. Bi saya vê îcada wî, mirovan îmkanên çapkîrin û pirkirina pirtûkan bi dest xistin û bi vî awayî zanîn bi awayekî hîn hêsanter li mirovahiyê belav bû. Pirtûka ku cara yekem bi vê mekîneyê hat çapkîrin, încîl bû. Pirtûkênu ku Gutenberg çap kirin jî di destpêkê de dişibîyan destnivîsan, lê wek her hunerê, hunera çapkîrina pirtûkan jî her îmkanek ji bo peydekirina îmkanek din bi kar anî, her gaveke pêşveçûnê ji bo amadekirina gaveke hîn pêşdetir rol leyizt û bi vê xusûsiyetê heta îro jî di dîroka mirovatiyê de bû qasidê zanîn û çandê û statuyeke guhînebar wergirt. Pirtûk di jiyanâ mirovan de ew qas bi cîh bûne ku ger mirov ji vê jiyanê pirtûkan derxîne, jiyan namîne. Pirtûk bûye jiyan bi xwe. Pêvajoya pêşveçûna pirtûkê ya ji lewheyen kîlî û glofitekên papîrusan û heta dema me nîşan daye ku pirtûk wek belgeyên medeniyeta dema xwe, bûye pijaka zanîn, tecrube, fikir, intresse, huner û edebiyata dema xwe. Heta nuha ev statu bê minaqeşe hatiye paraztin.

Gava Gutenberg îcada xwe pêşkêş kir, devê herkesî ji hev ma. Lê bifikirin ku nuha Gutenberg ji gorê rabe û li hunera çapkîrinê ya îro, li vê teknîka ku devê xwediyê xwe jî ji hevdu dibe temâse bike, gelo wê ci bibêje, wê ci jê fahm bike? Lê tevî vê jî îro ji ber pêşveçûnê ku bilezbûneke nedîti çedibin, ji bo statuya pirtûka ku UNESCOyê tarîfa wê ya di dema me de weha kiriye " weşana ne peryodîk ku ji derveyî qaba xwe bi kêmânî ji 49 rûpelan pêk tê" tirsek heye. Di vê qonaxa teknolojiya îro de, di pêvajoya ku mirovatî ber bi civata digital diçe de, ev tirs bêtir dibe û hin işaretên ku dikare tesîrê li vê statuyê bikin û wê di jiyanâ mirovatiyê de li hember pêşveçûnê medyayên din qels bikin, bêtir xuya dibin (*Divê bête diyarkîrin li vira mebest tesîra li statuya pirtûkê ye, ne ew e ku* " gelo forma heta nuha hatiye baş e, an jî ya digital baş e?" *Ew mnaqeşeya ha û helwêsta di vî warî de, ji derveyî çarçoveya vê nivîsê ye).*

II

Tîrsa di warê pêşeroja pirtûkê de xuya dibû, li ba UNESCOyê, organa Yekîtiya Neteweyan a ji bo perwerde, zanist û çandê jî her diçû zêdetir dibû û ev yeka ha, di civînên wê yên cuda de dihat rojevê. Li gora UNESCOyê jî di vê pêvajoyê de hewcedariya paraztinâ statuya pirtûkê heye. Ji bo paraztin û bilindkirina vê statuyê, divê hewildanên xurt bêne kirin. Di bin tesîra vê atmosferê de, li Parîsê di 25.10- 16.11.1995an de konferansa Unescoyê ya giştî çêbû. Ev pirs hat rojeva wê konferansê jî. Di encama minaqeşeyan de, her di eynî konferansê de biryar hat dayin ku 23ê Nisanê ji îro û pê ve li dinyayê roja pirtûkê ye. Lê di belgeyan de navê wê yê resmî wek roja Pirtûkê û Mafê Çapkîrin û Kopyekirinê hat nivîsîn.

Di biryarê UNESCOyê de weha tê gotin:

*"Konferansa giştî bawer dike ku;
_ pirtûk di pévajoya dîrokê de ji bo belavkirina zanînê, navgîna herî bi hêz e û di warê paraztina zanînê de awayê herî efektîv e,
_ hemû tiştên ku ji bo belavkirina pirtûkan têñ kirin, ji bo kesên ku îmkanêñ wan ên bidestxistina pirtûkan hene feyde ne, lê ew, zanîna me ya hevbeş a li ser tradîsyonêñ çandî yên dinyayê jî pêş de dibin û ji bo karêñ ku li ser bingehê fahmkirin, tolerans û dîyalogê hatine avakirin îlhamê didin,
_ yek ji wan awayêñ herî bi tesîr ên ji bo piştgiriya pirtûkan û zêdekirina belavkirina wan - ku li gelek welatêñ endamêñ UNESCOyê diyar bûye- ew e; bicîhkirina roja Pirtûkê û di wê rojê de bo nimûne; amadekirina fûar û pêşengehan; ev fikira ha di qada navneteweyî de, bi cîb nebûye û ji ber vê yekê, konferansa giştî 23ê Nîsanê li dinyayê, wek roja Pirtûkê û Mafê Çapkîrin û Kopyekirinê ilan dike. Di vê rojê de di sala 1616an de bû ku Miguel de Cervantes, William Shakespeare û Inca Garcilaso de la Vega wefat kir."*

UNESCOyê ji bo ku pirtûk bikaribe xwe li hember bilezbûna pêşveçûnê û xurtbûna medyayêñ din bigire, awayekî piştgiriyyê peyda kir û ev sala sisiyan e ku di 23ê Nîsanê de, ev awa tê bikaranîn.

Ji bo çi 23ê Nîsanê û ne rojeke din? Ez li bersiva vê pirsê geriyam. Min dît ku li Katalonyayê ji zû de roja pirtûkan tê pîrozkirin. Di 1926an de ji ber rojçêbûna Cervantes 7ê Cotmehê wek roja pirtûkan dihat pîrozkirin. 23ê Nîsanê jî ji berê de wek roja Sankt Goranê ku li gora effsaneyê, ejderha kuştibû, dihat pîrozkirin. Di wê rojê de, mirov gulekê dide kesê ku mirov jê hez dike. Weha tê bawerkirin ku gulêñ sor ên ku wê rojê wek sembolekê xuya dibin jî ji xwîna wî ejderhayî derketine. Lê piştî demekê herdu roj bûn yek; yanî biryar hat dayin ku 23ê Nîsanê bila hem wek roja Sankt Goran û hem jî wek roja pirtûkan bê pîrozkirin. Û ji wê rojê û vir de ye ku li Katalanyoyê gul û pirtûk bûn du hevalêñ ku nema ji hevdu vediqetin. Navê wê rojê jî êdî bû roja gul û pirtûkan. Di wê rojê de festîvala pirtûkan tê amadekirin û bikirêñ pirtûkan ji bo kirîna her pirtûkekê bi guleke sor têne xelatkirin.

UNESCOyê ev adeta Katalonyayê wek bingeh wergirt û xusûsiyeteke navneteweyî da vê rojê. Bi biryara UNESCOyê îmkan hat amadekirin ku êdî ev tradîsyon dikare li hemû dinyayê belav bibe û bibe yek ji wan rojêñ hevbeş ên mirovatiyê. Di vê rojê de, ji bo têgîhiştina rol û girîngiya pirtûkan û xurtkirina hezkirina li hember wan, dê çalakiyêñ pirhêl bêñ amadekirin û dilên mirovan ji bo paraztina statuya pirtûkê bi hevdu re lê bixin.

III

Roja pêncsemê bû. Zarokan wek hertim serê wê sibehê jî xew li min herimand. Çavêñ wan bar nebû û şerfêñ ku ez di nav cîhan de bisitirim jî bi carekê ji ortê rakirin. Piştî wan lihêf ji ser min avêt û ez jî "mecbûrî" besdariya henekêñ wan bûm û ew têra xwe keniyan, birayê wan ê ku diçe sinifa heftan

got ku bavo, ma tu ê jî biçe ba yê pirtûkfiros û ji me re pirtûkekê bînî? Îro pirtûkan didin malbatên xwedî zarok. Wê gavê ez tê gihîstim ku ne ji zarokan bûya, îsal jî dê weha derbas bûbûya û hayê min wek sala 96 û 97an dê jê çenebûya.

Min berê xwe da rojnameyê, ez çi bibînim li Swêdê ji serî heta binî hema hema li her deverê ji şevêne edebî, pêşengehêne pirtûkan, semîner, hevdudîtinên bi nivîskaran re, pirtûkên nuh ên ku bi minasebeta vê rojê derdi Kevin, xelatên edebî yên ku di vê rojê de têne belavkirin, heta belaşbelavkirina pirtûkan çalakiyên cur bi cur amade dîbin. Ev çalakî di vê rojê de balê bêtir dikişinîn ser pirtûkan û ji bo lêbixwedîderketineke hîn xurttir civatê di derheqê rol û girîngiya pirtûkan a di jiyanê de bi awayekî pirhêl agahdar dikin.

Di vê rojê de, di navbera weşanxane, pirtûkfiros, nivîskar, pirtûkxane, Daîreya Posteyê de hevkariyeke pir baş heye. Ji bo pîrozkirina vê rojê, li dibistanan çalakiyên cur bi cur têne amadekirin. Komeleya Weşangerên Swêdê û Daîreya kar û barêne Dibistanan ji bo sê sed hezar xwendekarêne lîseyê, sê sed hezar pirtûk dişinîn hemû lîseyen Swêdê. Çardeh weşanxaneyên pirtûkên zarokan duwanzdeh hezar pakêt pirtûk belaş dişinîn duwanzdeh hezar zarokxaneyen Swêdê. Postexaneya Swêdê di vê rojê de îmkanîke weha pêşkêş dike ku her kesê ku dixwaze pirtûkan wek diyârî bide hinekan, dikare bi rîya posteyê bê pere bişîne û poste di ser re heqê paketê jî nastîne. Pirtûkxaneyen Swêdê bi minasebeta vê rojê, xercê pirtûkan ên ji ber derengteslimkirinê efû dikin û hwd...

IV

Ez di bin atmosfera çalakiyên ku bi minasebeta pîrozkirina vê rojê li vî welatî amade dîbin de li rewşa pirtûka kurdî fikirîm. Li weşanxaneyen kurdî, li rewşa nivîskar û rîexistinên civakî û çandî fikirîm. Min bala xwe da rewşa xwendevanên kurdî. Ez li ser rola ku îro pirtûka kurdî di jiyana me de dileyize fikirîm. Têkiliya di navbera pêşveçûna zimên û pirtûkê de hebû, bala min kişand.

Min berê xwe da konferansa UNESCOyê, min 186 neteweyen bi rengê cuda dîtin. Wek li her deverê, çavêne min li vê derê jî li rengê Mezopotamyayê geriyan, lê bi tu reng nas neketin. Neteweyekî mezin di pêvajoya vê biryarê de jî tune hatibû hesibandin. Di vê rojê de jî tu pirtûkeke kurdî ne gîhaşt tu zarokxaneyeke kurd. Tu pirtûkfirosan jî bi minasebeta vê rojê ne tu pirtûkên kurdî firotin û ne jî tu gul dan tu bikirên pirtûkan.

Min dît ku di 23ê Nisanê de, li her deverê dinyayê pirtûk di serê govendê de bû. Bi her awayî direqisî û bi her zimanî dilîrand. Govendeke mezin geriyabû; ne serî hebû ne jî binî... Dinya qûriyabû. Dê weledê xwe avêtibû. Meydanekê rengîn û zengîn, ji Gilgamişê li gîhayê jiyanê digeriya û heta "Microsoft Internet Explorer" a herî talî... Lê rengek hebû ku di nav wan de xuya nedibû.

Rengê me, pirtûka kurdî. Pirtûka kurdî wê rojê ji xwe nexemiland û derneket pêş xwazgîniyên xwe. Me ji bo wê dîsa ne tu dawet çêkir, ne tu govend gerand û ne ji ji dil lîrand. Ne tu kêf û ne ji tu heyecan li dora me xuya bû. Xwîn di damaran de, ketibû halekî weha ku di navbera ger û rawestandinê de bû. Min wê rojê bi tenê ewrekî reş î tarî dît, ewrekî ku xwe li şînahiya ezmanê me radikişand... Min fahm kir ku roj dike li dereke teng li me here ava. Ez têgihiştim ku ji bo pirtûka kurdî, ji bo ku ew bûka me ya delal bikaribe bi xêr siwar bibe û lehiya berbûyan li dû, bi miradê xwe şad bibe û xwîna me di damaran de bilezbûna xwe ya herî xurt bigere û pêlén heyecanê me bidin ber xwe, hewildanê weha bi mahne pêwîst in. Min dît ku di vê dema ku mîratxurên Mezopotamyayê, vê axa ku destpêka medeniyetê bû para wê, mecbûrî şertên beriya lewheyên kîlî dîbin de, ji bo me girîngiya rojeke weha hîn bêtir xuya dibe. Îro kurdî li ser lewheyên kîlî jî qedexe ye. Kurd mehkûmî şertên beriya nivîsê, mehkûmî bîra xwe dîbin. Di vî warî de, lêbixwedîderketineke ji dil û berxwedaneke xurt î bêrawestan divê. Ji bo biserketina vê berxwedanê û misogerkirina vî zimanê ku lewheyên herînî jî lê hatine qedexekirin, sitûna me ya herî xurt dîsa nivîsa kurdî ye, pirtûka kurdî ye.

Pirtûk bûyereke weha ye ku divê ji herkesî bêtir kurd lê bi xwedî derkevin. Ji ber ku pirtûk li ser çi dîbin, bila bibin, jiyanê nîşan daye ku ew hem ji bo pêşdebirina zimên û hem jî ji bo zîndekirin û ewlekirina şertên berdewamiya zimên, îmkanên herî xurt û herî efektîv in. Ji ber vê yekê, di vê pêvajoyê de, ji bo xurtkirin û pêşdebirina statuya pirtûka kurdî, seferberiyeye neteweyî pêwîst e. Îmtîhaneyeke dijwar li pêş me ye. Neteweyê me divê bi pratîka xwe xuya bike ku di vê îmtîhanê de serketin dê para wî be. Beriya herkesî, divê em ji xwe dest pê bikin û bi awayê jiyana xwe nîşan bidin ku em li wan maf û azadiyên ku em ji bo bidestxistina wan têdikoşin - ne bi tenê bi sloganên ku ne bi zimanê me- lê ji dil û can û bi zimanê xwe bi xwedî derkevin.

Ez li tiştên ku divê bêne kirin fikirîm. Ez gîhaştim wê qenaetê ku pêwîstiya kurdan ji herkesî bêtir bi rojeke weha heye. Divê em di vê rojê de hewil bidin da ku statuya pirtûkê û nemaze ya bi zimanê me yê qedexekirî, di nav civatê de bilindtir û xurttir bibe. Di vê rojê de, divê weşanxane û nivîskarên me hem li welêt û hem jî li derveyî welêt bi hewildanên hevbeş çalakiyên cur be cur amade bikin. Divê nivîskarên me hin pirtûkên xwe cara yekem bi minasebeta vê rojê û her di wê rojê de pêşkêşî xwendevanan bikin. Divê rêxistinên me yê çandî, hunerî û civakî di vê rojê de, bi awayên cuda besdarî wan hewildanan bibin ku ji bo piştgiriya pirtûkê têne kirin. Kovar û rojnameyên me di rûpelên xwe de, divê cîhekî girîng bidin vê rojê. Divê her bikirê/a pirtûkeke kurdî bi gulekê bê xelatkirin. Ger li welêt şertê wê tune be ji, heta ew şert bê amadekirin qet nebe, li derveyî welêt divê ji her zarokxaneyeke kurd re, bi qasî hejmara zarokên kurdîaxêv pirtûkên zarokan bêne şandin. Divê hemû rojname, kovar,

komeleyên nivîskaran û weşanxaneyên kurdî hem ji bo vê rojê û hem jî bi minasebeta 22ê Nisanê roja rojnamegeriya kurdî, ji salê carekê rojnameyeke hevbeş î taybetî biweşînin û hwd...

Ev roj divê hem bi giştî ji bo piştgiriya statuya pirtûkê û hem jî bi taybetî ji bo li pirtûka kurdî ya ku şertên zîndebûn û berdewamiya jiyana zimanê me misogertir dike, bi awayekî pirhêl û xurttir bi xwedî bête derketin, bibe rojeke me ya xwerû kurdî. Divê ew di jiyana me de bibe xwediyê cîhekî taybetî. Em xusûsiyetekê weha bidin vê rojê, da ku digel lêbixwedîderketina pirtûkê, em his û daxwazên xwe yên ji bo paraztin û bikaranîna zimanê bav û kalan bigihînin civatê û ji bo lêbixwedîderketineke hevbeş îmkanên xurttir amade bikin û bi vî awayî şertê hebûna xwe misogertir bikin.

V

Pirtûk ronahî ye. Li devera ku pirtûk xwe lê digire, cîh nakeve tarîti ye. Ji ber vê yekê, yên xwestiye mirovan di tarîtiyê de, li quncikeke dîrokê bi xwe nehisiyayı û veşartî bihêlin, beriya hertişti berê xwe daye pirtûkan û bi vî awayî gelek hêlên dîrokê di tarîtiyê de hiştine. Di gelek demên dîrokê de, dijminên ronahiyê pirtûkxane şewitandine, nivîskar hem girtine hem kuştine û hem jî mecbûrî sîrgûnê kirine. Bi vî awayî ronahî di her deman de, hertim bûye hedefa xezeba tarîtiyê.

Li welatê min û şewitî jî di gelek demên dîrokê de, pirtûk û pirtûkxane hatine şewitandin. Şewitandin bûye perçeyekî ji jiyana rojane. Ne pirtûkên bi kurdî bi tenê, herweha bi kîjan zimanî dibin bila bibin, pirtûkên li ser kurdan jî têne şewitandin. Welatek tevî pirtûk, ziman û rengên xwe di bin lingên "filan" de dinale. Tune tê hesibandin. Wek perçeyekî "Filistanê" tê dîtin. Bi tenê bi zimanê "filî" dikare lê bê xwendin. Di 23ê Nisanê de, di wê roja ku dinya bi kêf, heyecan û hezkirina pirtûkan ve dixulxule de, di wê roja ku zarokên me ne dikarin leyistikên xwe bileyzin û ne jî di wan leyistikan de dilê xwe li "Sat axa, satil axa" rehet bikin de, li "Filistanê cejna zarokan", bi gotineke din durûtî tê pîrozkirin. Ew roj jî îmkanên propagandayê yên bi minasebeta wê rojê jî peyda dibin, ji bona ku pirtûka kurdî, vê parezgeha me ya li dijî asîmîlasyonê ronahiyê nebîne û roj li ezmanê me qet xuya nebe, wek çekeke asîmîlasyonê tê bikaranîn.

Di 23ê Nisanê de, kêfa min du caran li min biliya. Kulên min du caran li berê, tev de rabûn. Ez du caran li ser hevdu li ber ketim. Yek ji ber di roja pirtûkê de, situxwariya pirtûka kurdî bû. Ya din jî ji ber durûtiya "Filistanê û Siltanê Filan" a li hember zarokan bû. Di wê roja ku xwedîgiravî ew dixwazin bikin "cejna zarokên dinyayê" de, ji gelek welatên dinyayê zarok bi kincên xwe, bi adetên xwe û bi zimanên xwe hatin ba "Siltanê Filan", hatin seraya wî ya "krîstal". Yê Zelandaya Nuh li gor adetên xwe bêvilên xwe di serê xortima "Siltanê Filan" de dida. "Siltanê Filan"ê ku qûn di kuçik de û dev di çıkış de

û "bextiyariya xwe" li ser vê situxwariyê ava kiriye, ji bo xwe wek "zarokhezekî" xuya bike, hemû hunerên xwe yên di vî warî de hebûn, mobilize kirin. Guhêñ wî yên wek merşan ên dengan ji qonaxa cil roj û cil şevan his dike, lê dengê zarokêñ me, zimanê wan nabihîse. Çavêñ wî yên peqle ên ku "gêrîka reş li ser tahta reş" a qonaxa cil rojî dûr e dibîne, lê pirtûka ku rengê dilê me ye nabîne. Ger ev bi rastî cejneke zarokêñ dinyayê be, ka zarokêñ ku herroj dixwazin bang bikin û bibêjin; "Hey Siltanê Filan, em zimanê xwe dixwazin"? Ka ew rengê ku tu wek cinê ji hesin bitirse, jê ditirsî? Zarokêñ kurd ên ku li bakurê welêt "fil" her serê sibehê, "ez tirk im, ez rast im" bi zorê bi wan didin gotin, di wê rojê de ji bi adetêñ xwe yên qedexe, bi kincêñ xwe yên qedexe û bi zimanêñ xwe yê qedexe, heta ku deng di wan de hebû, dixwest bibêjin; "ziman, ziman, ziman!" û berê xwe bidin keskesora li ezmêñ a ku bi awayekî xemgîn şehadetî dikir. Rewşa zarokan wê rojê ji kîl li projeya "Siltanê Filan" bişkavt. "Siltanê Filan" wê rojê ji ew tune hesibandin, wê rojê ji ji ser texteyê xwe yê "almas" got ku hûn ne hûn in. Wê rojê ji hat gotin ku ger hûn wek "hevvelatiyê azad" dixwazin bijîn, divê hûn hewil bidin û bibin fil. "Siltanê Filan" wê rojê ji agir li zarokêñ me barand û bi xezeba hovîtiya xwe dengê hawara dayikan di ezmanan re derxist. Wê rojê ji nehişt li navbera herdu çeman kulîlk bibîşkîvin. Wî wê rojê dîsa got ku bi tenê yên bi dil û can bixwaze bibe fil, dikarin bijîn û li "Filistanê" bibin hertiş, heta dikarin bibin "Siltanê Filan" ji.

VI

Pirtûka kurdî situxwar, zarokêñ kurd situxwar... Di sedsala otobanêñ zanistê de, ji bo li navbera herdu çeman kulîlk bibîşkîvin, ji bo roj li ezmanê me yê şin bi tîrêjîn xwe yên dostane tîna xwe bidin me û ji bo şertêñ situxariya pirtûka kurdî û zarokêñ kurd bi temamî ji ortê rabin, çeka me ya herî xurt ew e ku divê em helwesta xwe ya di warê lêbixwederketina ziman û pirtûkê de zelaltir û xurttir bikin.

Li gelek deverêñ dinyayê tarîfî hat qewirandin. Lî li devera ku roja medeniyetê cara yekem lê hilat, hîn ji hikmê tarîtiyê dimeşe. Li devera ku cara yekem nivîs lê peyda bû, hîn ji "nivîs" qedexe ye, ziman qedexe ye û pirtûk qedexe ye. Pirtûk hêz û îlham e. Zanist û bawerî ye. Evîn û azadî ye. Hêvî û daxwaze... Pirtûka kurdî dê di cîvaka me de bingehê tolerans, hevdufahmkirin û danûstendinêñ medenî xurttir bike. Em ê ji bi saya wê, hêdî hêdî bêtir fêr bibin ku berê bifikirin û dû re bikin. Pêşveçûna zimêñ bi xurtbûna statuya pirtûkê ve hişk girêdayî ye. Her ku statuya wê xurttir bibe, şertêñ berdewamiya jiyana zimanê me ji dê xurttir bibin.

Bi hêviya ku roja pirtûkê di civaka me de ji bê pîrozkirin û ne situxwariya pirtûka kurdî û ne ji ya zarokêñ kurd bimîne...

Kurd di berhema Îbn Xeldûn de

Kitab el-Îber We Diwan el-Mubreda we el-Xeber fi Eyyam el-'Ereb we el-'Ecem we el-Berber (Îbn Xeldûn)¹

Wergera ji erebî : E. Narozi

Wezîrtiya Şawer [es-Se'dî ebû Şecca' Mucîr ed-Dîn] û ya Ed-Dîrxam piştî wî

Şawer di sala [5]58/1162an de kete Qahîreyê û bi kurê xwe Teben, Şecca' û et-Tazî ve çû xaniyê Se'îd es-Su'eda. [Xelîfe] 'Adid ew kire wezîr, bi "Serdarê Leşker" bernav kir û ew danî ser mal û milkê Benî Ruzzîk [Ruzzîkiyan].² Wî dest danî ser pirê malê wan û xweymeaş û xweytayin dehqat zêde kirin lê ew ji xelkê veşart. Salih ibn Ruzzîk ji hinek mîrekên ku ji wan re "Serdarê Berqî" dihate gotin û pêşewayê wan jî [Ebû el-Eşbal] Ed-Dîrxamê dergevan bû bi nihêni grubekê bi rêkxist û neh meh piştî wezîrtiya Şawer ev hêz li ber rakir, ew li hember wî drket avête ser û ew ji Qahîreyê derxist. Ew [Şawer] reviya xwe avête Şamê, kurê wî 'Elî û gelek ji serdarê Misrî hatin kuştin, dewlet qels bû û bê gernas ma, ev yek bû sedemê çûna wê ber bi xerabûnê ve.

Çûna Şîrkoh û leşkerê Nûreddîn digel Şawer ber bi Misrê ve

Dema Şawer gîhîste Şamê bi hawar çû xwe avête cem melikê adil Nûreddîn û pê re sozê sêyeka baca mal û milkê Misrê da, bi şertê ku ew pê re leşker bişîne. Nûreddîn rabû Şîrkoh ku pêşewayek ji yê dewleta wî bû, hazır kir - sedemê xwelêgirtina wî [Şîrkoh] lê [li Nûreddîn] dê di cihê wî de bê gotin - û ew di cumadulaxera sala [5]59/1163yan de bi rê ketin. [Cumadulaxer meha şeşemîn ji salnameya koçî a hîvî ye ku dikeve nîsana sala 1163yan - Narozi.] Ji xwe Nûreddîn ji Esededdîn Şîrkoh daxwaz kiribû ku Şawer bizivirîne ser wezîrtiya wî û heyfa wî ji dijminên wî hilîne. Bi çûna wan re Nûreddîn jî tevî leşkerekî din berê xwe bi hêla welatê Ferencan [Frangan]³ ve da û çû da wek

ku nehêle ew ji wê hêlê ve êrîşî Esededdîn bikin. Dema ku Esededdîn û Şawer gihîştin Bilbisê hingê birayên Ed-Dîrxam Nasîreddîn û Fexreddîn Hemam bi leşkerên misrî ve hatin pêşıya wan lê wan ew şikandin; ew [Nasîreddîn] bi xwe zivirî Qahîreyê bes serdarê el-Berqî yên hevalên wî ku ew ji bo êrîşa ser Şawer kişkiş kiribûn, hatin kuştin. Esededdîn digel birayê ed-Dîrxam ku dîl bûbû, kete Qahîreyê, Ed-Dîrxam reviya lê li ser pirê li nik goristana Sîfî Nefiseyê hate kuştin. Birayên wî jî hatin kuştin, Şawer dageriya ser wezîrtiya xwe û li ser hukum rûnişt. Çendeyekî dûre ew li wî sozê xwe yê ku dabû Esededdîn û sultanê wî qelibî û ew vegerande Şamê.

Gelşa Esededdîn bi Şawer re û dorvegirtina wî

Gava Esededdîn zivirî Şamê demekê li wir li ser kar û barê Nûreddîn ma. Piştre di sala [5]62/1166an de wî ji Nûreddîn el-'Adil destûr xwest ku vegere Misrê, wî jî destûr dayê, jê re leşker amade kir û ew ber bi Misrê ve bi rê ket. Di rê de li welatê frengan peya bû, piştre hate Eþfîhê ku devereke Misrê bû li wir li çemê Nilê xist derbasî hêla rojava bû û li el-Cezîreyê (Giravê) danî. Wî heyanî salên pêncî û hinekî li hêla rojava kukum kir, bi vê yekê re şawer jî alîkarî ji firengan xwest, ew anîn Misrê û pêk ve avêtin pêşıya Esededdîn Şîrkoh. Ew li es-Se'îdê gihîştin wî, ji ber pirbûna hejmara wan ew bi paş ve vekişiya ku yekser rastî wan neyê, lê dûre berê şer da ser wan. Digel hindikiya leşkerê wî ku du hezar jî tinebûn, dîsa wî ew şikandin. Di pey re wî berê xwe da Îskenderiyeyê, wî di riya xwe de bacê jî dahev û çû haya ku gihîste wir. Xelkê wir jê ewleyî xwestin, wî ew der zeft kir û biraziyê xwe Selaheddîn Yûsuf ê kurê Necmeddin Eyyûb kire waliyê wir û ew bi xwe vegeriya ser baca es-Se'îdê.

Bi wê re leşkerên misrî û frengî li Qahîreyê kom bûn, nakokiyê nav xwe rakirin û berê xwe dane ser Îskenderiyeyê; dormedarê Selaheddîn girtin, lê Esededdîn ji Es-Se'îdê çû wan. Hingê hinek ji hevalên wî yên Turkmen ku Şawer ew qayil kiribûn, dev ji şer berdan û doza lihevhatinê lê kirin. Ew bi wan [Şawer û Frengan] re li hev hat, Îskenderiyeyê li wan zivirand û di zulqe'deya sala [5]62/1166an de zivirî Şamê [zulqe'de meha yazdemîn ji salnameya koçî a hîvî ye ku dibe tebaxa sala 1166an - Narozi]. Freng demeke dirêj li ser Misrê man û ji misriyan re şert danîn ku divê ew hêzeke xwe bînin Qahîreyê û deynin ber deriyênen wê da ku leşkerê Nûreddîn nekevê. Herweha wan daxwaz kir ku bîryara bacekê ji bo wan bê dayin û hersal ji wan re bê şandin, wî [Şawer] ew[daxwaziyêñ wan] hemî qebûl kirin.⁵

Vegera Esededdîn ya Misrê, kuştina Şawer û wezîrtiya wî

Piştre dilê frengan bijiya Misrê û rabûn êrîşî ser xelkê wê kirin, wan dest danî ser Bilbisê û xwestin ku herin Qahîreyê. Lêbelê Şawer ji vegirtina wê [Misrê] tırsiya û rabû ferman kir ku wê wêran bikin. Ew [Misir] hate şewitandin û xelkê wê hate talan kirin lê heyânî hingê freng jî daketin ser Qahîreyê. Li ser vê yekê 'Adid jî rabû meriv şande cem Nûreddin û jê hêviya alikariyê kir, bes Şawer ji hevkariya 'Adid û Nûreddin tırsiya, rabû xwe ji bo lihevhatinê avête frengan û li ser ku du hezar hezar [du milyon] dînarên misri pêşin û dehhezar îrdeb6 jî ji berê çandiniyên salê bide wan, bi wan re lihevhat û bala wan kişande ser vê rewşa zor [hevkariya ,Adid û Nûreddin]. Di lihevhatinê de sefir el-Celîs ibn 'Ebd el-Qewî û katibê sirri Şêx el-Muwafiq jî hazir bûn. 'Adid ew ji bo hînbûna raya wî şandibûn⁷ û gotibû ku; ew li cem me û bapîrên me hemî xwedî qedir e û şîretkarê me ye. Kamil Şecca'îbn Şawer xwest ku el-Qadî el-Fadil 'Ebdurrehîm el-Beysanî were cem da ku ew pê bişêwire û jê re got: "Ji mezinê me yanî 'Adid re bibêje ku; dana cizyeyê (bacê) bo frengan ji ketina Xuzziyan a welêt û pêhisandina wan bi rewşê çêtir e [Mebest jê bavikê Oğuziyan yê pêşiyê Turkan e ku malbata Nûreddinê kurê 'Îmaddedin Zengî ji wan bûn - Narozi].

Dûre li ser daxwaziya 'Adid, Nûreddin bi Esededdîn Şîrkoh re biraziyê wî Selaheddîn, çend serdarên din û leşker şande alikariya wî. Dema frenganbihist ku ew gihîştine wir ew ji Qahîreyê derketin û zivirîne welatên xwe.

Dîroknaşê dewleta 'Ubeydiyan Îbn et-Tewîl gotiye: "Wî [Şîrkoh] ew li ser Qahîreyê şikandin, leşkergöhêwan talan kirin û Esededdîn di cumada duymîn [yanî cumadulaxera ku dibe meha şeşemîn ji salnameya koçî a hîvî - Narozi] ya sala [5]64/1168an de kete Qahîreyê. 'Adid ew perû kir û ew zivirî wargeha xwe. Jê re tayin û erzaqê leşker hatin danîn, lê Şawer bi xwe di bizd û bêtetâbiyê de mabû û dayina malê ku jê re hatibû diyar kirin bi paş dixist. 'Adid jî ji bo kuştina Şawer di bin de Esededdîn han dida (teşwîq dikir) û jê re digot: "Ev xulamê me ye, di mayina wî de ne ji bo te û ne jî ji bo me tu xêr nîne". Ew jî rabû wî Selaheddînê biraziyê xwe û Ezeddîn Xurdik⁸ şande pêşiyê. Şawer wek adetê xwe yê hercar dîsa dihate cem Esededdîn, wî [ji dûr ve] ew li ber tirba Îmamê Şâfiî dît û rabû berê xwe da wir û bi aliyê wî ve çû. Selaheddîn û Xurdik li pêşiyê rabûn ew kuştin û serê wî ji 'Adid re şandin. Xelkê, der û dora wî talan kir, kurên wî Şecca' û Et-Tazî bi hinek hevalên xwe ve li koşkê hatin girtin. Ew [Şîrkoh] bi wezîrtiyê hat perû kirin û bi bernavê el-Mensûr Emîr el-Cuyûş (Serdarê Leşker yê pê re alîkarîkirî) hate binavkirin. Ew di serokwezîriyê de rûnişt kar û bar baş xiste destê xwe, bû desthilatdarê dewletê û erdê herêman wek Îqta' (xanedanî) li leşkerên xwe parêvekir. Ji xwe hevalên wî ji desthilatdariya wî re amade bûn. Xelkê Misrê li welatên xwe zivirîn û ew tiştê ku ji bo wêrankirina wê kiribûn inkar kirin. Piştre careke din

ew çû cem 'Adid û jê re got: "Ey gewherê mamosteyan, mezinê me ji bo te dibêje ku;

Te em xwestin Xwedê jî bi alikariya te dijminê me ji me re piçûk kir.

Esededdîn jê re sonda qencî û aştiyê xwar û wî jî jê re got: "Hêvîyeke hê mezintir ji te tê kirin" û ew xelat kir. Cihê El-Celîs ibn 'Ebd el-Qewî ku serokqazî û serdadiger bû, li cem wî xweş bû û wî ew li ser karêñ wî hiştin.

Wefata Esededdîn û wezîrtiya Selaheddîn

Du meh piştî wan çend rojên hindik yên wezîrtiya xwe, yazdeh meh jî tê gotin, Esededdîn rehma Xwedê lê be, çû ser dilovaniya xwe. Wî li hevalên xwe wesiyet kir ku ji Qahîreyê neçin. Dema ku wefat kir hinek ji serdarêñ en-Nûriyye (Navê hêzeke leşkerî ye ku li ber navê Nûreddîn hatiye binavkirin-Narozi) jî pê re bûn. 'Eyn ed-Dewle el-Farûqî⁹, Qutbeddîn Nesal¹⁰, 'Eyn ed-Dîn el-Meştûbî el-Hekawî¹¹ û Şehabeddîn Mehmûd el-'Hazemî¹² hinek ji wan bûn. Ew li ser wezîrtî û mezinatiyê ketin qirika hev û heryek ji wan hevalên xwe dane hev da ku zora ên din bibin, lê ji ber biçükî û qelsiya Selaheddîn li ber wan meyla 'Adid jî li ser wî bû. Herweha ji ber çûna pirê leşkerê wan bi hêla rojhilate ve ji bo şerê Xuzziyan [Oğuziyan] û ji ber tesîra mezinatiya Qereqûş li ser wan, xelkê dewleta wî jî pê re hevfikir bûn. Yen din jî wezîrtiya Selaheddîn dixwestin û ji xwe 'Adid jî ji ber xizmeta wî ya berê diva ku wî perû bike, rabû gazî wî kir, wezîrtî dayê û birî da (giraniya xwe danî) ku hevalên wî jî bîne rê. Feqe Îsayê Hekarî ku yek ji mirovê pê bawer ê Selaheddîn bû, ji bilî 'Eyn ed-Dewle el-Farûqî ku zivirî Şamê, yên din hemî yeko yeko kişişande cem wî. Selaheddîn wek cihgirê Nûreddîn bi wezîrtiya Misrê ve rabû û bi bernavkê "Serdarê Îsfehsanî"¹³ jê re name dînîvisand û herwisa serdarêñ leşkerî yên Misrê hemî jî bi vî navî jê re dînîvisandin. Demek di pey re Selaheddîn serweriyê bi tevayî xiste destê xwe û rewşa 'Adid jî her ku çû qels bû. Ew rabû wî Dar el-Me'rife ya Misrê ku zindan bû, rûxand cihê wê ji

Şafi'iyan re kire medrese [dibistan] û Dar el-Xezelê jî ji Malikiyan re kire dibistan. Wî qaziyê Şî'yan ji kar avêt, qaziyekî şafi'i li Misrê anî ser kar û li herdeverêñ welat cihgirêñ wî danîn.¹⁴

Dorvegirtina frengan a Dimyatê

Dema Esededdîn û hevalên xwe hatin Misrê ew vegirtin û ew [Freng] jê

derxistin hingê ew ji kirinê xwe ên bêhed û bêsinor poşman bûn, çiku ew malê ku ji wir digihîste wan hate birîn û sergêjiya Xuzziyan ya ser Qudsê ji ew ditirsandin. Ew rabûn wan ji frengên Sîqilliyyeyê û yên Endulusê re nivîsand û ji wan daxwaziya alîkariyê kir. Ji herderî ve ji wan re hawar hat; ew di sala 565/1169an de daketin Dimyatê ku Şems el-Xewasê Menkûrî lê dima. Selaheddîn bi Behaeddîn Qereqûş û serdarê Xuzziyan re jê re hawara mal û leşker rêkir, ji Nûreddîn ji hawar xwest û jê hêviya bexşandinê kir ji bo ku ew ji ber rewşa Misrê û ya şî'yan nikarîbûye here cem.

Nûreddîn hino hino leşker jê re şand û ew bi xwe ji ber bi welatê frengan yên qeraxê Şamê ve çû û cih li wan teng kir. Piştî pêncî rojî dema freng ji ser Dimyatê rabûn û zivirîne welatê xwe dîtin ku welatê wan wêran bûye. Li ser vê 'Adid pesnê selaheddîn da û jê re sipas kir. Dûre Selaheddîn şande pey bavê xwe 15 Necmeddîn û hevalên wî ku herin Misrê. 'Adid ji bo rêzdariya wî [Selaheddîn] derket pêşiyê [pêşiya bavê wî].

Bûyera Xisyan [Xesandî] û 'Emmare

Dema rewşa Selaheddîn li Misrê li hev rast bû şî'î û serokên wan pê keribîn, hinek ji wan mîna el-'Ûrîş, serekqazî Ibn Kamil, Serdar Me'rûf, nivîskar 'Ebd us-Semed ku suxenwer (fesîh) bû û 'Emmareyê Yemenî yê şairê Zubeydiyan - ew li gor nîşan [mertebe] û mazinatiyê weha li pey hev dihatin - civiyan. Ew tev li ser derxistina Xuzziyan ji Misrê bûne yek ku gazî frengan bikin û pareke mezin ji hatina wê ya salan e bidin wan. Wan qesta yekî şî'î bi navê Neccah û bernavê Mu'temîn ed-Dewle ku xisyanê [xesandiyê] serayê bû 16, 'Adid xwedî kiribû û bûbû xezûrê wî ji, kir û ew xapand, jê xwestin ku ew di mala xwe de peyamê frengan û 'Adid bîne cem hev. Wî di mala xwe de ew ne bi 'Adid bi xwe re lê bi yekî ku cilê 'Adid lê bûn re rûbar kir, bes pê da hiskirin ku pê ['Adid] re li hev kiriye. Piştire ev xeber gîhişte mezinek ji yên şî'yan Necmeddîn ibn Mudal ku Selaheddîn ew hilbijartibû û kiribû waliyê Îskenderiyeyê, lê ji ber hinek gelşen navbera wî û Behaeddîn Qereqûş wan texmîn dikir ku ew jê xeyidiye. Ew rabûn wî ji vê şêwra nav xwe agahdar kirin û jê xwestin ku ew bibe wezîr, Emmare ji bibe serkarê dîwana wezaretê û defterdar, li cihê el-Fadil ji Ibn Kamil bibe serekqazî û serdadgêr, 'Ebd us-Semed ji serkarê bac û mal be û el-'Ûrîş ji bibe çavdêrê ser. Ibn Mudal bi wan re li hev kir lê piştire giliyê wan li cem Selaheddîn kir, ew û peyamê frengan giş dane dest.

Di çend dadan (mahkemeyan) de biryar li ser wan hate girtin. Serkarê serayê ku bi Xuzziyan [Oğuziyan] ve girêdayî bû, hazır bû û înkara hatina 'Adid ya mala Neccah kir. Wî bi serê xwe û yên 'Adid sond xwar ku ev yek

çênebûye. Li ser vê yekê ji 'Adid hate xwestin ku Neccah jî bi serkarê serayê re bê huzûra dadê; ew hat û qebûl kir ku 'Adid ne di wê şêwrê de bûye, Selaheddîn rabû ew [Neccah] da berîkirin.

'Emmare bi xwe carna diçû civata Şems ed-Dewle Torinşah, carekê wî [Torinşah] ji birayê xwe Selaheddîn re got ku; wî [Emmare] qesîdeyeke pesnê li ser nivîsiye ku pê wî bixirîne bibe ser Yemenê, li wir wî jî rê derîne û di Deriyê en-Nebewî de têxe hundur da ku xwîna wî helal bibe. Ew qesîdeya wî ev e:

Ji xwe re milkekî ku bi bal kesî din ve nayê dayin
biafirîne û pêlidana agir hilde jor
Ev kurê Tûmert e17 ku desthilatdariya wî,
çawa el-Werî dibêje: "goştê ser qoçê daran e".
Pêşewayê vî dînî zilamek bû ku
bi "Serwerê Ummetê" dihate gazîkirin.

Selaheddîn rabû ew dane hev û di yek rojekê de li Beyn el-Qesreynê (navê taxeke Qahîreyê ye, yanî navbera herdu koşkan - Narozi) daleqandin. Wî Ibn Kamil bist roj pişti wan hişt lê piştre ew jî daleqand. 'Emmare çû ber deriyê Qazî el-Fadil, xwest ku wî bibîne lê nehiştin. Ew ber bi sêpiyên daleqandinê ve çû û weha got:

'Ebdurrehîm xwe veşartiye,
Bêguman felat ya herî ecêb e

Di kitêba Ibn el-Esîr de weha ye: "Selahedîn ji nameya wan ya ku ji frengan re şandibûn bi şêwra wan hisiya bû; peyayên wî qasidê wan dîtibûn, nameya pê re xwendibûn û ew anîbûn cem Selaheddîn. Ewlekarê xelîfetiyê ji ber nêzîkiya wî [ji wan re] hate kuştin, xizmetkar giş ji kar hatin avêtin û Behauddîn Qerqûş ku xassyekî [xesandiyekî] spî bû, hatibû anîn bo serkariya serayê. Reşik bi kuştina ewlekarê xelîfetiyê hêrz bûn, pêncî hezar kes ji wan kom bûn û li Beyn el-Qesreynê bi leşkerê Selaheddîn re şer kirin. Wan[leşkerê Selaheddîn] xwe ji wan xalifand heya ku ketin nav malên wan û agir berdan xaniyên wan, mal û zarokên wan şewitandin, ew şikiyan û wan şûr xiste nav wan. Piştre wan [reşikan] doza ewleyiyê kir û çûn el-Cezîreyê (Giravê), Şems ed-Dewle Torinşah çû cem wan û ew anîn rê".

Birîna xwendina xutbeyê ji ser navê 'Adid û dawiya dewleta 'Elewiyan li Misrê

Dema ku Selaheddîn li erdê Misrê serbest bû û rewşa 'Adid jî li wir qels bû ku êdî li qesra wî hukum dikir, Nûreddîn el-'Adil jê xwest ku doza wan

[’Elewiyan] li misrê biqedîne û xutbeyê li ser navê Mustediê Ebbasî bide xwendin, lê wî ev yek bi derengî xist û ji bo ku Nûreddîn zêde neçe bi ser ve jî dijderketina xelkê Misrê û neqebûlkirina wan dikire manî. Bes piştre Nûreddîn ev yek [xwendina xutbeyê] lê pêwîst kir ew rabû bi havalên xwe şêwirî wan jî destûr da û diyar kirin ku dijîtiya Nûreddîn ji wan re nabe. Wî yek ji zanayên Eceman Şerî'etmedar el-Xebsanî ku bi "Serdarê Zanayan" dihate gazîkirin, şande cem lê dema ku dît ew ji xwendina xutbeyê direvin rabû got: "Ez dê wê bixwînim". Ew di Îna pêşî ya muherrema (meha pêşî ji salnameya koçî î hîvî ye. Narozi) sala 567/1171ê de berî xutbexwînî derkete ser mînberê û ji el-Mustensir re du'a kir, tu kesî dengê xwe jê re nekir. Li ser vê yekê Selaheddîn di îna duyemîn de ferman da xutbexwînên Misrê û yên Qahîreyê ku xutbeyê ji ser navê 'Adid bibirin û li ser navê Mustedî' bixwînin wan jî wusa kir û ev yek ji her deverên Misrê re hate nivîsandin.

Di wê demê de 'Adid jî di nexweşîyeke xedar de bû, ji ber vê yekê jî kesî ew ji bûyerê agahdar nekir. Ew di aşureyê (dehkê heciyan yê) wê salê de çû ser dilovaniya xwe û Selaheddîn jî di serxweşîya wî de rûnişt. Wî va ku dest deyne ser quesra xelîfetiyê û tiştên tê de, Behauddîn Qaraqûş rabû ew birin cem. Di xezîneyên wê de celebêن yaqût û zumrûd, xîşrên pîrekan yên zêr, amanên (firaqên) zîv û zêr û gelek gewherên bêhempa yên nebîhistî hebûn. Wî halet û pergalên qesrê 18 yên mîna sifre û bergeşan, legen, misîn, dîzik û beroşan, aman û sehanan, piyale û surahiyên avê, çîra, qendîl, teyfurî, qabqab, xîlxalên piyan û bazinên destan ku hemî ji zêr bûn, dîtin. Wî gelek celebêن bîhnxweşiyê, cilên spehî, tiştên avzîrkirî, qerqebi, avîze û xemlîn ku bi barêñ herî giran nayêñ rakirin, dîtin. Ji kitêban jî Ebdurrehîm el-Beysanî bi qandî sed û bîsthezar cildên kitêbên mezîn ji bo [qazî] el-Fadil da katîb û qaziyêñ wî û nêzî pêncî hezarî jî ji dewarêñ barkirinê, olaq [hesp, hêstir, ker], çek, rêncber û xizmetkaran derket û bi qasî tijekirina sed xaniyî jî mal tê de hebû.

Piştre wî zilam (mîr) û pîrekên (jinêñ) wan avêtin zindanê heya ku tê de mirin. Di heyamê el-'Ezîz¹⁹ û el-'Hakim²⁰ de hundurê dewletê ji mirovê xeberpêgir vale bûbû, ji ber wan melikan ew li rojhilate belav bûbûn, lê bi xelasiya hukmê şî'îtiyê û mirina xelîfeyê wan [Şî'îyan] ê dawî el-'Adid ew hebêñ ku mabûn jî qedîyan, [yanî] der û dor û bûyer û cengêñ ser dewletê, çawa ku me li pêş got, ew jî xwarin.

Dema el-'Adid mir û Selaheddîn dozê bi hêla ebbasiyan ve vegerand [yanî bi xwendina xutbeyê li ser navê ebbasiyan dewletê ji bin bandoriya fatimiyan derxist û bi desthilatdariya Ebbasiyan ve girêda - Narozi] hingê hinek kesên şî'î li Misrê civîyan û bi Dawidê kurê 'Adid re peyman çêkirin, lê nûçeya wan zû belavbû û Selaheddîn pê hisiya, rabû ew girtin dane kuştin û Dawid jî ji qesrê derxist. Ev yek di sala 569/1173yan de çêbû. Demek piştre kurê wî Suleyman ibn (kurê) Dawid, Xwedê jê razî be, li bajarê es-Se'îdê serî rakir, lê

ew jî hate girtin û ta mirinê zindankirî ma. Çendeyekî di pey re li Mexribê li hêla [bajarê] Fasê Muhemmed ibn 'Ebdullah ibn 'Adid rabû doza xwe li wir li dar xist û bi navê "Mihdi" hate gazî kirin lê ew jî hate kuştin û li qazoxê hate xistin.

Ji bili herêma 'Hesîsiyên [Heşîsiyên] Îraqê [Serê pêşî heya demek piştî vegirtina islamê jî ji Îranê re Îraqa Faris dihate gotin û Îraq jî ku bi Îraqa Erebî dihate navkirin, dikete ber erdê wê - Narozi] ku bi navê "el-Fedawiyye" jî dihatin gazîkirin û ji bili herêma Isma'iliyan²¹ ku doza wan ya Îraqê lê bû, tu behs ji 'Ubeydiyan²² nema. Li wê derê [Isma'iliyyeyê] Îbn es-Sebah û hinek kesên din li keleya mirinê çawa ku di serpêhatiyê wan de têne gotin, man ta ku ew rêcik jî di sala 655/1257an de bi ya Ebbasiyan re li ser destê Hulagoyê kurê Cengizxanê melîkê Teteran kutabû. Desyhilatdarî bi tenê ji Xwedê re ye.

Bûyerên fatimiyyan bi kurtayî ku min ji kitêba Îbn el-Esîr, ji Tarîxa Dewleta wan [Fatimiyan] ya et-Tewîr û hinekî hindik jî ji Îbn el-Mesîhî, bi qandî karîna xw dabû hev, ev in. Xwedê destegirê (weliyê) penahê ye.

1. Ev werger ji berhema Ibn Xeldûn ya Kîtab el-'Iber We Dîwan el-Mubteda we el-Xeber fi Eyyam el-'Ereb we el-'Ecem we el-Berber, Dar el-Kîtab el-Lubnanî, Beyrût, 1958, c. 4, r. 162-174an hatiye wergerandin. Ji ber ku di hejmarênen berê yên kovara Çirayê de hinek bes ji vê berhema Ibn Xeldûn ya navdar hatibûn weşandin û di detspêka wê de li ser wî û berhema wî hinek agahdrî jî hatibû dayin, min pêwîstî bi dubarekînê nedit.
- 2) Malbateke ku berî Şawer li pey hev bi çend bavan li Misrê wezîrtiya dewlata Fatimiyan kiribû. Wezîrê dawî ku Şawer ew ji wezîrtiyê avêtibû û kuştibû Ruzzîk ibn Telâ'i (mirin 1162) bû. (Ferdinand Tûlû, El-Muncid fi el-E'lâm, Dar el-Mesriq, Beyrût, 1973, çap 7 rûpel 306)
3. Ev navê "Ferenc/Efrenc" yan jî weke ku di klasikên Kurdî de tê gotin "Freng", navê hinek bavik û eşîrên Germanî bû ku di sedsala 5an de li Fransa bi cih bûbûn û li wir xanedaniyêن pêşî ava kiribûn, lê piştî êrisîn Hêzên Xaçparêz yên ser Qudsê ev nav ji hêla rojhilatiyan ve ji bo Ewrûpiyan giş hatiye bikaranîn. (Ferdinad Tûlû, El-Muncid fi el-E'lâm, Dar el-Mesriq, Beirut, 1973, çap 7, r. 53)
4. Çendî ku di eslê tekstê de "pêncî û hinek" e, lê ji ber ku li serê besê [5]62 derbas bû ye diyar e ku wê li vir jî şêst û hinek be lê bi şâşî "pêncî û hinek" hatibe nivîsin.
5. Li gor cih divê ku mebestr bi pronavê "Ferenc"/freng bin, lê bi awayê vêga ew jê nayê zanîn. Ev babet di [berhema Ibn el-Esîr ya] el-Kamil cildê 9an rûpelê 96an de weha ye: "Frengan di nav xwe û misriyan de peyman çêkiribûn ku şaneyeye [hêzeke] wan li Qahireyê be, dergehîn wê di destenê fêrisên wan de bin da ku nehêlin leşkerê Nûreddin têkevê û ji bo vê yekê jî ji hatîna Misrê hersal sedhezar dînar ji wan re be. Evê han giş bi Şawer re hatibûn biryar dan lê tu hukmê 'Adid li ser nebû çiku wî [Şawer] ew bêxeber kiribû û hertiştî jê veşartibû. li ser vê yekê Freng di qeraxê wê hêla Şamê de zivirîn welatên xwe û hinek ji palewanîn xwe yên bi nav û deng li Misrê hiştin. Di wê hingê de Kamil Şecca' ê kurê Şawer bi hinek serdaran re peyamek şande cem Nûreddin, jê hêviya hizkirin û mezinatîyê kir û xwest ku têkeve ber emrê wî. Wî bi demanî soz da ku beremriya wî bike û hersal jê re hinek mal bişine. Wî [Nûreddin] herê kir, wî jî jê re malekî pirr şand û rewşa wan weha domand ta ku Freng di sala 564/1168an de cûne ser Misrê". (Îbn Xeldûn, Kîtab el-'Iber We Dîwan el-Mubteda we el-Xeber fi Eyyam el-'Ereb we el-'Ecem we el-Berber, Dar el-Kîtab el-Lubnanî, Beyrût, 1958, cild 4, r. 165, not 1)

6. Olçeket/elbek e (pêpîvekek e) ku bi qandî 24 sa' ê Misrî ye û dike 150 kg (Mevlüt Sarı, El-Mewarid, Arabça-Türkçe Luğat, Bahar Yayınları, İstanbul, 1984)
 7. Pişti vî hevokî valayiyek heye û jê noteke bênav diçê, xuyaye ku ya weşanxaneyê ye. Not weha ye: "Ev der di eslê wê de ji weha vale bû, lê di berhemâ Ibn el-Esîr ya el-Kamil cildê 9an, rûpelê 101ê de weha ye: Heçî xelkê Qahîreyê pîrrên wan leşker û xulamên wan bûn, bi vê yekê re bêmaliyê zor da wan, ew rabûn wan vê rewşa ku xelk tê de ye ji Nüreddin re nivîsand û sêyeka welatê Misrê pê re soz dan bi şertê ku Esededdin digel leşkerê xwe li wir bimîne û dîsa soz dan ku para wî û leşker wî ji ji welatê Misrê dê dervayî vê sêyekê be. Dema li Helebê nameya 'Adid gîhiştê, wî Esededdin xwest ba xwe û ji bo çûna Misrê fermaña haziriyê kir. (Îbn Xeldûn, Kitab el-'Iber We Dîwan el-Mubteda we el-Xeber fi Eyyam el-'Ereb we el-'Ecem we el-Berber, Dar el-Kitab el-Lubnanî, Beyrût, 1958, c. 4, r. 165, not 2)
 8. Li gor Ibn el-Esîr navê wî "Ezeddin Curdik" e. (Îbn el-Esîr, el-Kamil fi et-Tarîx, Dar Sadîr, Dar Beyrût, Beyrût, 1966, c. 11, r. 340)
 9. Li gor Ibn el-Esîr "el-Yarûqî" ye. (Îbn el-Esîr, el-Kamil fi et-Tarîx, Dar Sadîr, Dar Beyrût, Beyrût, 1966, c. 11, r. 343)
 10. Li gor Ibn el-Esîr "Yenal" e. (Îbn el-Esîr, el-Kamil fi et-Tarîx, Dar Sadîr, Dar Beyrût, Beyrût, 1966, c. 11, r. 338)
 11. Li gor Ibn el-Esîr "Seyfeddin el-Meştûbi el-Hekâri" ye. (Îbn el-Esîr, el-Kamil fi et-Tarîx, Dar Sadîr, Dar Beyrût, Beyrût, 1966, c. 11, r. 343)
 12. Li gor Ibn el-Esîr "el-Haremî" ye. (Îbn el-Esîr, el-Kamil fi et-Tarîx, Dar Sadîr, Dar Beyrût, Beyrût, 1966, c. 11, r. 343)
 13. Li gor Ibn el-Esîr "Serdar Îsfehsalar" e. (Îbn el-Esîr, el-Kamil fi et-Tarîx, Dar Sadîr, Dar Beyrût, Beyrût, 1966, c. 11, r. 344)
 14. Ev nota han di teksta Erebî ya eslî de ji ser gotineke din ku di beşâ pey vê de tê, diçê lê li gor naveroka xwe diviyabû ku ji dawiya vê beşê biçûna çiku pê ve girêdayiye. Ji ber vê yekê min ew ji wir anî û li dawiya vê beşê danî. Di [çapa] eslî de ji weha ye û di el-Kamil[â Ibn el-Esîr] cildê 9 rûpelê 110an de wusa ye: Ji bûyerên sala 566 (1170) an e ku li Misrê xaniyekî Şahneyê [hêza leşkerî] hebû jê re "Dar el-Me'ûnet" dihate gotin û girtiyan tê de zindan dikirin. Selaheddin rabû ew hedimand û ji nû ve kire medreseyeke şafî'iyan. Wî qaziyêن Misrê ku şî'î bûn giş ji qazîti avêtin, qazîyekî şafî'i li Misrê anî ser kar û li temamê welat ji cihgirêن wî ên şafî'i danîn. (Îbn Xeldûn, c. 4, r. 169, not 2)
 15. Di çapa eslî de ji evder weha metnekî ne rast bû, lê di [berhemâ Ibn el-Esîr ya] el-Kamil cildê 9an rûpelê 106an de weha ye: "Heçî Necmeddin Eyyûb e ew û hevalên pê re giş bi saxî gîhiştin Misrê, Xelîfe el-'Adid ji ji bo rézdâri û qedirgirtinê derkete pêsiya wî". (Îbn Xeldûn, c. 4, r. 169, not 1)
 16. Xisyan [xesandî] ew zilam in ku ji bo xizmeta nav herema serayan dihatin xesandin da ku nikaribin nêzî jinênen serayê bibin.
 17. Muhammed ibn Ebdullah el-Herexî Ku li Mexribê serî hildabû û di 1130î de dewleta xwe danî bû lê temenê wê kin ajotibû. Ew Muhammed bi mehdîti ji hatibû nav dan. Emmare di şî'ra xwe de Selaheddin pê şubihandiye û xwestiye bide zanîn ku jê re ji namîne. (Ferdinand Tûlû, El-Muncid fi el-E'lâm, Dar el-Meşriq, Beirut, 1973, çap 7, r. 196)
 18. Di çapa eslî de ji evder weha vale bû, lê di [berhemâ Îbn el-Esîr ya] el-Kamil cildê 9an rûpelê 112an de weha ye: "Êşâ 'Adid lê giran bûbû ji ber vê ji ji ehl û hevalên wî tu kesî ew bi birrîna xutbeyê ji ser navê wî nehisand û gotin: 'ger ku baş bibe dê ew bi xwe bibihize lê ger ku bimire hingê pêwîst nake em li ber mirinê wî bi büyereke wisa biêşinîn'. Ew roja aşûrayê [roja dehikê heciyan ku dikeve dehê zulhecciyê, yanî meha dozdemîn ji salnameya koçî i hîvi ku musilman tê de diçin hecê- Narozi] mir û ji birrîna xutbeyê ji ser navê xwe agahdar nebû.
- Dema ew mir Selaheddin di serxeşîya wî de rûnişt û dest danî ser qesra xelîfetiyê û temamê tiştên tê de. Behauddin Qereqûs ku Selaheddin hê berî mirina 'Adid ew danîbû ser qesrê, ew parast û hemî tiştên wê ku ji zahfî nedîhatin jimartin, bir cem Selaheddin. Gelek avîzeyêن

giranbiha û tiştên nebînayî ku di dinyayê de bêhempa bûn û gelek gewherên ku li cem kesî din tinebûn, tê de hebûn. Ji wan gewheran yek jî ew werîsê yaqûti bû ku giraniya wî hivdeh dîrhem yan jî hivdeh misqal bû [Dîrhem û misqal du cure pîvanêن taybetî yên zér û kevirên giranbiha bûn ku hingê dihatin bikaranîn - Narozi]. Ez tê de guman nakim, çîmkî min bi xwe ew dîtiye û wezinandiye. Herweha ew mirariya (la'la) bêhempa û ew qevda kêtê ya zumrûd ku çar tilî dirêj û bi qasî gerdeniyeke mezin fireh bû jî tê de bû. Tê de nêzî cihê 'Adid defeke ku parastina wê girîng hatibû girtin, derket lê dema ku ew ditin texmîn kirin ku tiştekî leyistikê ye û ji ber wê tinazê xwe bi 'Adid kirin. Mirovekî rahiştê, derbek lê da û tirek kir, hemî pê kenîyan lê herwisa yên din jî kî ji wan ku derbekê lê dida tirek dikir ta ku yekî ji wan rabû ew avêt û şikand. Bes ew ji bo dermanê qolincê bû û dema ku ji wan re hate gotin li şikandina wê poşman bûn.

Tê de kitêbên hija yî bêhempa ku nedihatîn jimartin hebûn, wî hertiştên tê de firot, ehlê 'Adid bire cihekî qesrê û yekî ku wan biparêze danî ber wan. Çi cariye û koleyên ku tê de hebûn wan derxist, hinekan firot, hinekan jî azad kir û hinekan jî herwe da; qesrê vale kir. (Ibn Xeldûn, c. 4, r. 173)

19. El-'Ezîz Billah ibn el-Me'z pêncemîn xelîfeyê Fatimiyan bûye (Ferdînand Tûlû, El-Muncid fi el-E'lâm, r. 461)

20. El-'Hekîm Biemrîllah Mensûr ibn el-'Ezîz şesemîn xelîfeyê Fatimiyan bûye. (Ferdînand Tûlû, El-Muncid fi el-E'lâm, r. 227)

21. Îsma'ilî ku ji şaxekî wan re Batînî yan jî Hesîsi [Heşîşî] jî tê gotin rêgeheke (mezhebekî) şî'yan e ku pêwendiyêñ wan bi dewleta 'Ubeydiyan (Fatimiyan) re hebûye lê kêm kesan pê dizinibûye. Fatimiyan ji serê pêşî ve alîkariya îsmâiliyan kirine lê bi taybetî jî di dema el-'Hakim Biemrîllah de bi riya yekî faris ku navê wî Hemza ed-Durzî bû gelek alîkariyi gîhişte wan û ew fîkrê wan hatin belavkirin. Her di wî wextî de bi navê Hesen es-Sebah jî mirovekî ku bûyereke dirêj di nav wî û wezîre Selçûqiyan Nizam el-Mulk de qewimî, derkete holê. Hesen es-Sebah gelek kes da hev, ew bi rêk xistin û nêzî Qezwînê ketin çiayê el-Lamewt (Bêmirin), nêzî sedsalî tê de man. Wî peyayêñ xwe bi dek û hile dişande cem mirovîn mezin û serek û ew didan kuştin bê ku bizanibin ka kî li wan daye. Yek ji wanêñ ku Hesen ew dane kuştin Nizam el-Mulk bû. Dihate gotin ku wî peyayêñ xwe bi sîrbazî yan jî bi haşhaşê ji his dibirin, wan bêbiryar dikir û berdida xelkê;, ji ber vê yekê ji wan re "Heşâşî" hatiye gotin. Çendî ku wargehê wan yê pêşî li bakurê İranê li dora Qezwînê ku dikeve ber deryaya Xezerê ji dima lê vê dawiyê ew hatin çiayê es-Semaqê ku girêdayê bi Helebê ve bû. Li wir kele û sûrên wan yêne geleki asê hebûn ku derketina ser wan pirr zahmet bû, kesî nikaribû xwe bidin ser wan. Dema ku Frêng ketin erdê Şamê û ew vegirtin hingê wan alîkari bi wan îsmâiliyan re kir, hiştin ku li çiayê es-Semaqê xwe baş bi cih bikin û ew dijî musilmanan bikar anîn. [Corcî Zeydan, Selaheddîn el-Eyyûbî, Dar el-Ceyl, Beyrût, n. d. (tarîxa çapê tine), çap 2, r. 82-83]

Li gor agahdariyêñ ku Ferdînad Tûlû di Muncidê de dide: Heşâşî naveke ku ji peyva Frêngan ya Assassins (Mêrxasan) hatiye girtin û bûye nav ji bo Îsmâiliyêñ Nezarî yên ku peyrewê Hesen es-Sebah in. Tarîxa wan bi "Serîhildana Mirinê" ya ku di sala 1090î de li Îskenderiyeyê di bin serokatiya Hesen es-Sebah de qewimiye, dest pê kiriye û héza wan jî bi kuştina wezîre navdar yê Selçûqiyan Nizam el-Mulk ya 1092yan xurt bûye û nav û dengê wan belavbûye. Heşâşî [Hesasi] heyâ piştî xelîfetiya Mustensîre Fatimî bi îsmâiliyan re bûn, lê dema xelîfeti gîhişte kurê wî Ehmed el-Muste'lî hingê ew ji wan qetiyane, bi Nezarî Birayê wî re peyman çêkirine û di bin pêşengiya Hesen es-Sebah de li Îskenderiyeyê serî hildane, lê li wir şikestine û berê xwe dane Keleya Mirinê. Piştre Nezarî yan jî Heşâşî dijî rêgeha (mezhebê) îsmâiliyêñ Fatimî derketine, digel ku heyâ vêga jî ew navê îsmâîli diparêzin û niha jî peyrewêñ Axaxan in. (Ferdînad Tûlû, El-Muncid fi el-E'lâm, r. 45 xala Îsmâiliyan û 238 xala Heşîşyan.)

22. Ew bavikê ku bapîrêñ wan 'Ubeydullah el-Mehdî, hîmdar û xelîfeyê pêşî yê dewleta Fatimiyan bûye. (Ferdînand Tûlû, El-Muncid fi el-E'lâm, r. 455)

Mitîngêna salâ 1967an

Zinar Soran

Piştî şikestina serhildana Dersimê û zilm, zordarî û terora dewleta Tirkiyê tevgera neteweyî ya Bakurê Kurdistanê kete nav pêvajoyeke nû. Ewrekî reş û tarî xwe bera ser Bakurê Kurdistanê da û tevgera gelê Kurd kete nav bêdengiyeke ker û lal.

Di sala 1946an de, Komara Tirkiyê derbasî sîstema pirpartîtiyê bû. Ev guherandin daxwaza dewletên emperyalist jî bû. Piştî bicihanîna vê daxwazê, Dewletên Yekbûyî yên Amerîkayê "Dokturîna Turûman" û "Plana Marşalê" xistin jiyanê. Sermeyayên biyaniyan bi berdahseke fireh berê xwe dan Kurdistanê. Ji bo firotina malên xwe û talankirina dewlemendiya sererd û binerdê Kurdistanê gelek riyên nû hatin çekirin. Bi vî awayî pêwendiyên nav gund, bajar û herêman Kurdistanê jî roj bi roj geştir û berfirehtir dibûn.

Piştî derbesbûna sîstema pirpartîtiyê, berberî û nakokiya desthilatiyê ya di nav çin û hêzên desthilatdar de her ku diçû kurtir û eşkererir dibû. Kurdistan ne tenê ji bo dewlemendiya xwe, herweha ji bo hesab û planên hilbijartinan jî dibû navendeke gelek girîng. Hesab û planên hilbijartin û reyan, dibû sedêmê ku zilm û zordariya giştî ya polîs û leşkeran hinekî siviktir bibe. Guherandin, bûyer û pêşketinên ku li Tirkiyê û Kurdistanê çedibûn, tesîra xwe di warê aborî, civakî, kulturî û fikrî de li ser gelê Kurd jî dikir. Hinek kurdên ku hatibûn sirgûn kirin, ji vê kês û rewşa nû istifade kirin û vege riyan welatê xwe. Li Bakurê Kurdistan tovê pêvajoyeke nû careka din hêdî hêdî zîl dida.

Di 27ê gulana 1960î de, li Tirkiyeyê cûntayeke leşkerî iqtidara dewletê xiste destê xwe. Piştî mudaxeleyê bi çend rojan, di 1ê hezîrana 1960î de, ji gelek navçeyên Kurdistanê 485 axa, şêx, serokeşîr, welatparêz û kesên navdar hatin girtin. Ew li bajarê Sîwasê, li kampekê xistin bin çavan. Ew kes bi qasî şes mehan, di vê kampê de man. Piştî vê girtinê bi çend mehan, di 18yê çirya pêşîn ya 1960î de, "qanûna sirgûnê ya bi hejmara 105an" ji aliyê Komîteya Neteweyî ya Yekgirtî ve, hate qebûl kirin. Bi gotineke pêşiyên tîrkan; "pêşî minare hate dizîn û dûre xwestin kirasekî li gor bejna wê bidrûn". Cûntaya leşkerî, ji nav wan girtiyan 55 kes neqandin û yên mayî berdan.

Ew 55 kes, di çeleya pêşîn ya 1960î de li gor qanûna surgûnê ya 105an, li wîlalayetên Antalya, Burdur, İzmir, Muğla, Afyon, İsparta, Manisa, Çorum, Denizliyê hatin bi cîwar kirin û bi qasî du sal û nîvan ji welatên xwe dûr, derbeder û mehacir hatin hiştin. Di nav van kesên ku hatibûn sîrgûn kirin, Av. Faik Bucak û Kinyaz Kartal jî hebûn. Wan li ser navên xwe broşurek weşandin û di vê broşurê de zilm û zahmetiya ku hatiye serê wan dan diyar kirin (1).

Karbîdestêن leşkerî dijîtî û dijminatiya xwe ya li hemberî gelê Kurd, ne tenê bi girtin û sîrgûnkirina wan kesan dan diyar kirin; herweha wan ev helwesta xwe di efûya giştî de jî berdewam kirin. Piştî ku leşkeran desthilatî xistin destêن xwe, efûyeke giştî derxistin. Lê belê, Komîteya Neteweyî ya Yekgirtî 49 girtiyêni siyasî yên kurdan ji derveyî vê efûyê hiştin. Cûntayê li hemberî gelê Kurd polîtikaya resmî ya berê ku li ser bingehê asîmlasyon û înakarê hatibû ava kirin, bi awakî berfirehtir û dijwartir didomand. Piştî destguherandina desthilatiyê, li ser esasê înakar kirina neteweyê Kurd û zimanê kurdî kampanyayêñ nû yên berfireh hatin li dar xistin; ji bona ku kurd bi tirkî bi peyivin program û hewldanen taybetî hatin amade kirin û meşandin. Navên gund, hinek bajar û navçeyêñ Kurdistanê yên kurdî hatin guherandin û navê tirkî li wan kirin. Ji bona guherandina navêñ kurdî û ermenî qanûneke taybetî ya bi hejmara 1587an derxistin. Di vê qanûnê de, sedêmên guherandina navêñ kurdî weha dihate diyar kirin: “*Navên ku ne li gor kultura me ya neteweyî ne û qaîdeyêñ ehlaqî, urf û adetên me û yên raya giştî diêşîne, wê bêne guherandin*” (2).

Teva vê helwesta nîjadperest û kolonyalist jî, piştî qebûlkirina qanûna bingehîn ya 1961ê, ne pir zêde be jî di warê serbestî û azadiya giştî de, hinek pêşketin dihatin dîtin. Rewşenbir û welatparêzên kurdan jî xwestin ji vê rewşa nû istifade bikin û dest bi hewldana weşandina hinek kovar û rojnameyan kirin. Di van kovar û rojnameyan de, bi awakî sergirtî ya jî sînorkirî be jî, li ser hinek derd û kulên gelê Kurd jî dihate rawestandin. Lê karbîdestêñ dewleta Tirkîyê tehamûlî vê yekê jî nedikirin. Ji ber zilm, zordarî û çavşoriya dewletê, ev kovar û rojname nedibûn xwedîyê jiyaneyeke dirêj.

Ev zilm û zordestiya li ser kovar û rojnameyêñ kurdî, bahoza firtoneyeke nû bû. Ji ber sedemê vê bêtehamulyê û helwesta nîjadperest ya dewleta Tirkîyê, hinek xwendekarêñ kurd yên ji perçeyêñ Kurdistana Iraq û Îranê hewl didin ku li Stenbolê liqekî “*Komeleya Xwendevanêñ Kurd li Europayê*” bi awakî veşartî damezrînin. Di 4ê hezîrana 1963an de bi ferманa wezîrê karê hundur Hifzî Oğuz Bekata operasyoneke berfireh li ser xwendekar, rewşenbir û welatparêzên kurdan dest pê kir. Polîsên siyasî yên Stenbolê, di eynê wext û seatê de girtin ser malêñ Awûqat Ziya Şerefhanoglu, Musa Anter, Doğan Kılıç Şıhhasenanlı, Sait Elçi, Medet Serhat, Edip Karahan, Enver Aytekin, Ali Anagür û ew girtin. Di vê operasyonê de, 13 kes hatin girtin û bi dû re hejmara

girtiyan gihaşt 23 kesan. Ev bûyer, di dîroka nêzîk ya Kurdistanê de, weke bûyera 23an tê nas kirin.

Ji bûyera 23an jî diyar dibe ku rewşenbîr, xwendekar û welatparêzên kurdan, ji bo pirsa kurdî bînin rojevê, hewldanê xwe her berdewam kirine. Lê ev hewldan û xebatêni dihatin kirin ji rêexistinêni siyasi, demokratîk, kultûri û meslekî yên kurdan bêpar bûn. Pêwîstiya rêexistiniyê her ku diçû, bêtir xwe derdixist pêş. Lê dewleta Tirkiyeyê bi tu awayî kês û firset nedida kurdan ku komele û rêexistinêni xwe yên eşkere û demokratîk damezrînin.

Lêgerîna alternatîfan û damezrandina rêexistinêni îlegal

Gava hat dîtin ku karbdestêni dewleta Tirkiyeyê tu maf, kês û firsetê nadin kurdan ku di warê weşanî û çandî de dahî xebatêni xwe bi awakî eşkere û demokratîk bidomîne; nerîna damezrandina rêexistineke siyasi ya veşartî, bêtir derkete pêş. Ji bo vê armancê, di nav rewşenbîr û welatparêzên kurdan de, danûstendin roj bi roj xurttir dibû. Lê di warê damezrandina rêexistineke siyasi, îlegal û serbixwe ya kurdî de, rewşenbîr, xwendekar û welatparêzên kurdan weke hevdu nedifkirin. Di vî warî de, êdî riya wan ji hevdu vediqetiya. Di wê demê de, hinek rewşenbîr û xwendekarên kurdan yên cep û komunist di nav TIPê (Türkiye İşçi Partisi) û hinek komeleyên cep yên tirkan de cih girtibûn û bi wan re dixebeitin. Lê hinek welatparêzên kurdan jî, ji bo damezrandina partiyek siyasi ya serbixwe û îlegal dest bi hewldan û xebateke taybetî kiribûn.

Di encamê van hewldan û têkiliyan de, di 11 tîrmeha 1965an li Diyarbekirê ji aliyê Saît Elçî, Faik Bucak, Ömer Turhan û hevalên wan Partiya Demokrata Kurdistanai Fîkiy(PDKT) hate damezrandin. Pişti serhildana Agriyê û rêexistina Xoybûnê, ev cara yekem bû ku kurdan bi awakî îlegal jî be, bi nasnameya xwe ya neteweşî rêexistineke serbixwe ava dikirin. Ev ji bo tevgera Kurdistanâ Bakur destpêka pêvajoyeke nû bû.

Di tebaxa 1966an de, Mehmet Ali Aslan li Ankarayê bi navê Yen Aki dest bi weşandina kovarekê dike. Kovar bi tirkî û kurdî dihate weşandin. Di hejmara pêşin ya vê kovarê de, nivîseke İsmet Tümtürk ji kovara "Millî Yol" û nivîseke Nihal Atsız ji kovara "Ötüken"ê hatiye girtin û weşandin. Di vê hejmarê de, li ser kuştina serokê PDKTyê Faîk Bucak jî nivîsek heye. Kovara "Yeni Akiş"ê tenê çar hejmar derketiye. Xwedî û berpirsiyariya sê hejamrên kovarê, Mehmet Ali Aslan û yê hejmara çaran jî, Abbas Izol kiriye. Av. Mehmet Ali Aslan û Abbas Izol ji ber berpirsiyariya kovarê û nivîsên xwe û Kemal Burkay jî ji ber nivisa xwe ya di vê kovarê de, hatine girtin.

Li Kurdistanâ Bakur her ku diçû tevgera kurdî berfirehtir dibû. Hevalbendêni

ku pêwîstiya rêexistinê serbixwe yên kurdî diparastin roj bi roj bêtir dibûn. Piştî avakirina PDKTyê, di payiza 1966an de jî, çend xwendekarên kurd yên ku li metrepolê dixwandin, li ser pêwîstî û nepêwîstiya rêexistineke serbixwe ya kurdî dest bi gotûbêjan dikin. Di encamên wan gotûbêjan de, ew weke prensîb digihêjin wê baweriyê ku pêwîsti bi rêexistineke weha heye û dixwazin rêexistineke weha ava bikin. Ew 7 kes dest bi hewldan û haziriya vê xebatê dikin. Lê ew di warê rêexistin, destûr û programeke çawa de, ne zelal in. Di destên wan de ne program û destûreke ku bikaribin rast û rast jê îstifade bikin hebû û ne jî ew xwediyê tecrûbeyên rêexistiniyeke îllegal bûn.

Teva ku ew 7 kes di warê rêexistin, program û destûreke çawa de, zêde ne zelal in jî, wan xwestine ku rêexistineke neteweyî, rizgarîxwaz û pêşverû ava bikin. Ew hewl didin ku ji pirtûk û meteryalên giştî yên milletên din jî îstifade bikin û meteryalên pêwîst bidin hevdu. Çend heval ji wan di encamê xebat û lêgerîneke dûr û dirêj de, pêşgotin û destûreke muwaqet amade dikin. Li ser vê pêşgotin û destûrê hûr munaqeşe dikin û awayê dawî bi daktîloyê dinivîsin. Ev xebat û hewldan heta serê sala 1967an têna temam kirin û ji aliyê 6 kesan ve "Koma Azadiya Kdîstarê (KAK) li Ankarayê tê damezrandin. Yek ji wan enamên damezrîner Hikmet Buluttekin (Çeko) bû..."

Ev pêşketin û şiyarbûna neteweyî nedihat hesabê dewleta Tirkiyê. Bi taybetî nijadperestên tirkan ji vê şiyarbûna neteweyî ya kurdan û xebatê dihatin kirin gelekî nerehet dibûn. Vê nerehetî û dijitiya xwe bi her wesileyê dianîn zimên. Nihal Atsiz di nivîsa xwe ya di kovara "Ötüken" de û İsmet Tüntürk jî di nivîsa xwe ya di kovara "Millî Yol"ê de, bi awakî eşkere ev nerehetiya xwe anîn zimên; bi tundî dijminatiya gelê Kurd kirinin û ji dewletê daxwaz kirin ku bi operasyon û tedbîrên taybetî pêşıya vê şiyarbûn û pêşketinê bigrin. Lê xwendekar, rewşenbîr û welatparêzên kurdan, li hemberî van weşanên nijadperestî bêdeng neman. Ji çar aliyên Kurdistanê telgrafên protestoyê hatin şandin. 19 komeleyên xwendekaran yên ku li ser navêن bajarêن Kurdistanê hatibûn ava kirin, bi belavokêن hevbeş, ew nivîs û bîrûbaweriyêن nijadperest protesto kirin...

Li Kurdistanâ Bakur, êdî qapax ji ser beroja kelandî hatibû rakirin. Ji hêlekê PDKTyê xebata xwe ya siyasi û rêexistinî pêş ve dibir; ji aliyê din jî xwendekar û rewşenbîrên kurdan yên li metropolê dixwandin di nav lêgerîn, gotûbêjeke germ de bûn. Xwendekar û rewşenbîrên kurdan yên di nav TIPê û komeleyên çep yên tirkan de dixebeitin jî, pirsa milletê Kurd bêtir dianîn rojevê. Di gotûbêjên li ser pirsa kurdî de, giraniyeke berbiçav nîşan didan û ew weke grûb derdiketin pêş. Teva hemû zilm û zordestiya dewletê, rewşenbîrên kurdan di warê weşanî de jî bê deng nediman. Heta ji dest dihat li ser pirsa kurdî, paşdehiştin û feqîriya li navçeyên Kurdistanê ku bi navçeya "Rojhilatê" û "Rojhilata Başûr" bi nav dikirin, radiwestiyan; zilm û zordestiya li wan

deran û derd û êşa gel radixistin ber çavan.

Ev xebat û hewldan, bi awakî giştî tesîrên pozitîf li ser geşbûna şiyarbûna neteweyî û pêşketina tevgera kurdî dikirin. Dengê şoreşa Kurdistana Iraqê jî, di vî warî de tesîrên erêni dikir; hevî û moralê milletê Kurd geştir dikir. Dewleta Tirkiyeyê û nîjanperestên tirkan jî, ji vê şiyar bûn û pêşketina tevgera kurdî gelekî nerehet dibûn. Ji ber vê yekê jî, wan bi dijwariî êrîşî ser neteweyê kurd, siyasetvan, nivîskar, welatparêzên kurdan dikirin. Qedexekirina kovara "Yeni Akiş"ê û girtina nivîskarê wê, antî propoganda û dijminatiya nîjadperest û faşîstên tirkan û nivîsên di kovarêن "Ötüken" û "Millî Yol"ê de, tenê çend nimûneyen berbiçav yên wê zilm û zordestiya kolonyalistin tirk bûn.

Ev dijminati û êrîşen li dijî milletê Kurd bû sedemê ku xwendekar, rewşenbîr û welatparêzên kurdan bi awakî tevgerî xwe biparêzin û li hemberî van helwest û kiryanan bêdeng nemînin. Belavoka 19 komeleyên xwendekarên ji wîlayêtên Kurdistanê ya li dijî nivîsa nîjadperestê tirk Nihal Atsız û ji çaraliyêن bajarêن Kurdistanê bi telgrafan protestokirina wê zihniyetê bû mizgîna çalakiyêن hevbeş yên neteweyê Kurd. Ew çalakî û hewldan, di amadekirina Mitîngê 1967an de, roleke taybetî list.

"Mitîngê rojhilat û rojhilata başûr"

"Mitîngê Rojhilat û Rojhilata Başûr" di 13. 8. 1967an bi Mitînga Silîvanê dest pê kirin û bi Mitînga Ankarayê ya di 18.11.1967an jî dawî hatin. Di nav wê demê de, heft mitîng hatin amade kirin. Ev mitîng berî damezrandina "Devrimci Doğu Kültür Ocakları- DDKO"yê hatibûn çekirin. Di ideanameya Dadgirê Leşkerî yê Mahkemeya Fermandarê Îdareya Awarte ya Wîlaltetê Diyarbekir û Sêrtê de ku di 23ê çirîya pêşîna 1971ê de hatiye amade kirin, li ser tarîx, komîteyên amadekar, besdarî û kesen ku di van mitîngan de peyivîne de, weha hatiye nivîsandin:

1- Mitînga Silîvanê:

Di vê mitînga ku di 13.08.1967an de hatiye çekirin de, bi texmînî 1500-2000 kes besdar bûne. Weke komîteya amadekariyê Mehdi Bilici, Niyazi Tatlıçı, İsmet Özcan muraceat kirine. Di vê mitîngê de Tarık Ziya Ekinci, Sait Elçi, Edip Karahan, Turgay Budak, İdris Arıkan, Mahmut Koçkaya, Nevzat Nas, Mehdi Bilici, Said Bektaş, Mustefa Karacadağ, Talat İnanç, Mehmet Can, Şemsettin Polat, M. Şerif İssi, Nihat Sargin, Fevzi Dağlı, Osman Aydin, M. Ali Aslan, Mehmet Yağmur axaftinê cûrbecûr kirine.

2- Mitînga Diyarbekirê:

Di vê mitînga ku 3.09.1967an de hatiye çekirin de, Necip Başak, M. Şerif

İssi, Talat Inanç, Mustefa Karacadağ weke komîteya Amadekariyê muraceat kirine. Di mitîngê de; Tarık Ziya Ekinci, Sait Elçi, Edip Karahan, Turgay Budak, İdris Arıkan, Bahri Koçkaya, Nevzat Nas, Kemal Burkay, Islam Azizoğlu, Adil Rastgeldi, Mustefa Düşünekli, Necip Başak, Nurettin Yılmaz, Tahir Ökten, Huseyin Kiraz, Hasan Akkuzu, Yahya Bozkurt, Cahit Bilgen, Yunus Kavak, A. Kadir Yazıcıoğlu di lehê kurdperestiyê û ideolija çep de axaftin kirine.

TIPê xwestiye ku vê mitîngê li ji tevayê wilayetên Rojhilate û Rojhilata Başûr bike mal û belav bike; lê ji ber ku teşkilatên din bêdeng mane, dev ji vê fikra xwe berdaye, hewl daye ku mitîngê ji ciwanan re bike mal. Tê dîtin ku bi kesen ji derve hatine, bi texmînî 3000- 3500 kes besdar vê mitîngê bûne.

3- Mitîngâ Sêwrekê:

Komîteya amadekar ya vê mitînga ku di 24.09.1967an de hatiye çêkirin, ji Mustefa Düşünekli, Hamza Kaynak û Cemal Karahan pêk hatiye.

Hatiye tespit kirin ku ji navçeyên Riha, Silivan, Wêranşehr, Diyarbekir, Lice, Hîlwan (Curnê Reş), Mêrdîn, Dêrik, Kızıltepe (Tilermenê), Sêrt, Batman, Tunceli (Dersim), Bingol (Çepexçûrê), Genç (Dara Hênê), Bidlîs û Tatwanê nûner hatine vê mitîngê. Li meydana mitîngê bi qasî 1000- 1300 kes civiyabûn. Yen di mitîngê de peyivine ji Tarık Ziya Ekinci, Sait Elçi, A. Kadir Kadıraqgil, İdris Arıkan, Bahri Koçkaya, Kemal Burkay, Islam Azizoğlu, Adil Rastgeldi, Mustefa Düşünekli, Sadık Eren, Behice Boran, Nevzat Sağıncı, Kemal Fevzi Bilgin, Himet Buluttekin, Ahmet Kotan, Cavit Coşkun ne (971-171 Dosya Esası).

4- Mitînga Batmanê:

Di vê mitînga ku di 8.10.1967-an de hatiye çêkirin de, bi mirovên ji wîlayet û qezayênderdorê hatine, bi texmînî 2000- 2500 kes besdar bûne. Weke Komîteya Amadekar, A. Kerim Ceylan, İbrahim Ramanlı, Haydar Azizoğlu, İhsan Ekinci, Sabri Yıldız muracat kirine. Di mitîngê de Tarık Ziya Ekinci, Davut Özkan, Münir Öztürk, İdris Arıkan, Nevzat Nas, Islam Azizoğlu, Cemil Aygün, Mustafa Düşünekli, Behice Boran, Nevzat Sağıncı, Veysi Baykara, Nabil Oktay, Haydar Koyuncu, Tahir Sakin, Kemal Bandırı, M. Ali Aslan, Tahsin Ekinci, Haydar Azizoğlu, A. Kerim Şerefhan, M. Sıraç Bilgin, İ. Hakkı Yücel peyivîne.

5- Mitînga Tunceliyê (Dêrsimê):

Di vê mitînga ku di 15.10.1967-an de hatiye çêkirin de, bi mirovên ji wîlayet û qezayênderdorê hatine, bi texmînî 1500 kes besdar bûne. Weke Komiteya Amadeker; Kemal Burkay, Kalman Yüksel, Hasan Aydin muraceat kirine. Kesen ku peyivîne ji Tarık Ziya Ekinci, Kahraman Ataç, İsmail Keskin, Dursun Söylemez, Bahri Koçkaya, Şaban Erik, Kemal Burkay, Ali Karcı,

Mustafa Düşünekli, Sabit Eren, Kalman Yüksel û Ecclu Cineli ne.

6- Mitînga Agriyê (Qerekoseyê):

Di vê mitînga ku di 22.10.1967-an de hatiye çêkirin de, ji wîlayet û qezayêن cihê kesên ku kurdperest tê� naskirin besdar bûne. Kesên peyivîne; Tarık Ziya Ekinci, M. Ali Aybar, İsmail Keskin, Turgay Budak, Ahmet Aras, Naci Kutlay, Kemal Burkay û Behice Boran ne.

7- Mitînga Ankarayê:

Di vê mitînga ku di 18.11.1967-an de hatiye çêkirin de, bi texmînî 350-400 kes besdar bûne. Piraniyek mezin ya besdaran ji xwendekarêن Rojhilate û Rojhilata Başûr pêk hatibû. Li gor çavnêriya ku hatiye kirin; ev xwendekar sempatîzanêن TİPê bûn û di mitîngê de hewldane ku besdaran ber bi bêqanûniyê bikşîne. Kesên di mitîngê de peyivîne, M. Siraç Bilgin, Nevzat Nas, Haci Tahir Kızılkaya, Turgay Budak, Kemal Fevzi Bilgin, İdris Arıkan, Mahmut Esat Aslan, İbrahim Şahin, İskan Azizoğlu, Nezir Şemikanlı û Mustafa Düşünekli ne (3).

Li hemberî van mitîngan, bi qasî 40 komele û rêxistinêن rast û nîjadperest yên tirkan jî belavokeke hevbeş belav dikin û didin diyar kirin ku “*bi ci awayî dibe bila bibe, em dê hergav li dijî zihniyeta hewl dide ku welêt perçe bike, rawestin*” . Di 12.11.1967an de, ji aliyê Komeleyêن Esnafan, Komeleyêن Têkoşinê yên li Dijî Komünizmê, Komîteya Birêvebir ya Yekitiya Neteweyî ya Xwendekarêن Tirkan ya Erziromê û Yekitiya Mamosteyên Neteweperest li Erziromê bi navê “Anadolu Şahlâş Mitingi” mitîngek hate çêkirin (4).

Di dîroka nêzîk ya tevgera Kurdistana Bakur de, cihekî gelekî girîng û taybetî yên van mitîngan hene. Care yekem bû ku kurdêñ Kurdistana Bakur bi vê berfirehiyê û ji herçar aliyêñ Kurdistanê besdarî çalakî û tevgerek weha eşkere û demokrafik dibûn. Ev tevgereke muxalefetî ya girîng bû. Di rastiya xwe de, hejmara besdarêñ van mitîngan, ji hejmarêñ ku di wê ïdeanameyê de hatiye nivîsandin gelekî bêtir bû. Teva ku giraniya besdaran ji rewşenbîr, gundiyyêñ feqîr, karker û xwendekarêñ kurdan pêk dihat jî, ji her besêñ civatê, ji her çîn û tebaqeyan însan besdarî van mitîngan bûne. Heta hinek xwedîerd û dewlemendêñ kurdan ku li derdora xwe weke axa û serokeşîr dihatin naskirin jî ya rast û rast besdarî van mitîngan bûne ya jî bi name û telgrafan piştgiriya xwe dane diyar kirin. Ev jî dide diyar kirin ku ji her besêñ civatê welatparêzêñ kurdan bi ruh û hesteyekî neteweyî besdarî vê xebat û çalakiyê bûne.

Ew kesên ku ev mitîng amade dikirin, kesên xwenda û şareza bûn. Wan rewşa têkiliyêñ siyasî, civakî, aborî û kultûrî yên Türkiye û Kurdistanê, sedemêñ paşdemayîn û paşdehiştina Kurdistanê ji nêzîk ve dizanîbûn. Wan dixwastin ku di nav sînorêñ qanûna bingelîn de û bi qasî ku bikaribin vê

rewşê ji gelê Kurd re bidin diyar kirin, bala gel bikşîne ser van pirs û pirsgirêkan. Bi çalakiyên weha hevbeş û girseyî gelê Kurdistanê bikşîne nav xebata siyasî. Ji ber ku çavên gelê Kurdistanê ji demeke dûr û dirêj ve bi zilm û zordariyeke hov, bi qirkirin û sîrgûnên berfireh hatibûn tîrsandin. Dewleta Tîrkiyeyê bi hemû hêz û îmkanên xwe dixwast gelê Kurd aîsimle bike û wî ji kurdayetiyê dûr bike. Rewşenbir, welatparêz û siyasetvanê kurdan jî dixwastin bi van mitîngan bêtir xwe bîghêjinin gelê Kurd û wî di warê neheqiyênu ku lê dibûn û sedemên van neheqîyan de şiyar bike.

Di van mitîngan de, bi giranî li ser newekheviya Tîrkiyeyê û "Rojhilatê û Rojhilata Başûr", paşdehiştina heremên kurdan û sedemên vê yekê dihate rawestandin; bêtir daxwazên aborî, çekirina dibistanan û riyan, çareserkirina pîrsên tendirûsî derdixistin pêş. Herweha di axaftinan de, li ser zilm û zordestiya li van herêman, nasnameya kurdî, sîrgûna 55 axa û navdarên ji Kurdistanê û weşanên nîjadperestên tîrkan, weke kovarên "Ötüken" û "Millî Yol"ê ku dijminatiya milletê Kurd dikirin, dihate rawestandin. Axevtevana dixwastin bi mînakên weha taybetî, bala milletê Kurd û raya giştî bêtir bikşîne ser pirs û pirsgirêkan.

Hinek şîarênu ku di van mitîngan de dihatin gotin û nivîsandin ev bûn:

- *Yên Rojhilatî ji bo mafêن xwe yên qanûnî bixebeitin!*
- *Bi daxwazkirina mafan, yekîti xerab nabe.*
- Armanca me pêkanîna biratî, wekhevî û dilgeşiyê ye.
- Em bi hemû têkoşer û gelên ku li dijî faşizmê û emperyalîzmê şer dikin re ne.
- Ji Rojavayê re medeniyet, ji Rojhilatê re cehalet.
- Em cendirman naxwazin, mamosteyan dixwazin.
- Em qereqola naxwazin, dibistanan dixwazin.
- Em bi Rojhilat û Rojava tuneye hatin xapandin.
- Çarenûsa Rojhilatê birçîbûn, bêkarî û kêmdîtin e.
- Rojava welat e, ya Rojhilat çi ye?
- Yên Rojhilatî wê bi misogerî mirovatî û hevwelatiya xwe bide qebûl kirin.
- Ji Rojavayê re fabriqe û rê, ji Rojhilatê re qomando û qereqol.
- Em qondaxan naxwazin, destêna alîkariyê dixwazin.
- Yê Rojhilatî şiyar bibe!
- Demokrasî li ku derê ye?
- Di şer de yê Rojhilatê lêdixe, di aşîtiyê de ledanê dixwe.
- Rojhilat ne cihê sîrgûna ye.

- Petrol, sıfır, krom li cem me, jiyan li cem we.
- Em ê jî rojekê bikenin.
- Li min binere hevalo!
- Yekiî bi wekheviyê dibe.
- Yê Rojhilatî şiyar bûye, wê doza mafê xwe bike.
- Maf nayê dan, tê stendin.
- Rojhilat ne mustemleke ye!
- Ma heta kengî xwînmijandina maddî û manewî!
- Ji zimanê me re hurmet bikin!
- Bese sêkuçikiya axa, şêx û kompradoran!
- Yên ku dixwazin bera rojhilatiyan bidin, wê ew bê qewirandin.
- Tu hêz nikara qêrîna me ya bi heq bitefine.
- Zordestiya we ya aborî û siyasi, wê nikaribe agirê hundurê me bitefine.
- Dev ji miameleya dêmaritiyê berdin!
- Em azadiya qanûnî, azadiya mirovî û azadiya xwendinê dixwazin.
- Em veqetandinê naxwazin, wekheviyê dixwazin.
- Dev ji peyvê berde, li Rojhilatê binere!
- Ji Rojavayê re îmar, ji Rojhilate re istismar (5).*

Bi van şıaran, amadekarêن van mitîngan dixwastin ku ji karbidestêن dewletê re bidin diyar kirin, ew perçebûn û veqetandinê naxwazin; armanceke wan ya siyasi weke kurdperestiyê tuneye. Tenê ew dixwazin ku hinek mafêن di qanûna bingehîn de hatine garantî kirin, bi dest xînin û newekheviya ku di nav navçeyên Rojhilatê û Rojavayê berteraf bikin.

Mehdi Zana, di pirtûka xwe ya bi navê “*Bekle Diyarbakır*”ê de, li ser amadekirina mitînga Silîvanê û rewşa wê demê jî rawestiyaye. Li gor agahdariyêن ku ew dide; wî bi navê “*Zana*” belavoka mitîngî hazir kiriye û li wîlayet û qezayêن derdorê yên Kurdistanê belav kiriye. Hemû teşkilatêن wîlayet û qezayêن derdorê yên partiyan, ji bo besdariya mitîngê dawet kiriye. Ji ber belavkirina wê belavokê, çend kes hatine girtin û polîs dest bi zilm û zordariyeke mezin kiriye. Yek ji wan kesen ku di komîteya amadekirina mitîngê de bû, ji ber zordestiya polîsan ji Silîvanê xwe daye alî û li Mûşê li Mehdi Zana rast hatiye. Ew li ser rewşa li Silîva, ji Mehdi re weha dibêje:

“Birayò, li Silivanê qiyamet radibe. Em hemû reviyan. Polîsterorê dibaŕine; zordestî nayê gotin! Herkes ketiye tatoleka xelaskirina canê xwe. Me jî ïmzayêن xwe ji arzûhala serlêdanê paş ve girtin, tu tenê maye. Ez niha li vê derê li cem merivêن xwe dimînim, rewş gelekî xerab e”.

Ji ber ku komiteya amadekariya mitîngê ya berê ji holê rabûbû; ji Mehdi Zana, Mele Mahmut Okutucu û Şêx Mahmut Yeşil komiteyek nû tê amadekirin û qaymiqam bi wî awayî destûra amadekirina mitîngê dide. Li ser rewş û besdariya mitîngê jî Mêhdi Zana weha dinivîse:

“Piştî du rojan herikandina besdarên mitîngê dest pê kir. Ji her navçeyên insan dihatin. Di nav kesên dihatin de, mele û xwendekarên unîversîteyê di giraniyê de bûn. Ji nav ciwanên universîteyê çend kesan, ji sibeha mitîngê, li ser mitîngê dest bi îtirazan kîrin. Ji bona ku yên mitîng amade kiribûn em bûn, wan ger digotin: ‘Ev mitînga Kurdan e, em naxwazin çep werin mohra xwe li vê mitîngê xîne’. Min jî got ku Min ji navendên hemû partîyan re, ji hemû parlamenteñerên Rojhilat û Rojhilata Başûr re û herweha ji hemû teşkilatêñ Rojhilat û Rojhilata Başûr yên partîyan re dawetname şand. Kesek nehat. Tenê TIPê dawetiya me qebûl kir. Ji bo ku hatine, wê biaxivin’ û min ew pêşneyara wan bi zimanekî misoger red kir.

Ji rojnamevanan jî kes hatibûn. Şiarên mitîngê ev bûn: “Bese zilm û xuînmijî”, “Ji erdên bi mayin, ber bi fabriqeyan”, “Bese miameela zirewladiyê”, “Zarokên Mezra Botan Şiyar Bibin”. Silîvan weke ku hatibe dagir kîrin. Her der bi besadarên mitîngên tije bibûn. Mitîng bi axavtina min ya vekirinê dest pê kir. Piştî min, Tarık Ziya Ekinci, M. Ali Aslan, Nihat Sargin, Sait Elçi, Osman Aydin, Mustefa Düşünekli peyivîn” (6).

Dadgirê Leşkerî yê Dadgeha Fermandarê Birêvebirina Awarte ya Wîlayetên Diyarbekir û Sêrtê, Sait Dabak li ser armanca çekirina van mitîngan radiweste û di ideanameya xwe de weha dinivîse:

“Mitîngên Rojhilatê û Rojhilata Başûr ne weke reaksiyonek ji ber tevgerek diyar û ji nişka ve derketiye holê. Gava ji nêzîk ve lê bê nerîn, wê bê dîtin ku armanca rastî ya van mitîngên Rojhilatê û Rojhilata Başûr, di binê armancêñ eşkere de hatiye veşartin. Li gel partîyek siyâsi, di nav grûbêñ cûr be cûr de, di warê daxwazêñ armanca dawiya dawîn de, hinek newekhevî heye.

Bi qasî ku ji dest hatiye, ji bona menfaetên xwe yên siyâsi TIPê ev rewşa hazir îstîsmar kiriye û bi kêmanî hewldanek hesabê hilbijartînê kiriye. Kesên ku armanca wan damezrandina Kurdistaneke serbixwe ne jî, hewl dane ku ji bo armanca xwe vê partîyê weke wasiteyekê bi kar bîne. Digel vê yekê, di tevger û helwestêñ kesên kurdperest (komunîst- nasyonalist) de jî cihêtî têñ dîtin. Ji bona têgihiştina van hemû tiştan, wê feyde tê de hebe ku armancêñ van mitîngan ji nêzîk ve bête analîz kîrin...”

a) Armanca diyar

Ji belavokêñ hatine belav kîrin û agahdariyêñ hatine kom kîrin, tê zanîn ku armanca diyar ya van mitîngan, di du xalêñ bingehîn de hatiye civandin.

1- Daxwaza li hemberderketina nerîn û idéayêñ li ser hevwelatiyêñ me yên

ku li Rojhilatê dijîn ku li cem rewşenbîrên Rojhilatê hêrsketinek mezin çêkiribû.

2- Rojhilat bi zanebûn paşde hatiye hiştin. Di planê pênc saliya duyem de dahî eleqeyek pêwîst nehatiye dîtin, îhmalî heye. Nîşanên ku bi herêmperestî tê hereket kirin hene û divê ev helwesta bêrê û kirêtî, bête dîtin.

b) Armanca rastî

Ji xebatêni di pêvajoya amadekirina mitîngan û ji helwest û axaftinan diyar dibe ku du eniyêñ armanca rastî ya amadekirin û pêkanîna mitîngan hebûn. Bi ifadeyek hîn vekirîtir, armanca heqîqî ya mitîngan;

1- Propogandeya îdeolojiya çep.

2- *Dinav girseyaxelkê de geşkirin û bicikirina bîr û baweriya kurdperweryê*" (7).

Di van mitîngan de, hevalbendêni PDKTyê û TIPê bi aktîfi cih girtine. Sekreterê PDKTyê Sait Elçî bi xwe di mitîngêni Silîvan, Diyarbekir û Sêwrekê de peyiviye. Herweha Serokê giştî yê TIPê Mehmet Ali Aybar û endamên komîteya birêvebir Behîce Boran û Tarik Ziya Ekinci ji besdarî van mitîngan bûne û axaftin kirine. Di axaftinêni ku di van mitîngan de dihate kirin de, bi awakî zelal derdiket holê ku di warê pirsa kurdî de, nerînêñ hinek endamên komiteyêñ amadekar yên mitîngan û welatparêzên din yên kurdan û yên berpirsiyaren TIPê ji hev cûda bûn. Ismail Beşikçi di wê baweriye de bû ku interesa TIPê ya li hemberî van mitîngan, bûyereke geleke girîng û pozitîf bû:

“Li gor baweriya min nîşandana intereseuya TIPê ya ji mitîngan re, bûyereke pozitîf bû. Ji ber ku hinek komîteyêñ amadekar yên mitîngan, hewl dane ku bi Mitîngêni Rojhilatê ji raya giştî ya tirk re bide nîşan dan ku pirsek Rojhilatê ya serbixwe heye. Lê kesêni navdar yên TIPê weke Mehmet Ali Aybar, Behîce Boran û Tarik Ziya Ekinci digotin ku pirsek serbixwe ya Rojhilatê tuneye, divê pirsa Rojhilatê bi awakî misoger di nav pirsa giştî ya pêşvebirina Tirkîyeyê de bê çareser kirin...”.

Ismail Beşikçi di warê awaya lênerîna pirsa "Rojhilat" de jî, piştgiriya siyaseta TIPê ya li jor dike û weha dibêje:

“Jixwe armanc, ci li Rojhilatê û ci jî li Rojavayê be, azadkirina gelê kedkar û afîrandina hebûna wî bû. Ji bo ku pirsa Rojhilatê ne weke pirseke serbixwe, weke pirseke di nav pirsa giştî ya pêşvebirina Tirkîyeyê de dihate pêşkêş kirin; ev pirs ji bikaranîna hinek siyaseten bi meqsed yê weke kurdperestiyê, hate rizgar kirin û li ser bîrûbawerî û bingehekî rast hate bi cih kirin” (8).

Karbîdestêni dewletê û partiyêni siyasî yên Tirkîyê, Mitîngêni Rojhilatê ji nêzîk ve taqîb dikirin. Piştî mitîngâ Sêwregê hinek kesêni ji doza 49an cezayêni sirgûnê jî girtibûn, ji aliyê hêzên dewletê ve hatin girtin û ew şandin

cihê sirgûnên wan. Bi vî awayî xwestin ku hinek rewşenbîr û welatparêzêñ kurdan ji van xebat û çalakiyan bi dûr xînin. Walî, qaymeqam û polisan ji komîteyen amadekar yên mitîngan re gelek asteng û zahmetî derdixistin. Ji bona kesêñ ji derve besdarî van mitîngan nebin, riya besdaran dibirîn. Herweha ji bo ku bala xelkê ji mitîngan bi dûr xîne, musabeqeyeyêñ taybetî yên navê û hesaban amade dikirin. Agahdariyêñ taybetî ji memûran re dihatin şandin ku ew besdarî mitînga nebin û li kesêñ diaxivin guhdar nekin. Di mitîngan de, bi awakî berfireh polîs û cendirme dihatin bi kar anîn. Di wê dema ku mitîgen Rojhilatê hîn dom dikirin; "Türkiye İşçi Partisi" (TİP), di serokatiya serokê giştî Alpaslan Türkeş de "Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi" (CKMP), di serokatiya sekreterê giştî Bület Ecevit de "Cumhuriyet Halk Partisi" (CHP) û "Adalet Partisi" (AP) her yek bi heyeteke taybetî dest bi gerên wîlayetên Kurdistanê kirin. Hukûmeta APyê ji destpêkê de bi awakî taybetî ev miting taqîb dikir û kesêñ ev mitîng amade dikirin bi "îxaneta welêt û perçekirinê" gunehkar dikir. Di civînêñ Komîteya Ewlekariya Neteweyî de jî bi taybetî li ser mitîngên Rojhilatê û bûyerên li Kurdistanê çêdibûn, hatiye rawestandin (9).

Di bersîva îdeanameya DDKOyê de, li ser encamêñ mitîngên Rojhilatê yên prafîk weha hatiye rawestandin:

"1- Rewşenbîrêñ Rojhilatî li dijî feodalêñ weke axa, şêx, serokeşîran û sîstema sîtemkariyê ya ku wan pêkanîne ne. Ew di vê baweriyê de ne ku çînêñ serdest yên Rojhilatî bi hevkariya çînêñ serdest yên Rojavayî keda gelê Kurd dixwin.

2- 'Siyaseta surgûnê' ya ku hukûmeta Cumhûriyetê sê caran pêk anîye, ne xwediyyê bingehêke zanyarî ye; berhemê helwesteke şovenîst e. Rewşenbîrêñ Rojhilatî li dijî vê helwestê ne.

3- Ligel paşdemayina Rojhilatê Anadoluyê, pirseke wê ya etnîkî jî heye.

Ji xwe, piştî mitîngên Rojhilatê zanebûneke berbiçav dest pê kiriye û roj bi roj bi awakî berfirehtir pêşve çûye. Di 16ê sibata 1969an de, li Entabê amadekirina 'mitînga şerê li dijî emperyalîzmê', di 22ê sibata 1969an de li Meletê 'mitînga bêkarî, birçîbûn û şerê li dijî emperyalîzmê', di 17ê adara 1969an de li Qersê amadekirina 'meşa gundiyân', di 13ê nîsana 1969an de li Diyarbekirê 'mitînga protestokirina pêşneyara parastina nîzama qanûna bingehîn û azadiyê', di 19ê nîsana 1969an de li Agriyê amadekirina 'mitînga li dijî bêkarî û şer' encamê afirandina potansiyela mitîngên Rojhilatê ne" (10).

Têbinî û çavkanî

(1) Ev broşura ku li ser navê Av. Faîk Bucak û Kinyaz Kartal hatiye nivîsandin, di pirtûka İsmail Beşikçi de hatiye weşandin. Binere: İsmail Beşikçi, Doğu Anadolu'nun Düzeni, Sosyo-

- Ekonominik ve Etnik Temeller, cild 2, Yurt Kitap yayınları, Ankara, Sibat 1992 r. 463- 468.
- Ji bo bahsa surgûna 5San, binere: Yeni ve Yakın Çağda Kürt Hareketlerî, Weşanêñ Jîna Nû, Swêd, Îlona 1991, r. 307- 308.
- İsmail Beşikçi, Doğu Mitingleri'nin Analizi (1967), Yurt Kitap yayınları, Ankara, adara 1992, r. 65.
- (2) Binere: Sosyalizm ve toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, cild 7, r. 2116.
- (3) İsmail Beşikçi li ser analîza van mitingan bi navê "Doğu Mitingleri' nin Analizi -1967" pirtûkek weşandîye. Hinek tarîxên di Îdeanameyê û yên di pirtûka Ismail Beşik çî de, hevdu nagrin. Li gor ku di pirtûka Ismail Beşikçi de hatiye nivîsandin: Mitînga Diyarbekirê di 16. 09. 1967an de, mitînga Silîvanê di 24. 09. 1967an de, mitînga Sêwregê di 1. 10. 1967an de û mitînga Ankarayê ji di 19. 11. 1967an de hatine çekirin.
- Ji bo vê bahsê binere: İsmail Beşikçi, Doğu Mitingleri' nin Analizi (1967), Yurt- Kitap Yayınları, Ankara, adar 1992, r. 15.
- Li gor agahdariyên taybeti yên M. Siraç Bilgin didin: Komiteya Amedekirinê ya Mitînga Ankarayê ji M. Siraç Bilgin, Nusret Kılıçaslan, Mehmet Demir, Mevlut Özarpaci, serokê Komeleya Serti ya Ankarayê û hevalêkî ji Rihayê ku navê wî nedihat bîrê, pêk hatîbû.
- (4) Ji bo vê bahsê binere: İsmail Beşikçi, b.n.d, r. 15, 70- 71.
- (5) Ji bo vê bahsê binere: İsmail Beşikçi, b.n.d, r. 24- 25. Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeler Ansiklopedisi, cild 6, r. 2129- 2130.
- (6) Binere: Mehdi Zana, Bekle Ey Diyarbakır, Doz Yayınları, r.92- 93.
- Li gor ku di îdeanameyê de hatiye nivîsandin: Komîteya Amadekevariya mitîngê ji Mehdi Bilici (Zana), Niyazi Tatlıci û İsmet Özcan pêk hatiye; kesen ku di mitîngê de peyivîne ji ev bûn: Tarık Ziya Ekinci, Sait Elçi, Edip Karahan, Turgay Budak, İdris Arıkan, Mahmut Koçkaya, Nevzat Nas, Mehdi Bilici, Said Bektaş, Mustefa Karacadağ, Talat İnanç, Mehmet Can, Şemsettin Polat, M. Şerif Issı, Nihat Sargin, Fevzi Dağlı, Osman Aydin, M.Ali Aslan, Mehmet Yağmur.
- (7) Îdeanameya Dadgirê Leşkerî yê Dadgeha Fermandarê Birêvebirina Awarte ya Wilayetên Diyarbekir û Sêrtê ku di 23ê çîriya pêşin ya 1971ê de ji aliye Sait Dabak ve hatiye amade kirin. Binere: Diyarbakır İddianamesi, weşanêñ Ronahî, Tebax 1972, r. 12.
- (8) Binere: İsmail Beşikçi, b.n.d, r. 68.
- (9) Ji bo dirêjaya vê bahse binere: İsmail Beşikçi, b.n.d, r. 64- 72.
- (10) DDKO Dava Dosyası, Komal basım yayım dağıtım, r. 240.

Di medya tirkî de karîkaturîzekirina serhildana (1930î)

Rohat Alakom

Di navbera salên 1925-1940î de li Kurdistana Tirkîyê gelê Kurd zordestî, lêdan, ezîyet û îşkenceyên gelek mezin dîtine. Ji cih û warê kal û bavêne xwe bi darê zorê hatîye dûr xistin û jê re riya sîrgûnê hatîye xuya kirin. Bi hezaran malbatên Kurd ber bi Rojavaya Anadolîyê hatîne sîrgûn kirin. Di navbera van salan de sê serhildanên Kurdan yên mezin pêk hatîne, wek Serhildana Şêx Seîd 1925, Serhildana Araratê 1930, Serhildana Dersimê 1937. Ji bo Kurdêne Tirkîyê periyoda zordestiyê ya herî mezin bêgum ev periyod e. Dewr, dewra Mistefa Kemal Ataturk e. Ew, di navbera van salan de serokkomarê Tirkîyê ye.

Van zordestî û êrîşen li dijî Kurdan bi metodêne mayîn ve ji berdewam kirine. Bi taybetî medya Tirkî di vî warî de roleke mezin lîstîye û wek hêzékê li dijî gelê Kurd cih girtîye. Di van salan de li hemberî Kurdan di medya Tirkî de sefereke vir-derewan û reşkîrinê dest pê kirîye. Navê Kurdan wek rîbir, talanker, eşqiya û mirovkuj derketîye. Medya Tirkî hertim li ba dewletê cih girtîye, nêzîkî hêzên resmî bûye û tu wextî nebûye hêzeke serbixwe. Ev jana medya Tirkî heta rojêne yên iroyîn ji berdewam kirîye. Dema carina dengê serbixwe peyda bûne, ew deng di cih de hatîne qedexekirin û fetisandin.

Dema min li ser rîexistina Xoybûnê û serhildana Araratê lêkolînek amade dikir, car caran min medya Tirkî raçav dikir ka bizanibim gelo li ser vê babetê medya Tirkî çawa tevgeriyaye (hereket kirîye). Min hejmarêne rojnameyên wek *Milliyet*, *Vakit* û *Cumhuriyet* yên havîn û payîza sala 1930î di ber çavan re derbas kirin, tiştê ku bala min kişand zêdebûna hejmara karîkaturên li ser Kurdan bûn. Min dît ku di rojnameyên Tirkî de gelek karîkaturên cihê cihê li dijî serhildana Araratê hatîne çêkirin û di van rojnameyan de hatîne

weşandin. Hejmara wan gelek zêde bû. Ji ber kêmbozna îmkana kopîkirinê min mecal nedît van hemû karîkaturan kopî bikim, min tenê bi qasî 15 heban kopî kir. Van karîkaturan ji nivîsên ser Kurdan zêdetir bala min kişand. Ji ber ku gelek tişt bi heşkere li ber çavan bûn.

Di van karîkaturan de motivên gelek cihê hatine bi kar anîn. Motîva here balkêş motîva êrîşkarî û mîlîtarîzmê yê. Li alîkî leşkerekî Tirk yê hêzdar, mezin û çekdar, li aliye din komek Kurd hatine dîl kirin (esîr bûne), bêhez in û têñ kuştin, angorî mesaja karîkaturê êdî koka Kurdan tê anîn. Êrîşkarî di van karîkaturan de motîva herî balkêş e û di gelek karîkaturan de hatîye bi kar anîn. Motiveke nêzîkî vê motivê jî motîva "paqîkirinê" ye. Di van karîkaturan de tu mîze dikî leşkerekî Tirk gêzike mezin di dêst de Kurdan paqîj dike, koka wan tîne û ji nav xwe davêje.

Çawa tê zanîn di serhildana Araratê de balafirêñ Tirkîyê roleke mezin lîstine. Çend heb ji wan ji aliye Kurdan ve hatine xistinê. Di karîkaturêñ Tirkî yêñ van salan de temake din jî êrîşkirina balafiran û reva Kurdan e.

Di karîkaturêñ van salan de motîva herî balkêş û bingehîn ku li ber çavan dikeve, Kurd wek leyîstokê û Iran, Suriyê û Iraqê hatine nîşandan. Bi vî tehrî daxwazêñ Kurdan yêñ etnîkî û netewî hatine veşartin, Kurd wek sîyarêñ hêzêñ mayîn di van karîkaturan de hatine bi cih kirin. Angorî karîkaturan hefsarê Kurdan hertim di destê devletêñ mayîn de ne, bi taybetî jî û Iran. Mirov van karîkaturan wek karîkaturêñ berevajîkirinê jî dikare rave bike. Ji ber ku realîte hatîye veşartin û her tişt hatîye berovajî kirin.

Vê periyoda karîkaturîzekirina Kurdan bêguman îmajeke nebaş li Tirkîyê di derbarê Kurdan de peyda kirîye. Bi saya van karîkaturan sûretekî Kurdan yê şâş û xerab di hişê xwendevanêñ Tirk de cih girtîye, vê yekê bandora xwe ya xerab heta niha jî berdewam kirîye. Wek dokumentêñ dîrokî ji van karîkaturan çend heban em li vir di kovara Çira'de careke din diweşînin. Bi saya wan, xwendevanêñ Kurd dikarin xwe dirêjî salêñ 1930î bikin û propaganda van salan ya li dijî Kurdan baştır bi çavê xwe bibînin. Ne tenê ev karîkaturêñ di derbarî serhildana Araratê de, him ev serhildana, him jî karîkaturêñ di derbarî serhildana Şêx Seîd û serhildana Dersîmê de, ev hersê serhildanan bi tevayî û bi metodekî rûberîhevkinê (danberhevdinê) dikarin bibin babeta lêkolîneke gelek fireh û balkêş. Ev kar û bara wusan dixuye ku dikeve ser milêñ hunermendêñ Kurd an jî kesen ku bi dîroka hunerê ve mijûl dibin.

nuriyet

MÜDDEİ:	TÜRKİYE İHRACAT	SARI
Seneligi	1400 Ks.	270
5 Ayhg.	750 Ks.	145
3 Ayhg.	400 Ks.	80
Nüshası her yer = 5 Kuruşтур		

nde imha Edildi

tebliği

eki siyasi ve
n bulmuştur

er bulunmuyan yerlerde
rimiz müdafaa etti

ncilar
madı
erimin
mm
ilhas
yam
ir.
dakik
lahi
rina
akat
nden
esine
unun
una
skeri

kitaata havale edilmesi za-
ruri bir hale geldiğinden te-
tip ve tenkil için kütahya 5
temmuzda harekete başla-
miş ve 10 temmuz akşamı a-
silerin tedip ve tenkilini hi-
tama erdirmiştir.

Hariçten ve dahilden olan ası-
lerin yekunu 1500 ü geçiyordu.
Iran'ın Halikanlı aşiretinden 20
kişi Erciye' te ve 60 kişi Zeylan'da
makluller arasında olduğu bildi-
riliyor. Pek çok rüesa ve eşkiya
kâmil imha edilmiş ve tahmine
göre çetelerin az efradi Iran'a
kaçabilmişlerdir.

Gazi Hz.

Dün Yalova'ya
avdet buyurdular

Son vaziyetin hâlâsası işte badur

“Zeylân” hâdisesi

İbrahim Tali Bey bi
beyannâme neşrett

İki zabit ve dokuz neferimizin s
düştüğü hâdise nasıl oldu?

Eşkiyaya yardım
eden beş köy!

13. 7. 1930

CUMHİYET
IDAREHANESİ:
 Dışişleri Bakanlığı dair mukemmeli
 Telgraf: İstanbul Cumhuriyet
 Posta kutusun N° 246
Telefon: Dışişleri 2286
 Taksim - Taksim 2285 / 2286
 Taksim 2285, Taksim 2286
 Taksim 2286, Taksim 2287

Cumh

11.7.1930

İsanımız ide ve şive ha- talarına dair

amik Kemal zade
Ali Ekrem Beyin
üçüncü mektubu

İsan Nadi Beyefendiye
 sehterem beyim efendim;
 hizmetimde bulutlamada görülen ba-
 hrımdan anımdanın Velef Çelebi
 im «Millyet» teki bayanatı bu-
 sulukları tadı ile başlayacaktı.
 le haced burakmadı; Velef Beye-
 nimiz işin ençumesine yeni
 ve yapılımında olduğunu ve fırınlıkların
 kaldırılacağına söyle-
 diğinde bıçaklarla yere-
 rimekse gene hittabî tekliflere
 decek olan inşâda avamın
 devrilerin teâffuzları nazarı itme-
 mak üzere geleceğini arzedece-
 mektubundan İsan mes'elelerini
 umflardan müteşekkil halk
 ola tekîl erhabının reyeler ile
 r, demâşîm. Avam ve havas
 iyi arasında çok farklı bulun-
 undilere hâden iyi bilirler. İ-
 lâmetkar ve münevver bir in-
 vânam yanlışlarını faydası ve
 olarak kabul etmek imkân ha-
 . Meselâ şimdî yeni hanı siga-
 ruz: «Başıyor, anlıyor; yazıl-
 oulmuyaca». Buların doğru-
 ayor, anlıyor, yazılmayan, ko-
 aksın.

eyhat, feragat şekildeinde
 r takımı fâtiha'nın son heccele-
 ta muvafîk değildir. «Takdim,
 ibi bâzi kelimelelerin «Takdim,
 kundusuna ve »» harfinden
 n ed» harfinin muttaridîn et-
 kâl olmuyanları var. Eonebi-
 lan alımının bâzi kelimelelerin
 a avamın yanlışları kabul e-
 lin.

llerî değil. «Sömendöfer;»
 değil, «Doktor» yardım icap
 deyim. Daha bâzi noksalar
 ebilir.

a Liselerin ders programlarını
 isteme, »» olsa müllâ-

İhata hareketi bitti, tenkil devam ediyor

Yer yer imha edilen şakiler teslim
 olmayı teklif ediyorlar

Sakilerin son vaziyetini gösteren temsili resim

Sakiler perîşan bir halde dirler

Ağrı'da hâdisatına dair şimdî-
 ye kadar alınan haberler, ekiya-
 min nereelerden ve nasıl faaliyete
 geçtiği, bu harekatın muhîlî saf-
 haları ve bugünkü vaziyet hakku-
 da oldukça vazîh bir fikir edinme-
 ge müsaît bulunuyor. Karilerimi-
 zın lâykile tenevvür ederek vazî-
 yeti takip edebilmeleri için, o ha-
 valı ve aşiretleri hakkında biraz
 malumat vermevi fâideli bulur-

Son vaziyet

Ankara 10 (Telefonla) —
 Şark hudutlarımızdaki tenkil
 harekâtı muvaffakiyetle devam
 ediyor. Son gelen malumat şâ-
 kilerin ihatası tamam olduğu
 nu, imha harekâtının peyderpey
 devam ettiğini göstermektedir.
 Başkaçca şayâni kayıt bir şey
 yoktur.

İran hükümetinin cevabı he-
 nüz zalmamıştır.

17.7.1930

Telpon: İstanbul Cumhuriyet
Posta Kutusu: N° 246

Telpon: 12366
Telex: 12366
Telefondan: 2365. Kİap İsmi: 472

Cumhuriyet

14.7.1930

Alman'lar 20 Mil vonluk

betli bir karar

... Nefis Vekilliğimiz teklifi ile
en Amerikalı nakliyat tari-
hinden %36 ve kuzmen de %58
de tensil etmiştir. Tensili
26 Temmuz 1930 tarihinden itibar-
etmeli olacağınız Devlet Demir
dere'deki Anadolu Ajansı tar-
geterilen bir töbliğinde beyan
edir.

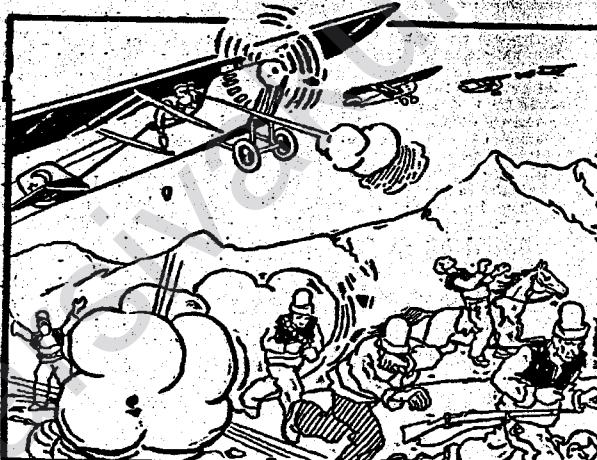
Tensilat yalnız sının almas-
ıce yapan hattıza atı oldugu
sayı. Demek ki hanır şimend-
ler karar haricinde kalır. Bu
şimendilerin genelgah-
harasın sahalarının dağı tensi-
ni surette istifade etmeye hak-
lılığıları var. Hükümetin şimend-
ler idarelerde de an-
nahme naktalarındaki tensili
mekke emniyet yeknesak bir
ası elbet daha muvafak. Tem-
beli bu şimendiler idareleri-
cian bir şey değildir. Onla-
rın pekâla takdir edecek-
ruma umyakta ammî teshî-
siklerini şüphez adıdediriz.
Kırmızı devletçe beriki hat-
tan fedakâr kuzmen onlara
risabiblir. Beriki hattadaki
devletçe ihtiyarı göze aldı-
tarıklar demek olduğu ma-

sun üzerinde şimendiler nak-
liyinin bu tensili, istihsalim-
lendirilmiş hescüm alına-
rin birincisi idi, ki onu alın-
de cidden zemnun ve bunu
başlamış kymetlendirecek
terin de alımmasına muntaz-
mın başlaca nelerden ibaret
inan evvel mahsus bir ma-
numış iddi.

shire ve un İhrac işkeleri-
paşa, Derince, İzmir, Mersin
dur. Bütün bu işkelerde
hîl ve tâhiyesine kolaylaştı-
tutmuş, yalnız İstanbul'da
e-yani matamam olarak-
tar. Diğerlerinde zahire
ahliyesi hep basit ve adı u-
lu. Bir geçenki makalemizde
silolardaki Elevatör mas-
ya indirilmesini ve Derince
e Elevatörlerde teşhir olun-
ması, bunular çok vaat ge-

Eskiya mahvedildi Ağrı tepelerine sığınan- lar da yakalıyor

Rus hududuna yaklaşanlar ateşle kar-
şılandı. Harekât bitmiş gibidir

Celik kartallarımızın sahne-i şakilleri perîşan etti

Ankara 13 (Telefonla) — Şark'-
tan gelen son malûmât Zeylân ve
Ercîş havâlisinde sükûn avdet
ettiği, Ağrı'da kalan bâkiye-
lerin de ya yakalanmakta veya ken-
dileri iltica etmeye olduğu me-
kezindendir. Harekât hitam bulmuştur

Yazışmağa azmetmî bir millet oldu-
ğumuz bir dahi isbat ettil. Bunun en
büyük misali kıyan sahâsında, askeri
kuvvetlerimizin bulunmadığı yerlerde
Türk vatândaşlarının Cumhuriyeti, ya-
ni biziz kendi varlığını Iran kapule-
larma karşılık vermesi ve bu nûrda
çarpışmaktan bir dakika bile çekime-
memestir. Haik ve ordunun bir vücut ha-
linde mücadele-i sayesindedir ki İldi
koldan anavatana saldırın şakiller kisa
bir gayretin sonunda perîşan edildiler,
kalan döküntüler kahraman askerimiz-
e boyun kurup teslim olmaktadır; başka
i Mabadi 2 (inci sahîde)

Nasıl kazandık?

Bir haftadır verdigimiz haberleri hû-
kûmelin neşrettiği tebliğ teytî etti:
Şark'ta baş kaldırın şakavet ve irtica
kendi müsift kanı içinde boğulmuştur.

14.7.1930

Vaziyet

ABONE SERVİSİ

MÜDDET: 1 YIL İÇİN	HARİC İÇİN
Seneligi: 1400 Kr.	2700 Kr.
6 Aylığı: 750 Kr.	1450 Kr.
3 Aylığı: 400 Kr.	800 Kr.

Nüshası her yerde
= 5 Kuruşтур =

İberi Daralıyor

Şakiler ihata ediliyor!

**Alınan tedabir tam
ve mükemmelidir**

İran hudut amirleri eşkiya-
ya her türlü yardımcı
göstermeye devam
ediyorlar

**iran hübümeli notamıza
hâlâ cevap vermedi**

Vaziyet

Ankara 7 (Telefonla) — Bu raya gelen son mülümata göre Ağrı dağındaki tenkil harekâtı mix devam etmektedir. Saha etrafında teksif edilen tayyârlerimiz bombardımanları ve kütastumızın yürüyüşi önünde şakiler mütemadiyen gerilemek ve çok telefat vermektedirler. Bunların bulunduğu ve askerlerimiz tarafından ihata edilmiş olan saha mütemadiyen kükülmekte, muhasara çemberi gitmekçe darlaşmaktadır.

Vaziyet tavazuha doğru gitmekte, İki güne kadar kat'ı neticinin alınması yolundaki tedabirler tamamile inkişaf etmiş olacaktır.

Alınan tedabir tam ve mükemmelidir. Bütün eşkiyanın tenkilî kat'ı addediliyor.

Van 6 (A.A.) — (Hesası mu-

Cumhuriyet

6. 7. 1930

"Ağrı'da, üzerindeki kâtimız inkışat

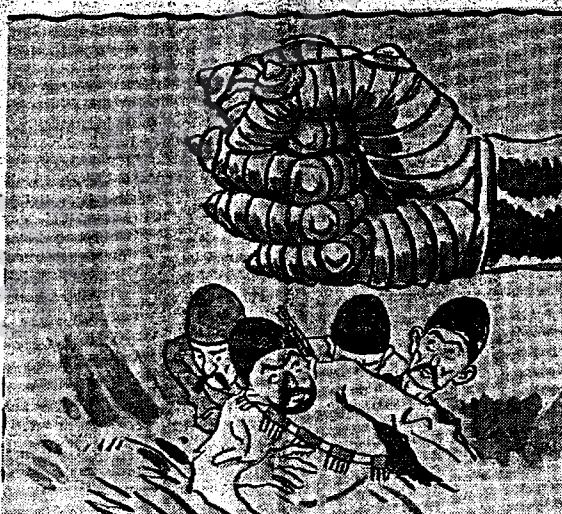
Eşkiya harekâtının tipki askerî istade tertip ve o suretle idare edilecektir.

Şark hududumuzdaki şekabet valayıının mahiyeti günlerdenberi bütün an'anelerle yazılıp doruyor: Eşkiya, Iran topraklarında hazırlanarak hududumuzu geçmiş ve başı sıklıkla İran'a iltice etmekte bulunmuştur. Bu şeraî altında vuju bulan hâdiseye verilebilecek bir kaç türlü hükmün nevi ve mühemetini hâlâsa edelim:

1:— Eşkiya Iran topraklarında hazırlanarak beri tarafa geçtikle-ri ve bizim köylerimize taarruz eylemiş bulunduklarına göre kendileri İran hükümetinin müzaharetine, mazhar sayılıyorlar. Buna inandıracak vaziyetler asla kuvvetlez degildir.

2:— İran hükümeti eşkiyaya müsamâha ediyor. Eğer doğru olsan bu müsamâha vaziyeti ise böyle bir müsamâhamanın suçu şirkete müsavi olduğuna hükmedebiliriz.

3:— İran hükümeti kendi top-raklarında hazırlanan eşkiyaya karşı açızdır. Müstakil ve istiklâli dahilindeki harekâtmâ häkim bir hükümete böyle bir açız tasavvuru mümkün olsa bile meşru ve makbul olamaz.

Acaba hangisi?

Üç şıktan hangisi doğru olursa

ten teberro etmesine imkân yok

Her müstakil devlet kendi memeli-

olsun İran hükümetinin mes'uliyet-

keti dahilinde yalnız kendi mil-

Şeyh Saidin oğlu Hainlerin muhakeme-

Ibret alalım

Darısı başımızat

Londra 4 (A.A.)— Sihhiye
Nezareti tarafından negredile

6.7. 1930

13. tarihi yıl - sayı 14484

Cuma

4

Tüm ay } 1930

VAKIT

iran, Eskiyalara Silâhtan sonra nasihat!

Eskiayı tepelemek için dağa çıkan İranlılar ne yapmışlar?

İranlıların eşikeyaya nasihat ettiklerinin resmidir

Teyekkeli başbازımız «akıllı düşman» akılarsız dosttan iyidir, dememizler. Ağrı dağındaki Celâli ekiyiyasının taarruzlarından kurtulmak için bunların bir kusmaya silah dağıtarak diğerleri Üzerine sağdırtmak niyasetini tutan İranlı komşumuzun bu hareketi söz öndüne getirilince bizim için bu eski darbî mesali hatırlanmak mümkün olmuyor. Akıl işin yeri birdir. Eskiyanın serrinden kurtulmak için yapılacak şey bunları tepelemekten ibarettir. Hal böylelikle İranlılar söyle dütünlüler:

“ Celâli ekiyiyasını tepelemek İran’da Azerbaycan’ın taraçına çok

kü bir tarafından paray, diğer tarafından silâhi bulan eşikeya dağını başına çıktıktan sonra ne diye öteki eşikeye ile uğrasın?

Tebii eşikeya paraları ve silâhları alıdiktan sonra bir zaman keyfierine bakmışlardır. Sonra yiyecek giyecek sıkıntısına düşünce tekrar vuracak adam aramışlardır. O yekit İranlılar, daha evvel kendilerine verdikleri silâhları alarak ve dağdan ova ya inerek silâhuz köyleri yağma etmeye başlamışlardır!

Acaba İranlılar yaptıkları işin yanlışlığını apladular mı, dersiniz? Eğer İran hükümeti denildiği gibi... silâh mandası enclî

Açıkça Yeni bir tecavüz

İranın Halikanlı şaireti hududum za şokuldu

Haydutların silâh zahiresi İranlılar tarafından temin ediliyor.

Van, 2 [A. A.] — — Anadolu jandarması hususi muhabirinden İranda hazırlanan ve silâhları İran şairelerinden Halikanlı Hacı 100 kadar avenesiyle hizmete dumuzu sokulmuşlardır. Çoğu köyü etrafına yayılmışlardır, kiler köylülerini kendilerine ittiler, çalısmakta, köylüler doğrudan etmektedirler. Dün de İran şairelerinden Belikaldaları hizmete dumuzun beş kilometre yakını Ovacık etrafına çadır kurdukları görülmüşdür. Mevsukan sayı o havadisde göre İran tarafında şakillerde açıktan açığa yardım edilmekte ve ekiyünün erz Hakudan temin olunmaktadır.

Fevzi Pş. Hz

Bugün şehrimiz geliyorlar

Ankara, 3 [A. A.] — Yıldız Erkânı Harbiye Reisi Fevzi Hz. bugün öğle treni ile ist

3.7.1930

Focus on what matters

**Sıraldeki sakile ede vahim bir
hezim e ne rauudular**

Ağrı'da demir cember içine alınan sakillerin tıpkıline başlanmıştır.

Makamlı şakiller arasında İrandan gelenler sergedeler
ve yüzükleri hizmetçi Pasa'nın oğlu Nadir yakalandı.

THE PRACTICAL
TECHNIQUE OF
PHOTOGRAPHY

de *Macrogomphus*, *veccia*,
Gatti, *luteus*, *luteo-*
caeruleus, *caeruleo-*
luteus, *luteo-*
caeruleo-
luteo-
caeruleo-
luteo-
caeruleo-
luteo-
caeruleo-

SUDARAKA

Sarkta İranla müsterek
harekete geçilecek mi?

Tenkil hareketi en siddetli;

12.7.1930

Vaziyet İnkışaf

**Büyük müsademeler oluyor
İran'a kaçmak istiyen şakiler,
tersüzü geri döndüler!**

**Şakiler ihata ediliyor, vaziyetleri ne Irana kaçmağa, ne de
kuvvetlerimiz karşısında tutunmaga müsait değildir**

Vaziyet

Ankara 8 (Telefonla) — Şarkın gelen son mafşatla göre askerlerimize şakiler arasında büyük müsademeler başlamıştır. Kitaatin yürüyüşine mukavemet etmek istiyen ekiya üzerine tayyarelerimiz bomba yağdırılmışlardır. Ekiya bu çetin hareket sırasında mukavemet etmek imkânını bulamış olarak çok fazla zayıf vermiş ve İran huddledüne kaçmağa teşebbüs etmiştirlerdir.

Fakat daha evvel hudent üzerrinde kendilerini ihata eden diğer ktaatımızın müeessir atesi karşısında kalınca müzzahil ve perişan bir hale gelerek ne yapacaklarını şaşırılmışlar, külli telefat bırakarak eski yerlerine avdet mecbur olmuşlardır.

Ihata cemberi gittikçe daralmaktadır. Eşkiyaların hiç bir süreyle hareketlerine imkân bırakılmamıştır. Vaziyetleri ne İran'a ittihacın, ne de kahir kuvvetlerimiz karşısında tutunmaga müsait değildir. Havadan ve yerden müeşir atesimiz kendilerini tamamen mahvetezmiş üzerecidir.

Neticə çok yaklaşmıştır ve kat'ı imha; artık gün mes'elei olmuşdur. Ankara'da anbean bu habere intizar ediliyor.

Salâhattin'in muhakese

Hükümet bir tebliğ nesrine karar verdi

Kürt cemiyeti teşkilatı ile bazı Ermenilerin birleştiği anlaşılıyor

Son gelen haberlere göre, Ağrı dağı hâdisesini çikan şakilerin tenkili yolundaki harekatımız emin ve şayan memnuniyet bir surette inkişaf etmektedir. Üç taraftan tamamen mahsur bir halde kalan ekiyinin İran dahilinde sıfır edeme- mektedir. Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey, Tahran hükümeti ilbu husustaki muhaberatımızın devam ettiğini, İran hükümetini yazdıklarımıza cevap vermektedir. Her halde toplularımızın emniyeti ve hudentan-

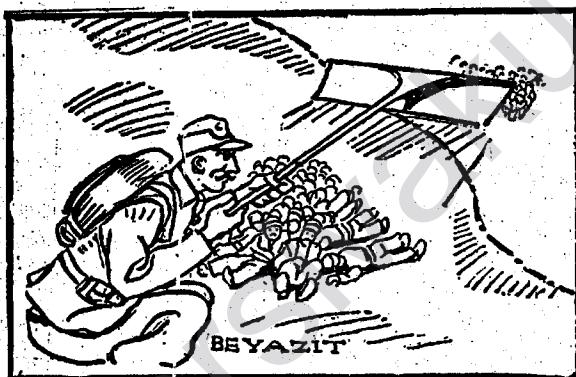
9. 7. 1930

13inci yıl + sayı 4500
Pazar
20
7inci ay } 1930
Temmuz

VAK

Şarktaki temizlik Tamamen hudutlarımız dahilinde yapılmıştır

İran hududunun 80 kilometre dahilindeki tenkil haberini Ankarada teyit edilmeyen

Şarktaki tarama hareketimiz nasıl bitti

Dün yazdığını vecile (Çaldıran) ve (Van) havâlisinde bir kaçı günden beri devam eden (tarama hareketi) dün tamamen bitmiştir. Bu münasebetle kolordu kumandanı Sülih paşa bilâlîm silâh arkadaşlarına gönderdiği bir tamimde - Ağrı dağının tepeleri müsteşan olmak üzere - hudutlarımız dahilinde tek bir gâzi kalmadığını ve budut elçilerinin da temizlendiğini bildirmiştir. Kazanılan büyük muvaffakiyetten dolayı bütün efrat ve zabitam tebrik etmiştir. Diğer ayaftan dün akşam gehrîmize verilen haberlerde de şâhînşâhın

kat yapmasını kendisine bildirdiğimiz Ankara muhabirimiz, selâhiyettar mekmamlarla temas ve keyfiyeti istizah etmiş; "Doğru değildir, temizleme haraketleri yalnız bizim topraklarımıza yapılmıştır." cevabını almıştır.

Erzurum 18 Akşam — İrandan çetelein akınlarına nihayet vermek için kat'lı tedbir alamamıştır. Hududu vecmeze tesebbüs ede-

BUGÜ
12
SAHİF

Kuponları
saklayımı

Hepiniz k
nacaksır

Kur'a yalnız h
lerin çesitleri
sunda olacak.
yenler kur'ay
rile çekereli

Maarif em

Temmuz 1930

Asilerin tenkili kat'ı s

Asiler tenkil edilmektedir

4 temmuzda başlayan tenkil işi, 18 temmuzda capulcuların külliyyen imhasile neticelenecektir.

Ankara, 8 (Telefon) — Şarktaki asiler şiddetle tenkil olmaktadır. Tahassus etikleri mühit günden güne daralmaktadır. Tayyarelerimiz mütemadi surette bombardıman yapmaktadır. Bihassa bu vaziyette asilerin atlı kuvvetleri harp görmemiş atlar üzerinde mühim telefat vermektedir. 4 temmuzda başlanan tenkil ameliyesi, tahtık edilmekte olan programa göre 18 temmuzda capulcuların hepsini imha edecektir.

Entelicens servis Ağrı'da hadisesinde alâkadardır

Ağrı dağı havâlisindeki tedip ve tenkil hareketümüz devam ediyor. Bu hârekâtın cereyanı noktasından yedi bir vaziyet yoktur. Son gelen haberler daha ziyade Ağrı dağı hadisesini tevîl eden siyâsi târikâfleri tenvir etmek itibarile önemmiyeti hızla düşer. Şimdi vâzubuh ve sarahat ile Mâlikîye'yi Ağrı dağı havâlisinden budutlarımıza taçavvîz eden ekiyya çetelerini asıl sevk ve idare eden faali merkez (Mâlikû) da bulunmaktadır. Fakat bu merkez ile (Musul) veya (Irak) ve (Halep) arasında irtibat vasıtaları da vardır. Hadisede Agri'da fesat ocağı kimler körükliyor

193

Daklılo Şan

11 Temmuz
Cuma

Günü sec
"VAKIT" in te
daklılo misâl
dan 1930 sen
olani 11 Temm
gânu saat dok
ret mektebine
daklılo müteh
dan ve gazeteci
rekkep bir fürt
zurunda içra c

Müsebbekâya iştirâ
ler makânelarını
lia klavyelerini
beka memurluğu
bildirmeli d

Sükrû Kaya
ziyare

Ankara, 8 (Tele
hâliye vekili Sükrû
bugün İsmet Paşa
ziyaretle bir müddâ
tür. Bu ziyarenin
dîsesi ile alâkadâr
nolunmaktadır.

Yeni fidan

Ankara, 8 (Tele
nisâda 200 dönüm
fidanlığı tesia olun
dağında da bir bi
yapılacaktır.

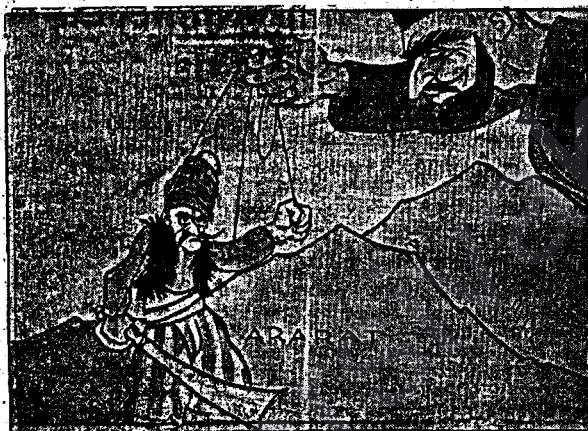
13inci yıl • sayı 4487
Pazartesi
7
7. ay } 1930
Temmuz

VAKIT

Türk -- İran dostluğu tehlikede !

Eğer İran, eşkiyaya yardımından vazgeçmez ve hüsnü niyet göstermezse..

Harekatımızda serbest olacağız!

Ağrı dağı hadisesi gün geçikçe biraz daha ehemmiyet peşeye ediyor. Bu noktai nazardan muhtelif menbalarдан tereşuhur eden haberler ile mesele çok gayam dikkat bir sahaya girmiştir.

Filhalika hadisenin ilk akışları üzerinde meşelenin mahiyeti zaman zaman park hudutlarınımsızdır. Görülen "şakavat" vakaları şeklinde telakkii ediliyordu. Yalnız eşkiyannın İran hudutları dahilinde silahlanıp gelmeyecek işin ehemmiyetini arttıryordu.

Aradan birkaç gün geçti. Bu arada yelen veni haberler işin-

hudut köylerine tecavüz eden eşkiya alclâde aşiret soyguncularından ibaret değildi. Cünkü bunların tecavüzleri adeta bir pilâن dairesinde evvelden hazırlanan müyyen maksatlar için tertibat alan, aynı zamanda muhtelif cepheлерden tatbik edilen bir askeri harekâti andırıyordu.

Tabii ilk hamlede isyan ve şakavat harekâtinin başladığını [Ait olduğu 5inci sayfada]

150 likler

Ağrı dağı hadisesin burunlarını sokmak istiyorlar?

Dağlardan inecek ihili müşrepleri-Pariste çka muhalefet gazetesi ne demiydi? Refîk Halîdin mektubu

İşgal zamanında Damat Fez hukümetinin dahiliye naziri ol ve yüzellilikler listesine da bulunan Mehmed Alînî Fâri (Laretpüblik anşene) ismin haftalık bir gazete çıkarmaya [Ait olduğu 2inci sayfamızdadır]

150 liklerden Refîk Halîdin

Liman, rihtim ve antrepo İslahati

Komisyon bugün ilk ic.

13. İnci yıl • sayı 4497
Perşembe
17
7.inci ay } 1930
Temmuz

VAKI

Ordumuza şeref veren büyük muvaffakiyet Eskiya çekirge mücadelesi, usulile tepelendi

Sankaktı haydutlarla tenkil hizmetini idare eden Salih paşa'nın tatbik ettiği imha planı çok güzel şemeler vermiştir. Bu plan salâhiyyetar zevat ta-

peç yakını bir zamanda bunlarda (Erciş) havalisinde imha edilenler gibi yine Salih paşa'nın idaresi altında bareket eden askerlerimiz tarafından tenkil

Kadınlık ve intihap

Mühim bir tamim

Belediye meclisine kaza temini için ..

Haber aldığımıza göre lie vekâleti kadınların b ye intihabına iştirakı hakkı yetiletlere bir tamim güristeştir. Tamim südür:

"Leylül 930 dan itibaren kii tatbiké konacak olan yesediye kanunu, şehirlerimizin hayatımda büyük inkişaf olacaktır, bu kanunun açısından inkilâpi rûkînde biri de Türk kadının erkeğine zaten müsavi olan bakkını belediye işlerini tamamile tâyin etmesi ve kârımıza intihap hakkı taşıdır. Pek eski devirlerde Türk yuvalarının hakiki amili ve nâzımı olan Türk dâni târihim her sahâsundan ictîmal hayatın her sahâ erkeğile yan yana her fedâyi yapmış, millet ve vatanlarında büyük faragatla mahrumiyete her ve her acaya katla milletin, vatanın felâket ve detlerine aynı hâle iştîralmıştır. Bu husus genç cüneytimizi kurarken kadınlar gördükler millî ve vatanî hâller, istiklâl harbinin ve İstiklâl târihinin en canlı ve hey sayifalarını teşkil ediyor.

Büyük kalpli, yüksek ta Türk kadını, müşterek esanhu cumhuriyette kend

17. 7. 1930

Helbestek Cegerxwîn û veşirtî

Amadekar: Hemîd Kilicaslan

Di destpêka salên 1950î de gorbihuştê Cegerxwîn ereseya belediya Qamişloyê deman dike. Fêkî, dar (beşt, dîrek, mirdiyaq) û herwiha tiştên ku ji ser xetê dihatin Qamişloyê, bi navêن belediya bajêr dikire; baca belediyê davêje ser û li kiryanan belav dike. Ji ber ku Cegerxwîn bêpere ye, sermiyanê ku pê mal bikire, ji dewlemendekî bajêr Yûsifê Hedad distîne û her du di bin ortaxên hev.

Di wan deman de fêkiyên Bûnisra Nisêbînê, dar û berên omeriya, rojane dadikevin binxetê. Bazarek germ heye. Malê ku tê bazarê, hemû jî di bin destê şirîkatiya Cegerxwîn re derbas dibe. Di destê wî de pereyekî baş digihê hev. Cegerxwîn gumrika mîl gişî li ser navê belediyê distîne. Hinî jê teslimî belediyê dike û yê mayî jî roj bi roj dixe serhev

Ji ber ku agahdariyên bi cî û war ango nivîsandî di dest me de tunene, ez baş nizanim; lê dizanim ku Seyda demeke dirêj vê bazirganiyê dajo. Bi qasî ku min ji Zibêrê biraziyê Seydayê Cegerxwîn û hin kesên dinbihîstiye; serokê belediyê tê guhertin û maldarêñ bajêr jî bêrê li ber dixin ku dawî li karê Cegerxwîn bê. Seyda ji bazirganiya xwe dibe û mîl serguherî hev dike. Dibîne ku qezencek baş kiriye. Seyda doza hesabdîtinê li Yûsifê Hedad dike. Belê mixabin gotinên Seyda û ortaxê wî hev narikubînin.

Seyda dibêje:

“Em şirîkê hev in. Em ê wek du biran qezencê li hev nêvî bikin.”

Yûsif jî:

“Rast e em şirîk in belê em sê şirîk in. Perê te tunebûn, sermiyan yê min û parek jî yê sermiyên bû. Seyda parek yê te, yek yê min, yek jî yê sermiyên e,” dibêje.

Cegerxwîn:

“Rast e, perê min tunebûn. Sermiyan yê te ye. Ez û tu şirîk in, lê te bi xwe kar ne kiriye. Min bi sermiyanê te ev qezanca ha kiriye. Parek yê min û yek jî yê sermiyên e; sermiyan yê te ye, ez û tu şirîk in.”

Bi kurtî, Cegerxwîn û Yûsif li hev nakin. Li gora adet û toreyên welêt, hevdu

dikşînin haqiya civatê û vê heqiyê dibil ber destê Cemîlê Haco.

Cemîl axayekî xwedî erd, Yûsif dewlemend û Cegerxwîn jî kedkar e. Em ê dirêj nekin û bi pey heft û heyştekan nekevin, bi dû ravekirina serpêhatiyan de, Cemîl haqiyê ji Yûsifê Heddad re dixîne. Seyda xwe bi vê yeka ha dêşîne.

Wek tê zanîn, Cegerxwîn û mala Haco Axa, di pirsên civatê û welêt de, her tim hevalbendê hev bûne. Li gor ku tê gotin, Hesenê Haco û Seyda ji du birayan bêtir nêzîkî hev in. Dema Hacoyê kurê Hesen xwe dikuje, Seyda mahkûm e û li Tirbesipîyê di mala Cemîl de xwe vedîşere. Haco xortekî li hevhatî û hêja ye. Li ber dilê bavê xwe pir şêrîn e. Hesen gelekî jê hez dike. Îcar tu kes li xwe nagire ku vê bûyera nexêrê bighînin Hesen. Ragihandina xeberê dispêrin Cegerxwîn.

Seyda bi telefonê ji Hesen Axa re, bi tarîxa Kurdistanê dest bi axiftina xwe dike:

”...ji roja peydabûna navê kurd û Kurdisatanê, welatê me bûye qada talanê, şer û êş û azarê. Heta niha bi hezaran şehîdên me!..”

Cegerxwîn axaftinê dirêj dike. Belê Hesenê Haco, ji ber ku merivekî bîrbir û zana ye, têdigihêje ku tiştin qerwimî ne. Peyva Cegerxwîn dibire û dibêje:

”Seyda, tiştin qewimî ne! De ka rasterast ji min re bibêje ezbenî.”

Seyda meselê ji Hesen re vedike:

”Bila yên mayî sax bin, serê me sax be. Hacoyê kurê te çû rehmetê”

Guhbel guhdariyê li vê xeberdana Seyda ya bi telefonê, dikan. Û ji ”gunehê” Seyda re dibil serbar. Bi dû vê xeberdanê de, mixaberat wî li Tirbesipîyê digirin. Cemîl û Hesen, ji bo serbestkirina Seyda kêferateke mezin dikan; pir xwêhdanê dirjinin.

Gava Seyda diçe ser dilovaniya xwe, di koça dawîn ya li Qamişloyê, Cemîlê Haco bi wê pîriya xwe, bi termê Cegerxwîn re dimeşe û mîna baranê hêşiran dîbarîne.

Cegerxwîn di bûyera ku pêşkêşî heqaniya Cemîlê Haco kiribû de, bawer dike ku nehaqî lê bûye. Îcar hema li wê navê û li ser pêyan şihrekê dixwîne. Ev kurtenivîsa ha û şihra li jêr, heta niha tenê bi devkî ji teref hin melan û hin kesen zana dihat gotin. Mebesta min bi vê şihra ku min ji devê Xurşîdê kurê Seydayê Abdulqudûs girtiye, ne êşandina tu kesî ye. Bi tenê vê bûyerê, eger ji windakirinê xelas bikim, ez ê xwe bextiyar bibînim.

Yûsifê Hedad bi du pişk, ez bi yek nakim Cemîl.

Hate ser nefş û keramet, vê qebûl nakim Cemîl.

Malê dunyê ger bidim hev, ez bi zilet lord dibim.
Îftîxar bi iz û şewket, ez bi mal nakim Cemîl.

Şîreta bavê min e; nêzîkî axa qet me be.
Rast e, ez heta ku sax im, vê ji bîr nakim Cemîl.

Ger ne bo kurdîtiyê ba, ez bi kes ve nabezim.
Xizmeta şêxîtiyê-axatiyê nakim Cemîl.

Ger ne deh kulfet bi min ve, jar û dîl û şerpeze.
Ez ji bo kesî tu car kêmasiyê nakim Cemîl.

Heyfa emrê min buhartî, tev bi tolîk min firot.
Êdî kal û pîremerd im, ez buha nakim Cemîl.

Ev qelem şûrê min e, ma Hindî û Misrî ci ne?
Şair û Firdewsê Kurd im, Şahê Eflak im Cemîl.

Têbinî:

Cemîlê Haco ji Cegerxwîn rece dike ku vê helbestê heta her du sax bin, neweşîne.
Seyda jî li ser soza xwe dimîne.

Heta ku camêrên wek Bîrdal hebin, ev welat wê nebe pêgava çeteyan

Qesda kuştina serokê Komela Mafê Mirovî Akin Bîrdal, êrîşeke ku li himber temamê hêzên aşitîxwaz û demokrasiyê pêk hatiye.

Êrîş, bi hawayekî pir vekirî plankirî ye. Di her cara ku derew û durûtiyên rejîmê heşkere bûne, êrîşbazên wê ên har jî, hartir bûne û dilê mirovahiyê xencer kirine. Di vî şerê ku li ser koka miletê kurd dilîzin, maska wan a mafyayî hatiye xwar; tâhmûl nakin, çimkî tirsonek in. Ev rejîma mehmetçikên ku agir li ser Kurdistanê dîbarînin û di qorzîbirên tarîxê de xwe bi qirêja zemên dişon, wê hîn gelek kesên din jî bikuje.

Akin Bîrdal sembola aşitî û demokrasiyê ye. Êşa wî êşa me ye. Em vê êrîşbaziya dewleta Tîrkiyê rûreş dikin, xweşî û cansaxiyê ji birêz Bîrdal re dixwazin.

Komela Nivîskarên Kurd Li Swêdê

13, 5, 1998

Ji komelê

Civîna ABFê

"Dozerê rê vekiriye
lê li ser rê hin kort û kevir mane"

Di havîna 1997an da li ser "alfabe û gramera kurdî" bi gelek ronakbîr û nivîskarên kurd ra hevpeyvîn hatin çekirin, munaqeşeyek derbarê vê mijarê da hate li dar xistin û dîtinâ gelek kesan hatin wergirtin. Di encamê da dîtinê bîst kesî di Çirayê da (hejmar 11) hatin weşandin. Mebest, ronîkirina alozîya di rastnivîsin û alfabeya kurdî da bû, munaqeşekirina pêşniyarên çareserîyê bûn, têgihîştina dîtin û raya giştî bû û bêguman qefaltina riya çareserîyê bû. Wek Komela Nivîskarên Kurd li Swêd em ne xwedî helwesteke desthilatdarîyê ne lê em dixwazin bibin alîkarê vê helwestê. Ji ber vê yekê jî, me ev helwestê domand û di 16ê gulana 1998an da panelek li ser alfabeya kurdî amade kir. Semînervan birêz M. Emîn Bozarslan bû. Mamoste Bozarslan, bi zimanekî gelek fesîh li ser du tîpêñ kurdî (î - i) yan jî (i - ı) dîtinê xwe pêşkêş kir, guhdarîya hin dîtinê besdarêñ semînerê kir û bersîva pirsan da. Civîn gelek şen derbas bû, gelek dîtinê nêzî hev û hin cudayî derketin pêş, lê ya herî girîng, dîmena semînerê bû. Di vê dîmenê da diyar bû ku, çareserî ne ewqas dijwar e, tenê bi pizivîn û avêtina gavêñ radîkal va girêdayî ye.

Dîtinê zelal ên ku ji gotara M. Emîn Bozarslan derketin pêş ev bûn:

Seydayê Bozarslan bal kişand ser kevinbûna vê alozîyê û xebatêñ salêñ şêstî. Di salêñ şêstî da Kemal Badîlî gramereke kurdî dinivise û di vê berhemê da tîpêñ "î - i" wek "î - ı" bi kar tîne û herweha di alfabeya Celadet Bedirxan da guhartinek büyük çedike. Di navbera Kemal Badîlî û seydayê Bozarslan da li Ruhayê hevdîtinek çêdibe û li ser vê guhartinê suhbeteñ derbas dibe. Kemal Badîlî sebebê vê guhartinê weha pêşkêşî Bozarslan dike : "Nuqteya li ser "i" û kumika ser "î" ne xwedî fonksiyonekê ne û di guhartina van dengan da rolekê naleyzin, lê bilindeka ser "î" kare bimîne, ji ber ku "î" ya kurdî ji ya tirkî cudatir e û dirêjtir e..." û hwd. Seydayê Bozarslan dide xuyakirin ku, ew îqna nabe lê ji ber rêzdarîya xwe ya bo K. Badîlî bêdeng dimîne, ji ber ku ew bi xwe jî di wê bawerîyê da ye ku, madem bilindek (^) an nuqte (.) ne xwedî fonksiyonek in, pêwîstî bi bilindeka ser "i" jî nîne. Wek mînak, di zimanê erebî da gava nuqteyek tê ser tîpa "r", deng diguhure û dibe "z" ; du nuqte were serê, dibe "j" ; sê nuqte were serê, dibe "f" û hwd.

Bozarslan heta ku dertê tê Swêdê, berhemên xwe yên berî sala heştêyî him bi şeweya "î - i" him jî bi "i - i" dinivîse. Pişti sala heştêyî, ji ber rewşa li Swêd bêdilê xwe be jî vedigere ser alfabe C.Bedirxan û heta niha vê alafabeyê, ango wek "î - i", bi kar tîne. Lê pêra jî, nerazîbûna xwe ji vê şeweyê dide xuyakirin û bi vê mînakê dest pê dike helwest û argument û pêşniyarêن xwe bi rêz dike.

"Bifikirin ku dozerek ji bo erebeyan rê vedike yan çêdike. Pişti ku dozer karê xwe temam dike û vedikişe, em dinihîrin ku di rê da hin kevir û kort mane û pêwîstî bi paqikirin û dûzkirina rê heye. Îca divê hinekên din jî kevirên mayî paqij bikin û kortê heyî tije bikin, ziftê birêjin da ku rê dûz bibe û hemû cûre erebe bê sergêjayî karibin di vê rîyê da bêñ ajotin." Seyda, xebata Celadet Bedirxan jî dişibîne karê dozerê û minnetdarîya xwe bo vê xebata giranbiha nîşan dide, lê li gor wî, li ser rîya ku C.Bedirxan vekirîye da du kortên biçük ên ku hewceyê tijekirin û rastkirinê ne hene. Herdu guhartin an jî tekûzkirinê bi çend argumentan pêşkêş dike. Argumentên Seyda, di seremijarêن hêşankirin, teknîk û medya, rewşa gelê kurd û realîteya tîp û işaretan da civîyan û hatin pêşkêş kirin.

"Divê em bi milyonan jin, zarok û bi giştî gelê kurd ên ku xwendin û nivîsandina kurdî nizanin bidin pêş çav û dijwarîyan li pêşîya wan rakin..." Ango seyda bal dikşîne ser girîngîya hêşankirina alfabeyê û dide xuyakirin ku, metoda hêşankirinê metodeke ilmî ye, pedagojîk e û ev metod ji alî hemû zimanzanêñ dinyayê va tê pejirandin. Nimûne ji xebatêñ zimanzanêñ ewrûpî, bi taybetî swêdî û elmanî dide. Nimûneyen ku ew çawa ji bo zelalkirin û têgihiştineke hêşan hewl didin, çawa dixwazin her dengekê bi tîpekê ifade bikin, tevî ku ew dewlet in û xwedî dezgeh û hemû cûre îmkan in!..

Mesaja Seyda bo ronakbîrên kurd ew bû ku, ew rewşa xelkê bidin pêş çav û bizanibin ku ev alfabe ne tenê ji bo rewşenbîran e, ya girîng gel bi xwe ye. Bizanibin ku her roj bi sedhezaran rojname û kovarêñ bi tirkî dikevin destê kurdan; xelk li dibistan û xwendegehan pêrgî "î" ya bê kumik û "ı" ya bê nuqte bûne û bi hêşanî karin van herdu tîpan bixweynin û nas bikin. Bi şeweyekê jî destnîşan dike ku kurd, di guhartina herdu tîpan da nekevin kompleksa tirkîti û kurdîtîyê.

Çekirina alfabeyek latînî ya li gor standardê dinyayê da ku di danûstendin, fîrbûn, xwendin û nivîsandinê da hêşanîyek peyda bike, zimanê kurdî di malbata zimanêñ latînî da cîhekî ji xwe ra çêke. Ev standardî jî, bi karanîna "î" û "ı" yên naskirî çareser dibe.

Seydayê Bozarslan bal dikşîna ser serdema teknîka li dinyayê (ingilîzî ne tê da) û girîngîya medyayê radixe pêş çavên besdarêñ civînê, bi ravekirineke fesih rola wan pêşkêş dike. Destnîşan dike ku, dinya biçük bûye û bûyerekî

li quncekî dinyayê biqewime em nikarin çav û guhên xwe ji wan ra bigirin û bêdeng bimînin. Divê em jî nûçe, nivîsar û daxuyanîyên xwe bi alfabyeke standard binivîsin, nav û termên ku di warê teknîkî û medyayî da têr bi kar anîn bi "i" ya standard ê ku herkes kare hêsanter bixweyne binivîsin. Kumika ser "i" dijberî û dijwariyê peyda dike, nîşandekeke bêmane ye. Çend navê welatan, bajaran û nav û termên teknîkî û medyayî jî wek mînak nîşan dide. Wek, Ingiliz (Ingiliz), Paris (Parîs), teknik (teknîk), İrland (Îrland), pozitif (pozîtîv), seminer (semîner), realite (realîte) û hwd...

Birêz Bozarslan pêşniyarek jî kir ku, pêwîstî bi avêtina gaveke radikal heye û tekûzkirina alfabya kurdi heye. Vê pêşniyarê jî, li Komela Nivîskarêne Kurd kir. Pêra da xuyan ku, guhartina herdu tîpêñ qalkirî nayê mana bêhurmetiya Celadet Bedirxan, berevejîyê wê dibe sedemê şakirina ruhê cenabê wî. A girîng ew e ku gelê me karibe bi hêsanî alfabya wî bi kar bîne.

Not:

Komela Nivîskarêne Kurd li Swêdê ne xwediyê wê selahiyetê ye ku tîpekê an jî işaretekê li elfaba Celadet Bedirxan kêm û zêde bike. Ew karê aliman e; û li gor têgihiştina me ew kar jî bi hevkariya temamê saziyên kurdi ve girêdayî ye. Bêguman, devjenga di vî warî de wê bêtir fêdê bida zimanê me.

Komîta Karger

Xelatek

Federasyona Komelêyên Kurdistanê li Swêdê, ji ber salvegera sedsaliya rojnama kurdi, (Kurdistanê) di 2, 3, 1998an de xelatek dan endamê komela me Malmisanij. Xelat 3000 kron bû. Wî jî ev her sê hezar diyarî kovara federasyonê Berbangê kir.

Civîna Biskops Arnöyê

Di 13, 6, 1998an de komela me li Biskops Arnöyê li ser çiroka kurdi civînek pêkanî. Digel endamên komelê ve nivîskar û memosteyê nivîskarêne swêdî Ingmar Lemhagen û şahir û romannivîs Arne Sunderlin jî amade bûbûn.

Di vê civînê de Ingmar li ser tarîxa edebiyatê û cidahiyêne wê rawestiya. Bi Taybetî bala xwe da ser cidahiyêne edebiyata realist û modernist. Wek nimûne

edebiyata welatên bakurê ewrupî pêşkêş kir. Di vî warî de li ser niqutroman an jî romanniqt yanî "punktromanen" ku tenê li bakur bi pêşevaniya nivîskarê norveçî destpê kiribû, rawestiya. Li gor wî niqutroman ji kitêbên pelkurt pêk dihat; û valahiya rûpelan jî ji nivîsê pirtir bû. Dîsa li gor wî niqutroman sitileke azat bû.

Arne Sunderlin jî li ser kitêbên xwe û naveroka romanê peyivî. Çend şîhrên xwe xwendin. Ji bilî vê hinekî jî li ser romana ku li ser diya xwe nivîsandibû agahdarî da.

Debatorên ku ji teref komîta karger ve hatibûn hilbijartin Hemît Kiliçaslan, Serdar Roşan û Ehmet Tewfiq, kitêba (Hingê - Rojen Barnas), (Kevoka Sipî - Fırat Cewrî) û (Hawar û Qêrîn -Lokman Polat) nirxandin û lênerînên xwe gotin. Herwiha di vî warî de besdaran jî hin dîtinên xwe anîn zimên. Komîta karger bi raya Barnas, Cewerî û Polat ev her sê kitêb dabaş girtibûn.

Ji weşanê nû

Hawar

"Hawar dengê zanînê ye. Zanîn xwe nasîn e. Xwe nasîn ji me re rêya felat û xweşiyê vedike. Her kesê ko xwe nas dike; dikare xwe bide nas kirin. Hawara me berî her tiştî heyîna zimanê me dê bide nas kirin. Lewma ko ziman şerta heyînê a pêşîn e." Celadet Alî Bedir-Xan

Pêncî û heft kovarên Hawarê wek du cildan û di temtêla quranê de, ji teref weşanê Nûdemê hat çap kirin. Bê vir de û wir de her kurd gerek xwedî xwe û Hawarekê be. Hawar Kurdistan e. Hema hema her tiştên kurdî di vir de civiyane. Em ê Hawarê bixwînin daku em hînî zimanê xwe bibin, zimên biparêzin û bi miletî li ser lingan bisekinin; kultura xwe hîn baştir nas bikin û bi vê kulturê di ser pira tarîxê re bimeşin.

Em wek redaksyon, ji xwedî û berpirsiyarê Nûdemê pir spas dikin ku bi karekî wilo hêja û hêja rabû.

Epîlog

Epîloga Hesenê Metê kitêba wî a sisêyan e ku wek kurteçîrok hatiye nivîsandin. Kitêb ji neh çirokan pêk hatiye; û 141 rûpel e. Kitêb ji aliyê weşanê Nûdemê ve hatiye çap kirin.

Dara Hinarê

Dara Hinarê, yek ji wan romanên Yeşar Kemal e ku Firat Cewerî wergerandiye kurmancî. Kitêb 117 rûpel e û ji aliyê weşanên Nûdemê ve hatiye çap kirin.

Dîwar

Dîwar, yek ji wan xweşirîn çîrokên J.P. Sartre ye ku Firat Cewerî ji ber wergerên swêdî û tirkî wergerandiye kurmancî. Kitêb 40 rûpel e û ji aliyê weşanên Nûdemê ve hatiye çap kirin.

Siltanê Filan

Siltanê Filan, ev jî romana Yeşar Kemal e ku Mustefa Aydogan wergerandiye kurmancî. Kitêb 239 rûpel e û ji aliyê weşanên Nûdemê ve hatiye çap kirin.

Agahdarî!

Ji bo danasîna kitêbên nû, daku em bikaribin ragihînin xwendevanan, pêwîst e ku kitêb li ber destê me hebin. Me hêvî heye ku hûn kitêbên xwe bisînin ser navnîşana kovara Çirayê.

Not: Di hejmara çardehan de rûpelekî gotara Zeynelabidîn Zinar du caran kopî bûye. Em doza lêbihurînê ji nivîskar û xwendevanan dikin.

Priser exklusive moms och frakt !

Art nr. TITEL (Navên pirtûkan)

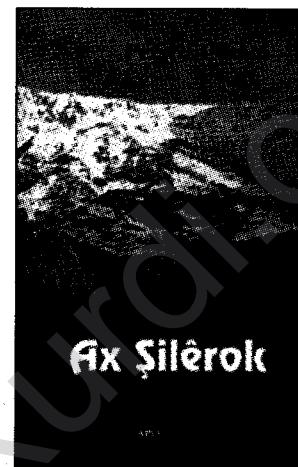
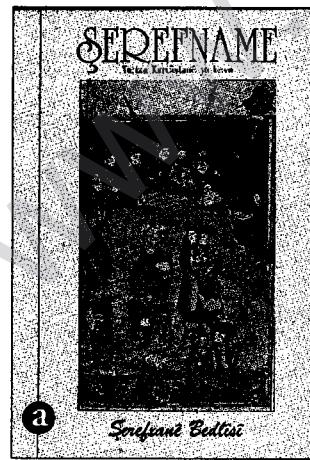
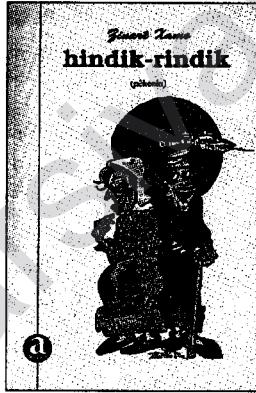
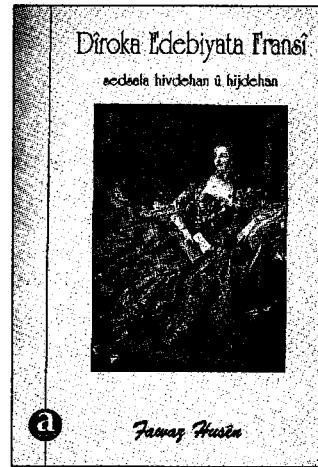
	Pris		
☐ (3128) Ken û Girin, A. Tigrîs û R. Mîtkî, (kurmancî)	40:-	(3174) Kurtemejûy Bizûtnewey K., S. Şerefkendî, (oranî)	40:-
☐ (3129) Iqdê Dûrfam, Şêx Eskefi, (kurmancî)	40:-	(3175) Marîf wîrîne dekat, A. Qeredaxî, (oranî)	40:-
☐ (3130) Dal, Şêrko Bêkes, (oranî) (Nemaye/slut sâld)	20:-	(3176) Gulçinînewe, A. Hesenzade, (oranî)	40:-
☐ (3131) Navêr Kûrdî, A. Tigrîs, (kurmancî)	25:-	(3177) Berbangân Newrozê, Edip Polat, (kurmancî)	30:-
☐ (3132) O Bir Dağ Çiçeğiydi, Xorto, (tirkî) (nemaye/slutsâld)	40:-	(3178) Hikayetên Civata Kurda, Prof. Hecîyê Cindi,	30:-
☐ (3133) Siverek te Bir Gece Vaktî , Xorto, (tirkî) (nemaye)	40:-	(3179) Du Heval, Leo Tolstoy, (kurmancî)	30:-
☐ (3134) Herdûbat, Mele Zahidê Diyarbekirî, (kurmancî)	20:-	(3180) Kord ve Kordestan, Dr. A. Ghassemloou, (farsi)	100:-
☐ (3135) Çend Rûpel Ji Dîroka.. K. M. Ahmed, (kurmancî)	40:-	(3181) Metamorfos, Hüseyin Yetkin (siwêdî)	60:-
☐ (3136) Kuzey Kurdistanıda sos-ekonomik...S.A. A. Nas	40:-	(3182) Röd Flykt, Sherko Bekas (siwêdî)	50:-
☐ (3137) Mihemed Arifê Cizîri.., S. Abdulhekîm, (kurmancî)	30:-	(3183) Kürt Millet Hareketleri we Irak la Kürdistan İhtilalî, S. A. Şivan, (tirkî)	100:-
☐ (3138) Gulbijêrek Ji Helbestên Şêrko Bêkes, (kurmancî)	20:-	(3184) Cografiyat Kurdistan, Abdulla Ghafor, (oranî)	200:-
☐ (3139) Nişan û Dawet, A. Tigrîs, (kurmancî)	30:-	(3185) Régûzerî birî siyasi, Sven Erik Liedman, (oranî)	100:-
☐ (3140) Jana Gel, İbrahim Ahmed, (kurmancî)	30:-	(3186) Li rwangeyekî kurdîwe herîsê Xachîlgiran, J. Kurdo, (oranî)	50:-
☐ (3141) Roj bi Roj Şerê..., Tigrîs, Batun, Xorto, (kurmancî)	40:-	(3187) Compüterä ber dilê min, Mahmûd Lewendi, (kurmancî)	50:-
☐ (3142) Kalemimden Sayfalar, N. Büyükkaya (tirkî)	100:-	(3188) Bonî tariki, Ferhad Shakely, (oranî)	50:-
☐ (3143) Bingehîn giştîyen kornelناسی, H. Xalîkî, (oranî)	80:-	(3189) Memîk Axawo Dêrsimî, Haydar Îşik, (dimîlî)	30:-
☐ (3144) Mîtolojîyên Mezopotamya, E. Petişka, (kurmancî)	40:-	(3190) Xulanewe fi bazneyekî boş da, Dr. Hussein M. Azîz, (oranî)	50:-
☐ (3145) Rondîkên Cavên î..., F. İremet, (dimîl-kurmancî)	30:-	(3191) Xaç û Mar û Rojîmîri şairek, Şêrko Bêkes, (oranî)	80:-
☐ (3146) Den kosmiska kärleken, P. Rustem, (erebî)	20:-	(3192) Geranewey Estêrekan, Khabat Aref, (oranî), bi tipên latîni û erezî	50:-
☐ (3147) Om Kurder PM, N. Aldur, (swêdî)	30:-	(3193) Laleşîn-Diwanâ Şex Mehdûhê Bîrifkani, (kurmancî)	60:-
☐ (3148) Kurdistan we el-xeyar el federaliye, C. Mayî, (erebî)	40:-	(3194) Kovara DICLE-FIRAT no.1-8 (1962-1963) bi tirkî û kurmancî	50:-
☐ (3149) Hêviya Welât, N. Mayî, (kurmancî)	30:-	(3195) Zerteş (Zarathustra) Abdulla Karadagi bi soranî	40:-
☐ (3150) Guri- Zinar Soran, (kurmancî)	30:-	(3196) 1264 i dolkens skugga av Rasin Örsan (på svenska)	120:-
☐ (3151) Muzexaney Ethnografi Kurd.. F. Hafid, (oranî)	50:-	(3197) KURDISTAN Irak- Album, bi ingîlîzi, kurdi û fransî	200:-
☐ (3152) Gwêgire Piyawîbîçük,W. Reich, (oranî)	40:-	(3198) Sisîrkê Hesnî- Seîfî Berekat bi kurmancî	50:-
☐ (3153) Dastanî Ruh, F. Gardawan, (oranî)	20:-	(3199) Mindaleket di temenî qutabxane da- Sherzad A. Mustafa bi soranî	60:-
☐ (3154) Ez û Şev û Bêdîngî, M. Mayî, (kurmancî)	20:-	(3200) Şerefname - Şerefşanê Bedîsî, bi kurmancî	200:-
☐ (3155) Dengê Metîn û Cûdfî, S. Botanî, (kurmancî)	20:-	(3201) Dîroka Edebiyata Fransî(sedslata 1700-1800) - Fawaz Husîn, bi kurmancî	60:-
☐ (3156) Blâs Min Flöt, H. Yetkin, (swêdî)	60:-	(3202) Kürt Teavûn ve Terakki Cemiyeti ve Gazetesi - Malmisani	50:-
☐ (3157) Kolan, R. Bêgerd, (oranî)	20:-	(3203) Hindîk-Rîndîk, pêkenin - Zinarê Xamo (kurmancî)	50:-
☐ (3158) Destpêkên Şevînê, M. Zilanî, (kurmancî)	20:-	(3204) En pârla i drömmens grumliga damm, dikter på svenska (bi swêdî)	60:-
☐ (3159) Balûlkâ Şekirê, H. Silêvaneyî, (kurmancî)	40:-		
☐ (3160) Yazarlik ve Ideoloji, Ş. Cizîri, (tirkî)	40:-		
☐ (3161) Cizîra Botanî Bedîrhanîler, Malmîsanîj, (tirkî)	80:-		
☐ (3162) Behsen fi el-seradib.., D. Mêqeरî, (erebî)	20:-		
☐ (3163) Diwanî Şêrko Bêkes, cild.3, (oranî)	90:-		
☐ (3164) Jinîn Kûrd..., Rohat Alakom, (kurmancî)	80:-		
☐ (3165) Dewletî Cumhuriî Kurdistan.., M. Ezat, (oranî)	90:-		
☐ (3166) Heyranok.., Beşîr Botanî, (kurmancî)	30:-		
☐ (3167) Computer, E. Necmeddin, (oranî)	30:-		
☐ (3168) Mindalaket bo wa ekaî?, Ş. A. Mistefa, (oranî)	60:-		
☐ (3169) Hareket ul-tehrîr el wetenî ... X. Cindi, (erebî)	80:-		
☐ (3170) General Şerif Paşa, Rohat Alakom, (tirkî)	80:-		
☐ (3171) Jinêngariya Mir, Cigerxwîn, (kurmancî)	100:-		
☐ (3172) Simko, M. R. Hawar, (oranî)	100:-		
☐ (3173) Cembelli, Îhsan Culemêrgî, (kurmancî)	40:-		

Pirtûkên li ber çapê:

- Kovara DENG, Yaşar Kaya bi Tirkî û Kurdi
- Diwana Osman Sebîrî, kurmancî bi tipên latîni
- Meşahîrî Ekrad, M. Emin Zekî - bi Tirkî
- Pan (roman), kurmancî bi tipên latîni
- M. Şeyhîmus Güzel, Kürtler kendilerini anlatıyor, bi tirkî
- Koçgiri Hareketi, Evîn Aydar, bi tirkî
- Irak Kurdishî Mucadelesi, Şakirê Mihoyê Xudo, bi tirkî

Pirtûkên nû yên weşanxaneyî Apec

Priser exklusive moms och frakt!

Pirtûkên zarakan/Barnböcker

Art nr. TITEL (Navên pirtûkan)

	Pris
☐ (3300) HIŞT-HIŞT li derûdora avê, Petra Szabo, kurmanci	40:-
☐ (3301) HIŞT-HIŞT li mala me, Petra Szabo, kurmanci	40:-
☐ (3302) SORO lêdigere û lêdigere, Tord Nygren, kurmanci	40:-
☐ (3303) SORO diçe semestrê, Tord Nygren, kurmanci	40:-
☐ (3304) RINDO û ereba çargoşê, Ulf Löfgren, kurmanci	40:-
☐ (3305) RINDO û orkestra, Ulf Löfgren, kurmanci	40:-
☐ (3306) RINDO û seyran, Ulf Löfgren, kurmanci	40:-
☐ (3307) RINDO Şorbe dide ser, Ulf Löfgren, kurmanci	40:-
☐ (3308) RINDO û telefon, Ulf Löfgren (Kurmancî, soranî)	40:-
☐ (3309) RINDO û Miško, Ulf Löfgren (Kurmancî, soranî)	40:-
☐ (3310) RINDO holikê çêdike, Ulf Löfgren, kurmanci	40:-
☐ (3311) Nêçîra rovî, Sven Nordqvist, kurmanci	60:-
☐ (3312) Pasteya kiloran, Sven Nordqvist, kurmanci	60:-
☐ (3313) Réwîtiya dûr û dirêj, Rose Lagercrantz (kurmançî, soranî)	60:-
☐ (3314) Emma û birayê biçûk, Gunilla Wolde (kurmançî, soranî)	40:-
☐ (3315) Yekemroja Emmayê li kresê G. Wolde (kurmançî, soranî)	40:-
☐ (3316) Tûtê xanî çêdike, Gunilla Wolde (kurmançî, soranî)	40:-
☐ (3317) Tûte paqjiyê dike, Gunilla Wolde (Kurmancî, soranî)	40:-
☐ (3318) Emma diçe ser doktor, Gunilla Wolde(kurmançî, soranî)	40:-
☐ (3319) Emma diçe ser doktorê diranan, Gunilla Wolde(kurmançî, soranî)	40:-
☐ (3320) Emma diçe ser doktor, Gunilla Wolde(kurmançî, dimili)	40:-
☐ (3321) Emma diçe ser doktorê diranan, Gunilla Wolde(kurmançî, dimili)	40:-
☐ (3322) Tûte diçe derive/Tûte yo şino teber, Gunilla Wolde(kurmançî, dimili)	40:-
☐ (3323) Tûte paste çêdike, Gunilla Wolde(kurmançî, dimili)	40:-
☐ (3324) Keça Şerrûd Lotta, Astrid Lindgren, (kurmanci)	60:-
☐ (3325) Rindo û Şilo, Ulf Löfgren (kurmançî, soranî)	40:-
☐ (3326) Doktor Rindo, Ulf Löfgren (kurmançî, soranî)	40:-
☐ (3327) Rindo û Hevalên xwe, Astrid Lindgren, Ulf Löfgren (kurmançî, soranî)	40:-
☐ (3328) Rindo û Hessô li tîrenê siwar dibin, Ulf Löfgren (kurmançî, soranî)	40:-
☐ (3329) Rindo û Gulê li Çîrokîstanê, Ulf Löfgren (kurmançî, soranî)	40:-

Pirtûkên dersê

☐ (3400) Diroka Kurd û Kurdistanê (sinifên 5-9)	40:-
☐ (3401) Kurterastî (Cografya) (sinifên 5-7)	40:-
☐ (3402) Kurtemâjûy Kurd û Kurdistan	40:-
☐ (3403) Kurteyekî Cografya	40:-
☐ (3404) Cografya Kurdistanê	70:-
☐ (3405) Cografyay Kurdistan	70:-
☐ (3406) Zimanê min-2, H. Diljen	80:-
☐ (3407) Baxçê Zarakan, stran-bi kurmancî û soranî, bi wêne û nota	60:-

Navnîşana postê/Postadress:

Box 3318,
S-163 03 Spånga

Teléfaxnr:
+46-8-761 24 90

Navnîşana serlêdanê/Besöksadress:

Spångav. 345
Flysta

Teléfonnr:
+46-8-761 81 18

APEC-TRYCK

Offset & Digital Print Center

KOPIYA Ú ÇAPA RENGİN

*Serê sibê deyne,
pişti nîvro werbigire!*

*Lämna in på förmiddagen
och hämta på eftermiddagen!*

Navnışana serlêdanê/Besöksadress
Spångavägen 345, Flysta
Navnışana postê/Postadress
Box 3318, 163 03 Spånga
Telefon
+46 8-761 81 18
Telefax
+46 8-761 24 90

Så här kommer Du till Apec-Tryck.
Vê réyê bigire úrre were Apecê

Katêv vekirinê/Öppettider

Duşem-Pêncsem/mån - tors	08.00 - 17.00
În/fre	08.00 - 15.00
Firavîn/lunch	12.00 - 13.00

E-mail: apec@swipnet.se